સાધુતાની જ્યોત

પ્રકાશક : બાબુભાઈ ટોપીવાળા. મુંબઈ

શ્રી મહાનિશીથ-સૂત્રમાં વર્ણવેલ જયણાનું સ્વરૂપ

અઢાર હજાર શીલાંગ
સત્તર પ્રકારનો સંયમ
ચૌદ જીવ – સ્થાનો
તેર ક્રિયા – સ્થાનો
બાર પ્રકારનો બાહ્ય–અભ્યંતર તપ
બાર પ્રકારની ભિક્ષુ–પ્રતિમા
દશ પ્રકારનો શ્રમણ – ધર્મ
નવ બ્રહ્મચર્ય – ગુપ્તિ
આઠ પ્રવચન – માતા
સાત પિંડૈષણા
છ જીવનિકાય
પાંચ મહાવ્રત–અને
ત્રણ ગુપ્તિ યાવત્–સમ્યગ્–દર્શન
સમ્યગ્–જ્ઞાન અને સમ્યગ્–ચારિત્રની
તમામ આસેવના
ભયંકર વિષમ–અટવી,
હડહડતો દુકાળ કે
પ્રાણાંત–કષ્ટદાયી બિમારીના ભયાવહ
અસાધ્ય પ્રસંગે ઘડી–બે ઘડીમાં પ્રાણ ચાલ્યા
જવાની કપરી કસોટી ટાણે પણ
મનથી ખંડન–વિરાધના થવા દીધા વિના
ભાવશુદ્ધિ અચૂક નભાવવી તેમજ
કરણ, કરાવણ કે અનુમોદનાનો
સૂક્ષ્મ પણ ભાંગો લગાડ્યા વિના
પ્રાણના ભોગે પણ આરાધક ભાવની દૃઢતા કેળવવી
"તેનું નામ જયણા"

श्री वर्धमानस्वामिने नमः

સાધુતાની જ્યોત

સાધુ જીવનને શાસ્ત્રીય રીતે સુસંયમી બનાવનાર
શાસ્ત્રીય-મર્યાદાઓનો ટુંક સંગ્રહ.

सामाचारी-संपन्नः साधुः

-: પ્રકાશક :-

બાબુભાઇ સકરચંદ ટોપીવાળા
મુંબઈ

વીર નિ. સં.	પ્રથમાવૃત્તિ	વિ. સં.
૨૫૦૮	૧૦૦૦	૨૦૩૮

પુસ્તક પ્રાપ્તિસ્થાન

શ્રી વર્ધમાન જૈન પેઢી	**પં. રતીલાલ ચી. દોશી**
જૈન આગમ મંદિર પાસે	૧૩૮૯ મામુનાયકની પોળ
પાલીતાણા–૩૬૪૨૭૦	કાળુપુર **અમદાવાદ**

આર્થિક સહાયકો

૨૦૦૧–૦૦ શકરીબેન જૈન ઉપાશ્રય જ્ઞાનખાતામાંથી
હ. લાલભાઈ પરીખ અમદાવાદ.

——— * ——— * ———

૧૫૦૧–૦૦ પૂજ્ય મુનિશ્રી સમ્યગ્‌રત્નસાગરજીની
પ્રેરણાથી સુરતના એક સદ્‌ગૃહસ્થ તરફથી.

પૂ. મુનિશ્રી દર્શનવિજયજી મ. ના સદ્‌ઉપદેશથી...
શ્રી માટુંગા જૈન શ્વે. મૂ. પૂ. તપાગચ્છ સંઘ
હ. જીવણભાઈ અમુલખદાસ કુવાડીયા
તરફથી આ પુસ્તકના પ્રકાશનમાં
રૂા. ૨૫૦૧–૦૦ મળ્યા છે.

મુદ્રક
કાંતિલાલ ડી. શાહ
ભરત પ્રિન્ટરી
દાણાપીઠ પાછળ
પાલીતાણા–૩૬૪૨૭૦

પ્રકાશક તરફથી....

દેવ-ગુરુ કૃપાએ "अल्पाक्षरं-महार्थं" ની પ્રાચીન સૂત્ર વિષયક-વ્યાખ્યાને અનુસરતા ગંભીર-અર્થવાળા ટૂંકા-માર્મિક લખાણોવાળું આ લઘુ પુસ્તક શ્રીશ્રમણ-સંઘની પુનિત-સેવામાં રજૂ કરતાં અપૂર્વ ધન્યતાનો અનુભવ થાય છે.

કેમ કે અનંત-પુણ્યના ઉદયે દેવ-દુર્લભ આરાધનાની સામગ્રીવાળો વિશિષ્ટ માનવભવ મળવા છતાં તેની સફળતા સર્વવિરતિ-દ્વારા ન કરી શકવાની પશ્ચાત્તાપમય-સ્થિતિમાં વિશિષ્ટ આશ્વાસનરૂપે શ્રમણ-સંઘની કાળબળે આવેલ ઝાંખપને ઘટાડી ઉજ્જવળતામાં વધારો કરનારા શાસ્ત્રીય ટૂંકા પણ માર્મિક લખાણો, જેનાથી કે શાસ્ત્રાનુસારી-સંયમની પદ્ધતિનું રસ-ગ્રાહી દર્શન મેળવી આરાધક પુણ્યવાનો જીવનને તેજસ્વી પંથે વધારવા ઉજમાળ બની શકે તેવા પણ અણમોલ ઝવે-રાતની પેટી જેવા દેખાવમાં નાનકડા પણ અર્થથી મહાન આ પુસ્તકને પ્રકાશિત કરવાનું સૌભાગ્ય મળ્યું છે. તે અહો-ભાગ્યની વાત છે.

આગમજ્યોતિર્ધર આગમદ્રષ્ટા આગમસમ્રાટ્ ધ્યાનસ્થ સ્વર્ગત પૂ. આગમોદ્ધારકઆચાર્યદેવશ્રીના પટ્ટપ્રભાવક પૂજ્ય આ. શ્રી ચંદ્રસાગરસૂરીશ્વરજીના પરમ-વિનેય

ઉગ્ર-તપસ્વી સંયમમૂર્તિ સંવેગી-શિરોમણિ શાસન-જ્યોર્તિધર **પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી ધર્મસાગરજી મ.** શિષ્ય **પૂ. પં. શ્રી અભયસાગરજી મ.** શ્રીએ પૂ. ઉપાધ્યાયશ્રીની સંયમ નિષ્ઠાને શ્રીશ્રમણ-સંઘમાં પ્રસારિત કરવા વિશિષ્ટ શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ જે મહત્ત્વના પાંચ પુસ્તકો લખ્યા તે બધામાં શિરોમણિરૂપ આ પુસ્તક પ્રકાશિત કરવાનો લાભ પૂજ્યશ્રીએ અમોને આપ્યો છે, તે બદલ અમો ખરા અંતઃકરણથી તેઓના ઋણી-કૃતજ્ઞ છીયે.

છેવટે આના પ્રકાશનમાં લાભ લેનારાઓના ધર્મપ્રેમની અનુમોદના સાથે છદ્મસ્થતાવશ કે મુદ્રણની ખામીથી કંઈ સ્ખલના થઇ હોય તો તે બદલ હાર્દિક મિથ્યાદુષ્કૃત માંગુ છું.

વીર. નિ. સં. ૨૫૦૮
વિ. સં. ૨૦૩૮
ચૈ. સુદ. ૫ સોમવાર
રિફાઈનરી બિલ્ડીંગ
ધનજી સ્ટ્રીટ, મુંબઇ-૩.

નિવેદક
બાબુલાલ સકરચંદ ટોપીવાળા

સાધુ જીવનના સ્થંભો

* સંયમી જીવન-મર્યાદા
* સામાચારી-પાલન
* સહનશીલતા
* આત્મનિરીક્ષણ
* ગુણાનુરાગ-દૃષ્ટિ

श्री वर्धमान-स्वामिने नमः

❀ સાધુતાની જ્યોત ❀

(સાધુ-જીવનને સફળ બનાવનાર
મહત્ત્વની જરૂરી-બાબતોનો સંગ્રહ)

મહામંગલકારી જિનશાસનની પ્રાપ્તિ આ પંચમ-આરામાં પ્રકૃષ્ટ-પુણ્યના ઉદયે થયા પછી તેને સફળ બનાવવાના વિશિષ્ટ પ્રયત્નો વિવેકી પુણ્યવાનોએ જ્ઞાની-નિશ્રાએ કરવા ઘટે.

આ માટે '**સંયમ**'-શબ્દના વ્યુત્પત્તિ-અર્થને ધ્યાનમાં રાખી વૃત્તિઓને યથાયોગ્ય રીતે સંસ્કારોની દિશામાંથી વાળી જ્ઞાનીઓની આજ્ઞા તરફ વાળવાના પ્રયત્નો માટે ભગીરથ પુરુષાર્થની દિશામાં પ્રથમ પગલું ભરવું ઘટે.

વર્તમાનકાળે કાળ-બળથી સંયમ-સંબંધી **ગ્રહણ-શિક્ષા** અને **આસેવન-શિક્ષા**નો લગભગ વિરહ થયેલ છે.

તેથી સંયમ-પંથે ઉમંગ-પૂર્વક આવનારા પણ પુણ્યાત્માઓને "**સંયમ એટલે શું ?**" એની સ્પષ્ટ સમજણ મળવી દુર્લભ થઇ પડી છે.

પરિણામે ગતાનુગતિક-ન્યાયે "**આત્મા માટે કંઇક કરી છુટવા**"ની અપૂર્વ-તમન્ના સાથે આવનારા સંવેગી-

મુમુક્ષુ-આત્માઓ પણ લૌકૈષણા-પ્રધાન જીવનના આડ-રસ્તે ચડી જાય છે.

એટલે ભાવદયાથી પ્રેરાઇને વર્ષો સુધી કરેલ આગમોનો અભ્યાસ, અનુપ્રેક્ષા, ચિંતન આદિ બળે મેળવેલ સંયમ-સંબંધી આગમિક-પદાર્થોની મલાઈરૂપ મુદ્દા-સમું આ લઘુ-પુસ્તિકામાં સંગ્રહિત કર્યું છે.

જે કે વિવેકી-સંયમીઓને ખૂબ જ અગત્યનું માર્ગદર્શક નિવડશે, એવી ખાત્રી છે.

તેમ છતાં આ પુસ્તિકામાં જણાવાયેલ શાસ્ત્રીય-બાબતોને જ્ઞાની-ગુરુના ચરણોમાં વિવેક-વિનયથી બેસી સમજી અમલમાં મૂકવા પ્રયત્ન કરવા ખાસ ભલામણ છે.

卐

સંયમનું વિશુદ્ધ-પાલન કરવા માટે જરૂરી સાધનો

૧ ગીતાર્થ, જ્ઞાની અનુભવી સદ્‌ગુરુની નિશ્રા.
૨ સુવિહિત ગચ્છ.
૩ શુદ્ધ વસતિ.
૪ સાંભોગિક-સાધર્મિક સાધુનો સહવાસ-પરિચય.
૫ નિર્દોષ આહાર-પાણી.
૬ શક્ય તપશ્ચર્યા.
૭ આભ્યંતરતપનું વિશિષ્ટ પાલન.
૮ યોગ્ય સંયમોપકરણો.
૯ સ્વાધ્યાય.
૧૦ શાસ્ત્રીય-મર્યાદાનું વ્યવસ્થિત જ્ઞાન.
૧૧ ગુરુ-આજ્ઞાધીનતા.
૧૨ મૈત્ર્યાદિ ભાવો.
૧૩ આત્મ-નિરીક્ષણ.
૧૪ ગુણાનુરાગ.
૧૫ ભૂલની કબૂલાત.
૧૬ વિનય-શિસ્તનું પાલન.

લાલસા ઉપર કાબુ મેળવવા તથા
તપ-ધર્મના સફલ-આસેવન માટે

કલ્યાણકર સૂચના

अक्खाण रसणी कम्माण मोहणी,
वयाण तह चेव बंभवयं ।
गुत्तीण मणगुत्ती य,
चउरो दुक्खेहिं जिप्पन्ति ॥ १ ॥

પાંચે ઇંદ્રિયોમાં રસનેન્દ્રિય, આઠે કર્મોમાં મોહનીય કર્મ, પાંચે મહાવ્રતોમાં બ્રહ્મચર્ય વ્રત અને ત્રણે ગુપ્તિમાં મનોગુપ્તિ અતિ દુર્જય છે.

ખરેખર વ્યવહાર-દૃષ્ટિએ જગતના વ્યવહારોથી અલગ થયેલા મુનિને લોકલજ્જાદિ-કારણે પણ અન્ય-ઇન્દ્રિયોના વિષયો છોડવા પડે છે, પણ રસનેન્દ્રિયનો ભોગ લોકથી પ્રચ્છન્નપણે થઈ શકે છે, તેમજ પૂર્વના મહાપુરુષોએ ઉગ્ર-સાધનાના બળે મેળવેલી મુનિપણાની છાપના ઓઠા તળે રસનાને પોષક સર્વ સામગ્રીઓ મલવી સુલભ બનતી હોવાથી રસનેન્દ્રિયને પોષક ઉપભોગ-સામગ્રી સ્વચ્છંદપણે મેળવી-ભોગવી શકાય છે.

આ કારણે જ જેઓ આ વિષયમાં દુર્લક્ષ્ય રાખે છે, તેઓનું મુનિપણું નિઃસાર બની જાય છે, તેથી મુનિપણામાં

સાધવા લાયક સ્વભાવ–પરિણતિ–દશાનો આસ્વાદ પણ મેળવી શકાતો નથી.

માટે નીચે મુજબ જણાવેલ ઉપાયોથી રસનાના સંયમને મેળવી શાસ્ત્રોક્ત–મુનિપણાના આનંદનો અનુભવ મેળવવો જોઇએ.

૧. સંયમ અને તપના અનન્ય–સાધનભૂત શરીરના પોષણ વખતે રસના–વાસનાને પોષણ ન મળી જાય, તેનું સતત લક્ષ્ય રાખવું જોઈએ.

૨. આગાઢ–કારણે શરીરાદિના ઉપબૃંહણ માટે લેવાતો પદાર્થ પણ સ્વાદ કે રસમયતાવડે ઇન્દ્રિયોના વિકારો પેદા કરે તે રીતે તો ન જ લેવો, પણ પ્રકારાંતરે તેના મૂલ રસ–સ્વરૂપને બદલી પોષણનું તત્ત્વ મળી રહે અને લાલસા–વૃત્તિ ન પોષાય, તે માટે જયણાશીલ–પ્રવૃત્તિ રાખવી.

૩. તથા સંયોજિત કરેલા રસનું અગર એક સાથે બીજા રસનું આસ્વાદન ન થાય, તેનું પણ પૂર્ણ ધ્યાન રાખવું.

૪. વળી નીચે જણાવેલ ભોજનના પ્રકારો તથા તેનો હેયોપાદેય–વિભાગ લક્ષ્યમાં રાખવો.

१ **सिंहभोजन**—એક જ બાજુથી વાપરવું તે.

२ **प्रतरभोजन**—જેવું લીધું તેવું વાપરવું તે.

३ **हस्तिभोजन**—ઉપેક્ષાભાવથી વાપરવું તે.

४ **काकभोजन**—ચૂંથીને વાપરવું તે.

५ **शृगालभोजन**—જ્યાં–ત્યાંથી વાપરવું તે.

આ પ્રકારોમાં પ્રથમના ત્રણ ઉપાદેય છે; બાકીના હેય છે, અર્થાત્ હાથીની જેમ ઉપેક્ષાભાવે કે સિંહની જેમ એક બાજુથી જ ભોજન કરવું તે રસનાને જીતવાનો પ્રબલ ઉપાય છે.

ટૂંકામાં—જે રીતે રાગ—દ્વેષ ન થાય, તે રીતે વાપરવું શ્રેષ્ઠ છે.

વળી ઈન્દ્રિયોની વાસના—લાલસા ઘટાડવા પ્રત્યેક—વસ્તુનો ઉપભોગ કરતી વેળાએ તેનો ઉપયોગ કરવાના હેતુઓની સમીક્ષા કરો!

જરૂરીયાત છે? સગવડનો લાભ લેવો છે? કે શોખ છે? પ્રત્યેકમાં આ ત્રણ વિકલ્પો ઘટી શકે છે. **હવે** આમાં નીચે મુજબ વિવેક કરવો.

જો જરૂરીઆતવાળી ચીજોથી નભી શકતું હોય તો સગવડ ખાતર કે શોખ માટે વપરાતી ચીજોનો ત્યાગ કરવો.

તે છતાં કદાચ જરૂરીઆત ઉપરાંત સ્હેજે મળી આવેલ સગવડનો લાભ લેવા મન લલચાઈ જાય તો પણ **શોખને ખાતર તો ઉપભોગની પ્રવૃત્તિ ન જ કરવી.** આનો દૃઢ—નિશ્ચય જરૂર રાખવો.

ઉપર મુજબની હિતશિક્ષા ધ્યાનમાં રાખી પ્રત્યેક મુમુક્ષુ પ્રાણીએ બનતા—પ્રયત્ને ઈન્દ્રિયોની દૃઢમૂળ બનેલી વાસનાને જડમૂળથી ઉખેડી નાંખનારા તપના આસેવનમાં વધુ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે.

તપનું આસેવન ન થવામાં શરીર–મૂર્છા, સુખ–શીલતા, આળસ, પ્રમાદ અને વીર્યની ફોરવણીનો અભાવ મુખ્યતઃ કારણરૂપ હોય છે, પણ વિવેકી–આત્માએ નીચેનું સુવર્ણ વાક્ય હૃદયપટમાં કોતરી રાખવું ઘટે, જેથી શકય પ્રયત્ને મળી શકતા તપના અપૂર્વ લાભો મેળવવામાં આપણે કમનસીબ ન નિવડીએ.

તપમાં—
વીર્ય છુપાવવાથી વીર્યાંતરાય—
સુખશીલતાથી અસાતાવેદનીય—
આલસ–પ્રમાદથી ચારિત્રમોહનીય
દેહમૂર્છાથી પરિગ્રહનું પાપ અને
શક્તિ–સામગ્રી છતાં તપ ન કરવાથી
માયા–પ્રયોગાદિ
—અનેક દોષો અને કર્મોનું બંધન થાય છે.

તપધર્મના યથાશકય આદરપૂર્વક–આસેવનથી પૂર્વોક્ત સર્વ અનર્થો દૂર થઈ ઉત્તમોત્તમ કર્મનિર્જરાદિ–લાભો થાય છે.

આવા વિવેકપૂર્વક આસેવેલા તપોધર્મની આરાધનાથી–

ચિંતાઓ ઘટે છે.
વિકલ્પો શમે છે.
દેહાધ્યાસ મટે છે.
વિકારો ઘટે છે.
વાસનાઓ નાશ પામે છે.

સંજ્ઞાઓ પર કાબૂ મેળવાય છે.

કષાયો કૃશ થાય છે.

ભાવનાઓ નિર્મલ થાય છે.

પરિણુતિ શુદ્ધ થાય છે.

વિચારો ઉપર કાબૂ આવે છે.

અનાદિકાલના સંસ્કારોથી સુદૃઢ-મૂળ બનેલી વાસનાઓના પણ પાયા હચમચી ઉઠે છે.

પરિણામે કર્મ-નિર્જરાના ઉત્તમ ફલ મેળવી પરમ-નિધાન મોક્ષ હથેલીમાં આવી રહે છે.

સોનેરી શિખામણ

* આવી પડતા દુઃખ, પરિષહ કે પ્રતિકૂલ-સંયોગોને હસતે-મુખે સ્વેચ્છાથી સહન કરવાની તત્પરતામાં સંયમનું સાચું રહસ્ય છે.
* જો સાધુને અનુકૂલતા ગમી તો સાધુતાનો પાયો હચમચવા લાગ્યો છે, એમ જાણવું.
* આપત્તિ અને અગવડને સહવાની ભાવના ન હોય તેનું સંયમ ટકે નહિં, ટકે તો દીપે નહિં.

આત્મકલ્યાણના માર્ગને સરલ બનાવવા ઉપયોગી સૂચના

આત્મકલ્યાણ–સાધનાના પુનિત પંથે વિહરી શ્રેષ્ઠ આદર્શ સંયમી–જીવનની સાર્થક સિદ્ધિ મેળવવા ઇચ્છનાર મુમુક્ષુ પ્રાણીએ મુખ્યતા પોતાના જીવનના બન્ને પાસાને તપાસી નીચે જણાવેલ દોષોમાંથી જણાતા કોઇ પણ દોષને પહેલી તકે દૂર કરવા ઉજમાલ થવું ઘટે.

૧. આહારની લાલસા
૨. ચિત્તની ચંચલતા
૩. આલસ્ય–સુસ્તી
૪. પ્રમાદ
૫. પુરુષાર્થહીનતા
૬. અશ્રદ્ધા
૭. કુતર્ક
૮. ઉતાવળિયાપણું
૯. વહેમીપણું
૧૦. અસંયમ
૧૧. અસહિષ્ણુતા
૧૨. અસદ્‌વર્ત્તન પ્રતિ ઘૃણાનો અભાવ
૧૩. પ્રખ્યાતિની ઇચ્છા
૧૪. માન–સત્કારેચ્છા
૧૫. નિર્દયતા
૧૬. કદાગ્રહ
૧૭. અશ્રદ્ધા
૧૮. પરનિંદા
૧૯. પરચર્ચા
૨૦. બાહ્યાડંબર
૨૧. વાદ–વિવાદ
૨૨. બીજાને ઉતારી પાડવાની ઇચ્છા
૨૩. શરીર સુકુમાલતા
૨૪. વિલાસિતા
૨૫. બીજા પાસે કામ કરાવવું
૨૬. લોકરંજન
૨૭. ખરાબ સોબત

૨૮. આત્મ-કલ્યાણની સાધનાથી વિરુદ્ધ સાહિત્યનું વાંચન
૨૯. ગુરુજન-તિરસ્કાર
૩૦. મહાપુરુષો પર અવિશ્વાસ
૩૧. ધાંધલિયાવૃત્તિ
૩૨. લોભ-સંચયવૃત્તિ
૩૩. દ્રોહ-અપકાર વૃત્તિ
૩૪. ચીડિયાપણું
૩૫. ઉત્કટ કષાય
૩૬. ધર્મી તરીકે અભિમાન
૩૭. બ્રહ્મચર્ય-ખંડન
૩૮. પ્રતિકૂલ-સંયોગોમાં દીનભાવ
૩૯. અનુકૂલ-સંયોગોમાં છકી જવું
૪૦. સ્થાન કે વસ્તુવિશેષ પર મહત્ત્વ
૪૧. નામ અમર કરવાની ઘેલછા
૪૨. જુગુપ્સા-દુગંછા
૪૩. દ્વેષ
૪૪. અનુપયોગી પ્રવૃત્તિ

આ દોષો નાના સ્વરૂપમાંથી અણધારી રીતે વિરાટ સ્વરૂપ પકડી સમર્થ, જ્ઞાની, આરાધકને પણ આત્મ-કલ્યાણની સાધનાના માર્ગથી બલાત્કારે ભ્રષ્ટ કરે છે; માટે જીવનશુદ્ધિ કરી સંયમનું પ્રોજ્જ્વલ ફલ મેળવવા માટે ઉપરોક્ત દોષોને સમૂલ દૂર કરવા પ્રયત્નશીલ બનવું.

* સાધુપણું એટલે શરીરના સુખને ભૂલી જવું.
* સંયમનું ઉપકરણ મોહોત્પાદક ન હોવું જોઇએ, નહીં તો સંયમના બદલે મોહનું ઉપકરણ થવા સંભવ છે.

હેયોપાદેય-વિભાગ

દિવ્ય-સાધનાના સાધક એક મહાપુરુષે નક્કી કરેલા નીચેના હેયોપાદેય-વિભાગને લક્ષ્યમાં રાખી તદ્દનુસાર આચરણ કરવાથી કલ્યાણ-સાધનાનો પંથ બહુ સરલ અને શુભાવહ નિવડે છે.

હેય	ઉપાદેય
આત્મશ્લાઘા	આત્મનિંદા
પરનિંદા	પરસ્તુતિ
અનૌચિત્ય	ઔચિત્ય
અવિવેક	વિવેક
અવિનય	વિનય
પરોપકાર	પરોપકાર
કાર્પણ્ય	ઔદાર્ય
તુચ્છતા	ગાંભીર્ય
માત્સર્ય	માધ્યસ્થ
અસંબદ્ધ-પ્રલાપ	પ્રિય-હિતકારી વાક્ય

ઉપર મુજબના વિભાગને ખ્યાલમાં રાખી યોગ્ય જીવનલક્ષી પ્રવૃત્તિ કરવાથી આત્મ-કલ્યાણની સાધના સરલ થાય છે.

卐

* સાધુ જો આવતા દુઃખોને સ્વેચ્છાથી સહે અગર ઉદીરણા કરીને પણ યથાશક્ય સહન કરે તો કર્મની પરાધીનતા જલ્દી દૂર થાય.

કલ્યાણકારી હિતશિક્ષા

જીવનમાં જ્ઞાનીઓની આજ્ઞા પ્રમાણે આરાધનાના મહત્વની સુવ્યવસ્થિત ગોઠવણી માટે જરૂરી ભૂમિકાનું ઘડતર નીચે જણાવાતા અનુભવસત્ય નક્કર જીવન-સિદ્ધાંતોના સક્રિય પાલનથી થાય છે, માટે દરેક વિવેકીએ મનનપૂર્વક વાંચી અમલ કરવો જરૂરી છે.

૧. પ્રતિદિન પોતાની જરૂરીયાતોને ઓછી કરવી.

૨. જે સમયે જેવી પરિસ્થિતિમાં હોઈએ કે આવી પડીએ તે સમયે પ્રચંડ મહાવાતના ઝકોરાથી સ્વયં નમી જતા તૃણની જેમ સમજ વિવેક-પૂર્વક તે પરિસ્થિતિને અનુ-કૂળ બની વર્તવું, પણ પરિસ્થિતિને અનુકૂળ બનાવવાની નાહક ગડમથલ ન કરવી.

૩. કોઈ પણ વસ્તુ પર મોહ-રાગદૃષ્ટિ ન કેળવવી.

૪. જે કંઇ આપણી પાસે હોય તેમાંથી બીજાને ભાગીદાર બનાવવો, એટલે તેમાંથી થોડું-ઘણું પણ નિરાશંસભાવે ત્યાગ કરવાની બુદ્ધિ કેળવવી.

૫. કોઈની પણ સેવા કરવા માટે સદા લાલાયિત તત્પર રહેવું, પણ તેમાં આત્મભાવ કે ગુણાનુરાગના લક્ષ્ય સિવાય સ્વાર્થ, કીર્તિ-લાલસા કે કોઇ જાતની આશંસાનું લક્ષ્ય રાખવું નહિ.

૬. શુદ્ધ-નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિનો આપેક્ષિક-અભ્યાસ કરી આત્માના અકર્તૃત્વ અને સાક્ષીભાવરૂપ-સ્વભાવને જાગૃત રાખવા અહર્નિશ પ્રયત્ન કરવો.

૭. પરિમિત, મધુર, સ્વ-પર-હિતકર અને સમયોચિત બોલવાનો અભ્યાસ રાખવો.

૮. આધ્યાત્મિક-માર્ગ ખાંડાની ધારની જેવો વિષમ છે, માટે તેમાં યોગ્ય-સદ્‌ગુરુની નિશ્રાની ખાસ જરૂર છે, ભૂલેચૂકે પણ યોગ્ય-નિશ્રાને અવગણવાની ધૃષ્ટતા કરવી નહિ.

૯. દરેક કામમાં ધૈર્ય અને ગાંભીર્યની સીમા જાળવી રાખવી.

૧૦. સારા કામને શરૂ કર્યા પછી એક દિવસ પણ તેને બંધ ન રાખવું, મંદ-ઉત્સાહે પણ ચાલુ રાખવું.

૧૧. જીવન થોડું છે, મૃત્યુ અણધાર્યું ક્યારે અને કેવા સંજોગોમાં આવી ઝડપશે? તે નિશ્ચિત નથી, માટે યોગ્ય આરાધનાની તૈયારી માટે જરા પણ પ્રમાદશીલ ન રહેવું.

૧૨. આધ્યાત્મિક-જીવનની પ્રગતિ અને વિશુદ્ધિ માટે હંમેશા સારા કે ખોટા દરેક કાર્યોની નોંધ માટે એક રોજનિશી રાખવી. તેમાં મનની પવિત્રતા જાળવી સારા કે ખોટા વર્તન, ઉચ્ચાર કે આચારોની સાચી નોંધ રાખી વિવેકદૃષ્ટિથી સમાલોચના કરવી.

૧૩ શુદ્ધાત્મદશાની નિરંતર-વિચારણાના દૃઢ-સંસ્કારોના બળે સાંસારિક-મોહ-માયાના વિચારોને દૂર કરતાં શીખવું.

૧૪. પોતાની આત્મશક્તિઓની આપમેળે બડાઇ મારવાની કુટેવને તિલાંજલિ આપવી. હંમેશાં સાદા ને નમ્ર રહેવું.

૧૫. પોતાને અનાવશ્યક પદાર્થો પ્રતિ ઉપેક્ષાભાવ કેળવવો, તે માટે સંચયવૃત્તિપર કાબૂ મેળવવો, નિઃસ્પૃહ–દશા પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો.

૧૬. સમૂહ–સંગઠન, ચર્ચા તેમજ નકામી વાતો વિકથા આદિથી દૂર રહેવું.

૧૭. વિવેક–દૃષ્ટિ અને પ્રકૃષ્ટ–વૈરાગ્ય દ્વારા ચિત્તવૃત્તિ ઉપર નિયંત્રણ રાખી દરેક સમ કે વિષમ સંયોગોમાં મનનું સમતોલપણું રાખવું.

૧૮. યથાશક્ય–પ્રયત્ને બોલવાનું બહુ જ ઓછું રાખવું, બોલતાં પહેલાં પરિણામનો ખૂબ વિચાર કરવો.

૧૯, ઈર્ષ્યા, પરદ્રોહ, પરનિંદા, ચાડી ખાવી, અસૂયા, આદિ ભયંકર બદીઓથી બચવા બિનજરૂરી–કામોમાં માથું મારવાનું છોડી દેવું.

૨૦. ગુણાનુરાગની દૃષ્ટિ કેળવી બીજાના સદ્વર્તન પર જ લક્ષ્ય કેન્દ્રિત કરવું, બીજાના કરેલ ખોટા વર્તનોને ભૂલી જવા ઉદાર–ક્ષમાશીલ બનવા પ્રયત્ન કરવો.

૨૧. આત્મ–હિતની સાધના માટે દત્ત–લક્ષ્ય બની સર્વ પ્રયત્ને તેની સાધના માટે સાકાંક્ષ રહેવું, તેમજ અણછાજતું કંઇ પણ વિચાર કે વર્તન ન થઈ જાય, તેની પૂર્ણ સાવચેતી રાખવી.

૨૨. વૈરાગ્ય-ભાવની દૃઢતા અને આત્મ-કલ્યાણના ધ્યેયની ચોક્કસાઇ માટે પૂર્વના મહાપુરુષોના સારભૂત ઉપદેશામૃતનું નિરંતર નિરીક્ષણપૂર્વક અવગાહન કરવું, તેમજ પોતાની વ્યક્તિગત-ક્ષતિઓનું ભાન કેળવવું, તે દૂર કરવા સજાગ રહેવું.

૨૩. સંસારના પદાર્થોની આપાત-રમણીયતાનું સાહજિક સંવેદન મેળવી વિષ્ટા-મૂત્રાદિની જેમ તેઓને ત્યાજ્ય સમજી તેનાથી લેશ માત્ર પણ સુખ-શાંતિ મેળવવાની ઘેલછા દૂર ફગાવી દેવી,

૨૪. વિષય-વિકારની વાસના મનોભૂમિકામાં અલ્પ પણ પેદા ન થવા પામે, તેનું સંપૂર્ણ ધ્યાન રાખવું, અતિક્રમની કક્ષાથી જ તેના મૂલને સર્વથા નષ્ટ કરવા ઉદ્યત બનવું.

૨૫. છતી-શક્તિએ છતે-સાધને આત્મકલ્યાણના હિતકર માર્ગમાં નહિ પ્રવર્તનારા તેમજ અજ્ઞાનાદિ-દોષથી ભયંકર પાપાચરણ કરનારાઓ પ્રતિ ઉપેક્ષાભાવ કેળવવો, તેઓની કર્માધીન વિચિત્રદશા વિચારી તેઓ પ્રતિ કરુણા-રસ-પ્લાવિત હૃદયવાળા બનવું,

૨૬. ગુણ અને ગુણી બંને તરફ બહુમાન-આદર-ભાવ કેળવવો, પણ દોષો તરફ ઘૃણા અને તિરસ્કાર વૃત્તિ જ રાખવી ઘટે, દોષવાળી વ્યક્તિ પ્રતિ ઘૃણાભાવ કે તિરસ્કારભર્યું વર્ત્તન કદાપિ ઉચિત નથી.

૨૭. વાસનાઓની તૃપ્તિ બળતણના સમૂહથી કે ઘાંસલેટના છંટકાવથી આગ બુઝાવવાની જેમ સાવ અશક્ય-દુર્ઘટ છે, ઉલટું પરિણામે અનેકાનેક દુઃખોની વૃદ્ધિ થાય છે, માટે સદા સંતોષી રહેવું.

૨૮. વિચારો ઉપર ધીરે ધીરે એવો કાબૂ મેળવો કે તમારી પોતાની ઇચ્છા કે પ્રેરણા વિના સંકલ્પ જ પેદા ન થાય, આ અવસ્થાએ પહોંચતાં સુધી આટલી તો સાવચેતી અવશ્ય રાખવી કે જેથી કોઈ દુર્વિચાર તો પેદા ન થાય, આ માટે સદા જાગૃત–સાવધ રહેવું.

૨૯. કોઈ અપમાન કરે, ટોણું મારે કે અપશબ્દો સંભળાવે તો તેથી ઉત્તેજિત ન બનવું, પણ વિચારવું કે–આ બધી શબ્દ–લીલા છે, મિથ્યા–જ્ઞાનનો વિલાસ છે.

૩૦. ઇન્દ્રિયો અને ચિત્તવૃત્તિને કાર્યશૂન્ય ન થવા દેવી, કોઇ પણ શુભ–પ્રવૃત્તિમાં રોકી રાખવી, છેવટે શ્રી નવકાર-મહામંત્રના સ્મરણનો અભ્યાસ વધુ પડતો રાખી કાર્યશૂન્ય દશામાં તેનું રટણ ચાલું રાખવું.

૩૧. સ્પર્શ, દૃષ્ટિ, આચાર અને વિચાર–આ ચાર વિકાર–વાસનાના ઉત્પત્તિસ્થાનો છે, માટે તે ચારેને સંયમિત રાખી શુભમાં પ્રવર્તાવવા ઉદ્યમી થવું હિતકર માની તેના માટે સતત સાવધ રહેવું.

૩૨. “બોલો ઓછું, કરો વધારે!” ના સૂત્રને જીવનમાં વણી નાંખવા તોલી–માપીને બોલવાનો ઉપયોગ રાખવો, આવી રીતે બોલેલા વચનોને પ્રાણાંતે પણ નભાવવા માટે કટિબદ્ધ બન્યા રહેવું.

૩૩. આચાર, વિચાર અને ઉચ્ચાર ત્રણેની એકતા જ જીવનના પરમનિગૂઢ રહસ્યભૂત–તત્ત્વને પમાડી શકે છે, માટે બનતા–પ્રયત્ને આ ત્રિપુટીને વિસંવાદિત ન બનવા દેવી.

૩૪. બહુધા જગત્‌ના પ્રાણીઓએ કરેલી પ્રશંસા એટલે ટાપટીપ–પોલીશ–સફાઇ કરેલ જૂઠાણુંનો જ એક પ્રકાર હોય છે, માટે ભરતપુરી–લોટાની જેમ અનિયત–લોકપ્રશંસાને પોતાના કર્તવ્યોનું માપકયંત્ર માની લેવાની રખે! ભૂલ ન થાય, તે માટે સદા જાગૃત રહેવું.

૩૫. જગત્‌માં હજી કદાચ વિચારાનુસાર ઉચ્ચાર કરવાની શકયતા છે, છતાં ઉચ્ચારાનુસાર આચાર–વર્તન બહુ દુઃશકય છે, માટે વિચારાનુસાર વર્તન કેળવવા પ્રયત્નશીલ બનવું.

૩૬. જીવનને આદર્શ બનાવવા માટે વધુ પ્રગતિ કદાચ ન સધાય, તો તે માટે શકય પસ્તાવો રાખવો! પણ કોઇ જાતનું કલંક જીવનની સાધનાને દૂષિત ન બનાવે તેનું પૂર્ણ ધ્યાન રાખવું ઘટે.

卐

હિતશિક્ષા

जावाउ सावसेसं, जाव थोवोवि अत्थि ववसाओ ।
ताव करेज्ज अप्पहियं, मा तप्पिह ! हा ! पुणो पच्छा ॥

શ્રી મહાનિશીથ સૂત્ર (અધ્ય. ૬, ગા. ૪૧૧)

હે ભવ્યાત્માઓ! આયુની અવધિ પુર્ણ નથી થઈ અને થોડી–ઘણી પ્રવૃત્તિ કરવાનું સામર્થ્ય ખૂટયું નથી ત્યાં સુધીમા આત્મહિત સાધી લો!!! પાછળથી વ્યર્થ પશ્ચાત્તાપ ન કરતા!!!

સંયમ-પંથે ધપી રહેલા મુમુક્ષુને કલ્યાણકારી પ્રેમાળ ઉદ્બોધન!!!

હે ભાગ્યશાલી!!!

સંયમના પંથે આગળ ધપવાના ઉત્સાહને મોહની અટપટી કેડીઓ સમી વૃત્તિઓનાં ગૂંચવાડામાં ગુમાવી ન દઈશ હોં!!!

જો!!! તારી પાસે **ગુરુ-સમર્પણ** અને **નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્યરૂપ** અણમોલ શક્તિનો જત્થો છે!

—પછી કોણ તારૂં શું કરી શકે તેમ છે!

—આ બન્ને વણમાંગી-અણમોલ સહાયક ચીજો મોક્ષના પંથે આગેકૂચ કરવામાં તને અત્યંત ઉપયોગી સમજાઈ જાય તો બિચારા મોહને ઉભી પૂંછડીએ ભાગ્યે જ છૂટકો!

બાપુ! આ બન્ને-ચીજોનો ઉપયોગ સુસાધ્ય છે, તેમજ દુસાધ્ય પણ છે.

સુસાધ્ય ત્યારે! જ્યારે કે—

ગુરુસેવા-શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને તપમાં તારી વૃત્તિઓને અવાર નવાર જોડી રાખે તો—

આ....વાંચીને બરાબર ઉંડુ મનન કરજે!

સૂક્ષ્મ-વિચારની સોયથી મનમાં કે સંસ્કારોની અટપટી ગૂંચમાં ઉંડે પડી રહેલા શલ્યને તથા વિચાર-દોષના કાંટાને બહાર કાઢજે !!!

—તો આનો ખરો ભાવ તને સમજાશે અને તેના મર્મ સુધી તું પહોંચી શકીશ !!!

છેલ્લે આટલું જરૂર યાદ રાખજે–'पर-प्रवृत्तौ बधिरान्धमूकः' બનવા પ્રયત્ન કરજે !!! અને "आणाए धम्मो" સૂત્રને લક્ષ્યમાં રાખી જેની નિશ્રાએ સંયમ-પંથે સંચરવા તૈયાર થયો છે, તે ગુરુદેવની આજ્ઞાને જીવન સર્વસ્વ માનીને ચાલજે !!! આ વાત જરા પણ વિસરીશ નહીં !!!

ચેતવણી

જે સંયમમાં અનાદિકાલીન સંસ્કારો અને ઇન્દ્રિયોના વિષયોને જીતવાનું મહત્ત્વ છે, તે સંયમના નામે મળતા ખાન-પાન આદિથી પૌદ્ગલિક-વાસનાઓને પોષવાની બાલિશ-પ્રવૃત્તિ ખરેખર જીવન-શક્તિનું સદંતર દેવાળું કાઢવા જેવી છે.

માટે સંયમ લીધા પછી સવેળા ચેતી જઈ ગુરુનિશ્રાએ વૃત્તિઓના નિગ્રહ માટે ઉદ્યમ કરવો જોઈએ !!!

સંયમની સાધનામાં ઉપયોગી હિતકર સૂચનો.

૧ કલ્યાણ–મિત્રનો સંસર્ગ રાખવો.
૨ જિન–વચનનું શ્રવણ કરવું.
૩ સાંભળેલા વચનોને સમ્યગ્ પ્રકારે ધારી રાખવા.
૪ પરોપકાર કરવો. (પરમાર્થવૃત્તિ)
૫ પર–પીડાનો પરિહાર કરવો.
૬ વિષય–પ્રવૃત્તિના ત્યાગ માટે પ્રયત્ન કરવો.
૭ ભવનું સ્વરૂપ નિરંતર ભાવવું.
૮ પૂજ્ય વડીલ ગુણવાન્ મહાપુરુષોની પૂજા–સેવા–આદર બહુમાન માટે તત્પર રહેવું.
૯ કોઈની સાચી કે ખોટી નિંદા ન કરવી! કે ન સાંભળવી.
૧૦ આપણા નિમિત્તે લોકો અધર્મ ન પામે તેનું પૂરું ધ્યાન રાખવું.
૧૧ ગુણાનુરાગ કેળવવો.
૧૨ બીજાના દોષો પ્રતિ મધ્યસ્થભાવ કેળવવો.
૧૩ કુશીલ–શિથિલાચારીનો સંસર્ગ વર્જવો.
૧૪ પ્રયત્નપૂર્વક પ્રમાદ છોડવા પ્રયત્ન કરવો.
૧૫ અશુભ–વિકલ્પોને દૂર કરવા માટે ક્રોધાદિ–કષાયના ત્યાગ-પૂર્વક આત્મ–સ્વરૂપનું અવસરે–અવસરે ચિંતવન કરવું.

૧૬ "શરીર, ઘર, ધન, સ્વજન, મિત્રો, પુત્ર વિગેરે બધા પર દ્રવ્ય મારાથી–આત્માથી ભિન્ન છે. હું એનાથી ભિન્ન છું." આવી ભાવના પૌદ્‌ગલિક–પદાર્થોના મોહ વખતે કેળવવી.

૧૭ નિત્ય, શાશ્વત, નિષ્કલંક, શુદ્ધ અને જ્ઞાન–દર્શનથી સમૃદ્ધ આત્માનું સ્વરૂપ છે.

૧૮ શુદ્ધ અને શાશ્વત જે મોક્ષરૂપ આત્માનું સ્થાન છે, તે જ ખરેખર ઉપાદેય છે.

૧૯ વધુ શું કહેવું?

જેમ જેમ રાગ અને દ્વેષ નાશ પામે–ઘટે તે રીતે વિવેક પૂર્વક ગુરુ–નિશ્રાએ શાસ્ત્રાજ્ઞા અને ગીતાર્થોની મર્યાદા પ્રમાણે પ્રવર્તવું.

(શ્રીયુત પૂ. ઉપા. યશોવિ. મ. પ્રણીત
શ્રી ઉપદેશરહસ્ય ગા. ૧૯૪ થી ૨૦૧ ના આધારે)

સંયમ–રથના ચક્રો.

નિર્ભયતા, સ્વતંત્રતા અપરોપજીવીપણું, અનિશ્રિતપણું મુક્તિપુરીમાં પહોંચાડનારા સંયમ–રથના ચક્રો છે.

જ્ઞાનથી નિર્ભયતા અને અભ્યાસથી શાસ્ત્રીય સાચું સ્વાશ્રયીપણું મેળવી શકાય છે.

ચારિત્રગ્રહણ પછી યાદ રાખવા જેવા હિતકર સુચનો !!!

૧. **સંસારનો ત્યાગ**—એટલે વાસ્તવિક રીતે વિષય અને કષાયનો ત્યાગ કર્યો છે, એમ સમજવું કારણ કે વિષય કષાયની પ્રબલતા જ સંસાર છે.

૨. **સાધુ–જીવન** આત્મકલ્યાણ માટે લીધું છે, એ વાત હરઘડી યાદ રહેવી જોઇએ.

૩. **સાધુતા**—આત્મસાત્ થયા વિના પરોપદેશમાં પડવાથી પોતાનું ગુમાવવાનું થાય છે.

સાધુતા પ્રાપ્ત કરવા માટે—

પાંચ મહાવ્રતો અને તેની પચ્ચીશ ભાવનાઓ, અષ્ટ પ્રવચન માતા, દશવિધ સામાચારી, પ્રતિલેખના–શુદ્ધિ આદિ સાધુ–ક્રિયાનું સચોટ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી એના આધારે જીવનનું ઘડતર કરવું જોઇએ.

૪. **વિનય**—એ જૈન શાસનનો મૂળ પાયો છે, ગુરુ આદિ વડિલનો બહુમાનપૂર્વક વિનય કરવો અને એના માટે દશવૈકાલિકનું નવમું અને ઉત્તરાધ્યયનનું પહેલું અધ્યયન જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કરવો.

૫. **અનાદિકાલથી** પ્રમાદનું જોર બળવાન હોવાથી જીવનમાં ડગલે ને પગલે ભૂલ થવાનો સંભવ છે. આવી સ્થિતિમાં પોતાના ઉપકારી ગુરુમહારાજશ્રી તરફથી વારંવાર શિખામણ મેળવવાની ઇચ્છા રાખવી.

એમનો ઉપાલંભ સાંભળતાં હર્ષ પામવો કે કેવા ઉપકારી છે?

જગતમાં મીઠું સંભળાવનારા તો ઘણા છે, પણ ભૂલ તરફ ધ્યાન દોરનાર અને ભૂલ માટે ઠપકો દેનાર તો કોઈક જ હિતેચ્છુ મળે!!!

૫. **વ્યાકરણ**–ન્યાય આદિનો અભ્યાસ આપણા શાસ્ત્રો વાંચવા–વિચારવા માટે જરૂરી છે, પણ કર્મગ્રન્થાદિ–પ્રકરણો અને શ્રી દશવૈકાલિક–સૂત્રનો અભ્યાસ ઘણો જરૂરી છે. એથી એના ઉપર ખૂબ ધ્યાન રાખવું.

ન્યાય–વ્યાકરણ અને સાહિત્યના અભ્યાસ દ્વારા દુનિયામાં ઉપદેશક તરીકે બહાર આવવાની મનોવૃત્તિ ઉછાળા મારે એ આત્માને લુંટાવવાનો ધોરી રસ્તો છે. આવી અનુચિત મહત્ત્વાકાંક્ષામાંથી ધીમે ધીમે પતન સાકાર બને છે.

૬. **તપની આચરણામાં** પણ બાહ્ય તપ તેમાંય પણ અણસણ ઉપર જ વધુ જોર અપાય છે, પણ વિગઇ–ત્યાગ, ઉનોદરી, વિનય આદિ ઉપર ઓછું વજન અપાય છે.

* યોગોદ્વહન એ આત્માને સાચા યોગી બનાવવાનો રાજમાર્ગ હતો, તે આજે વિકૃત થતો જાય છે, તે સંબંધી ગીતાર્થની નિશ્રાએ ઘટતું કરવું જોઇએ.

પોતાનો કોઈપણ તપ ગૃહસ્થથી અજ્ઞાત રહે, એની ખૂબ સાવચેતી રાખવી, પારણાનો દિવસ પરિચિત–ગૃહસ્થો જાણે તો લુંટાઈ જવાય એમ માનવું.

* પારણામાં પણ ભાવથી તપ ચાલુ રહે, એની કાળજી રાખવી. લાલસા વધતી જતી હોય તો પહેલાં મનોબળને

અનુકૂળ **અ-સ્વાદ** તપનો અનુભવ થાય, તેવો હળવો તપ પસંદ કરવો.

* દેહની મમતા, વિગઈની આસક્તિ, જીભની લોલુપતા અને કષાય જેટલે અંશે કાબુમાં આવે તેટલી જીત સમજવી.

૭ શ્રી આવશ્યકસૂત્ર.
શ્રી દશવૈકાલિકસૂત્ર.
શ્રી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર,
શ્રી આચારાંગસૂત્ર.
શ્રી ઓઘ-નિર્યુક્તિ.
શ્રી પિંડ-નિર્યુક્તિ.
શ્રી અનુયોગદ્વાર.

આ સાત ગ્રન્થો યોગોદ્વહન દ્વારા યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી ગુરુ મ૦ પાસેથી વાંચી લેવા કે સાંભળી લેવા,

૮ **કર્મ-સાહિત્યનો** ઝીણવટથી અભ્યાસ કરવાથી આત્માની જાગૃતિમાં ઘણી રાહત મળશે. અધ્યવસાયો નિર્મળ બનશે.

૯. **આરાધ્ય**-અનુષ્ઠાનમાં છતી શક્તિએ પ્રમાદ ન કરવો.

* અશક્ય લગતી આરાધનામાં પણ પુરુષાર્થ તો કરવો જ! શુદ્ધાશયથી પુરુષાર્થ કરવા છતાં ફલ ન મળે તો કર્મ જોરદાર છે! એમ માની પ્રયત્નો ચાલુ રાખવા! પણ ફળની ઉત્સુકતા ન રાખવી. યતઃ—

महान्तं कार्यमुद्दिश्य, यो विधत्ते परिश्रमम् ।
तत्सिद्धौ तस्य लोपः, स्यादसिद्धौ वीरचेष्टितम् ॥ १ ॥

૧૦. **સ્વાધ્યાય** અને તપ એ સંયમીની બે ચક્ષુ છે.

૧૧. **આવશ્યક** અને સાધુક્રિયાના સૂત્રોનું અર્થપૂર્વક ખૂબ ચિંતન-મનન કરવું.

૧૨. સમિતિ-ગુપ્તિ અને સામાચારીના જ્ઞાનને સમ્યક્ આચરણાદ્વારા જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કરવો.

૧૩. કોઇપણ જ્ઞાનાભ્યાસ અને તપ ક્ષયોપશમ ન હોવાના કારણે ન થઈ શકે તો એની ચીવટ અવશ્ય રાખવી ! પણ ખેદ ન કરવો !!!

૧૪. **ચાર દુઃખ શય્યા.**—

૧. વીતરાગના વચનમાં અશ્રદ્ધા.

૨. બીજાને મળતા લાભની ચાહના.

૩. સુંદર શબ્દાદિ-વિષયની અભિલાષા.

૪. સ્નાન, શરીર મર્દન, અને ધોવાની આકાંક્ષા.

આ ચારને આધીન બનેલો સંયમી પરિણામે લક્ષ્યહીન બની દુઃખી જ થાય છે.

૧૫. **ચાર સુખશય્યા.**—

૧. વીતરાગના વચનોની શ્રદ્ધા.

૨. બીજાને મળતા લાભની ઇચ્છાનો ત્યાગ.

૩. સારા વિષયોની સ્પૃહાનો ત્યાગ.

૪. શરીર-વિભૂષાનો ત્યાગ.

આ ચારનું પાલન કરનારો સંયમી પોતાનું લક્ષ્ય જલ્દી સિદ્ધ કરી શકે છે.

卐

ચારિત્ર જીવન જીવી જાણવા માટે જરૂરીયાતો

૧. અનંત–જ્ઞાનીઓની આજ્ઞા માન્ય રાખવાના ધોરણ મુજબ ચાલવાનું મુખ્ય આદર્શ–ધ્યેય રાખવું.

૨. સ્વચ્છંદી–ઇન્દ્રિયોના ગુલામ નહિ બનવાનું ! પણ તેની સામે મોરચા માંડવાના.

૩. આપણે શા માટે નિકળ્યા છીએ ? અને શું કરવાનું છે ? તેનો નિરંતર ગુરુ–નિશ્રાએ વિચાર કરવો.

૪. કષાયની પકડમાંથી છુટવાને માટે હૈયાને કોમળ અને નમ્ર બનાવવું.

૫. વિજાતીય સામે ઉંચી દૃષ્ટિથી જોવું નહીં, તેની સાથે વાત પણ ન કરવી.

૬. ગુરુના ચરણે પોતાનો આત્મા એકાકાર કરવો. એમની આજ્ઞા એજ આપણું જીવન ! અને એમની ઇચ્છા એ આપણું મન ! **કદી પણ સ્વતંત્ર બનવા ઇચ્છવું નહિ.**

૭. ગુરુની ભક્તિ–વિનયાદિ બહુ જ વિનીત અને નમ્ર-ભાવે કેવલ આત્મ–કલ્યાણ માટે કરવા તત્પર રહેવું.

૮. જાણ્યે અજાણ્યે પણ વિરાધના ન થાય તેની જાગૃતિ રાખવી.

* મનને મારવાનું, વાણી પર ઘણો જ સંયમ લાવવાનો અને કાયાને તપસ્યા વડે લુખી અને ભૂખી બનાવવાની! પછી કોઇપણ બીજી વસ્તુની તાકાત નથી કે તે તમારા આદર્શમાંથી તમોને ચલાયમાન કરી શકે?

* ચારિત્રમાં દિનપ્રતિદિન વધવા માટે આત્માને સંવેગ–વૈરાગ્યમાં ઝીલતો બનાવવો.

૯. ગમે તેવી ભૂલ થઇ હોય તો પણ ગુરુદેવ ને નિવેદન કરી દેવી.

વિવેકની પ્રતિજ્ઞા

* જીવનમાં અખંડપણે સંયમ અને તપની જોડી કાર્યશીલ બની રહે, તેમાં સાધુપણાની સફળતા છે.
* દરેક પદાર્થ અને આહારના સાધનોના ઉપયોગ વખતે આપણા શરીરથી થતી ધર્મ–સાધના અને મનથી થતી આધ્યાત્મિક–સાધના નિરાબાધ રહે તેજ ખાસ જોવાનું છે, આવી વિવેકની પ્રતિજ્ઞા સંયમીએ કરવી ઘટે.

સંયમોપયોગી અંતર્નિરીક્ષણ
માટે
જરૂરી કાર્યવ્યવસ્થા પત્રક

સંયમી–આત્માની દરેક પ્રવૃત્તિ જ્ઞાનીઓની આજ્ઞા–પ્રમાણેની હોય છે, પણ તેમાં સફળતાપૂર્વક પ્રયત્નની ભૂમિકા માટે આપણી શક્તિઓ મન–વચન–કાયા દ્વારા કઇ બાજુ વહે છે? તેની સાચી જાણકારી માટે નીચે નાના પ્રમાણમાં રૂપરેખા આપી છે.

આ મુજબ ગુરુગમથી કરવાથી વિવેકી—આરાધકને મનોબળ, વાણી–સંયમ અને શારીરિક સફળ પ્રવૃત્તિઓ આપોઆપ વિકસે છે.

જ્ઞાનની સફળતા

जेण मित्तिं पभावेज्ज, तं णाणं जिणसासणे ॥

જેના દ્વારા પ્રાણીમાત્ર સાથે મૈત્રીભાવ કેળવાય, તે જ્ઞાન જિન–શાસનમાં માન્ય છે.

સંયમીનું કાર્ય-વ્યવસ્થા-પત્રક

સવારે કેટલા વાગે ઉઠ્યા?
કેટલો જાપ કર્યો?
કેટલા શ્લોક વાંચ્યા?
,, ,, કંઠસ્થ કર્યા?
કેટલો વખત જ્ઞાન-ગોષ્ઠી કરી?
,, ,, મૌન રહ્યા?
,, ,, વિકારીભાવ ઉપજ્યા?
બીજાનું કામ પરમાર્થ-વૃત્તિથી કર્યું કે નહિ?
કેટલીવાર અસત્ય-ભાષણ?
,, ,, માયા-પ્રયોગ?
,, ,, ક્રોધ થયો?
,, ,, ચીડાણા?
કેટલો સમય ફોગટ ગુમાવ્યો?
શાસ્ત્રોનું વાંચન-શ્રવણ કર્યું?
આજે ખાસ રીતે કયા ગુણની કેળવણી કરી?
આજે કયા દોષને ટાળવાનો પ્રયત્ન કર્યો?

આજે ગુરુ-વિનયમાં કયાં બેદરકારી?
ક્રિયાની શુદ્ધિ માટે દરકાર રાખી?
પ્રતિ૦માં બોલ્યા?
પડિ૦માં ,,
વાંદણાં ખમા૦ની મર્યાદા સાચવી?
દ્રવ્ય કેટલા વાપર્યા?
નિદ્રા-પ્રમાદ થયો?
વિકથા કરી?
પચ્ચક્ખાણ શું?
સ્વાધ્યાય કેટલો?
મુહપત્તીનો ઉપયોગ રહ્યો?
ચાલવામાં ઇર્યાસમિતિ જળવાઈ?
ગોચરીના ૪૨ દોષમાંથી કયા દોષ લાગ્યા?
માંડળીના પાંચ દોષમાંથી કયો દોષ?

આજે કઇ કુટેવને તજવા સક્રિયતા થઈ?	પુજવા-પ્રમાર્જવાનો બરાબર ઉપયોગ રહ્યો?
આજે કુટેવને વર્જવાના પ્રયત્નમાં સફળ કે નિષ્ફળ?	ગૃહસ્થ અધર્મ પામે તેવું વર્તન કર્યું?
આજે કઇ ઈન્દ્રિય સૌથી પ્રબળ?	અવિનય-ઉદ્ધતાઇનો પ્રસંગ?

આ રીતે વ્યક્તિગત ગુણ-દોષોના પ્રશ્નો ઉભા કરી તેના ઉપર સૂક્ષ્મ ચિંતન કરવાથી સંયમ-માર્ગે સ્ફૂર્તિનું બળ વધે છે.

સંયમી કેવો?

પર-પંચાતને છોડી પોતાની જાતને ઓળખી કર્તવ્યનિષ્ઠ બનનારો અને લોભ, ગુસ્સો અને વાસના પર વિજય મેળવનાર નિરૂપાધિક સંયમી સાધુ પૂર્ણ શાંતિનો અનુભવ કરે છે.

—શ્રી પ્રશમરતિ ગાથા ૧૨૯.

સાધુ-જીવનની રૂપરેખા

૧ રાતના કેટલા કલાક નિદ્રા લીધી ?

છ કલાકની નિદ્રા પૂરતી ગણાય. રાત્રે દશ વાગે સૂવું અને ચાર વાગે ઊઠવું જોઇએ.

જરૂર કરતાં વધારે સૂવાથી જડતા વધે છે. અને મગજ-શક્તિ નબળી પડે છે.

આરાધનામાં આગળ વધવા માટે નિદ્રાને ઘટાડતા જવું જોઈએ. નિદ્રા એ સર્વઘાતી પ્રકૃતિ છે, એ ભૂલવું નહિ. ત્રણ ત્રણ માસે અડધો અડધો કલાક નિદ્રા ઘટાડવાથી બાર માસ બાદ ચાર કલાકની નિદ્રા સુધી પહોંચી શકાય છે.

શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીએ ૧૦૦૦ વર્ષના છદ્મસ્થ-કાળમાં અહોરાત્રિ અને વીર-પ્રભુએ સાડાબાર વર્ષના છદ્મસ્થ-કાળમાં અન્તમુહૂર્ત્તની નિદ્રા હતી. આ વાત ખૂબ ચિંતવવી.

સુતી વખતે મનમાં અમુક સમયે ઉઠવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરવાથી તેજ સમયે ઉઠી શકાય છે.

૨ સવારે કેટલા વાગે ઉઠયા ?

બ્રાહ્મ-મુહૂર્ત્તમાં જાગૃત થઈ જવું જોઇએ.

શાસ્ત્રોમાં સાધુ માટે બે પ્રહરની નિદ્રા કહેલી છે. તેમાં પદસ્થોને એક પ્રહર નિદ્રા કહી છે.

જાપ-ધ્યાન-સ્વાધ્યાદિ માટે બ્રાહ્મમુહૂર્ત્ત જ સર્વોત્તમ તે સમયે છે. વગર-પ્રયત્ને શુભ-ધ્યાનમાં મન જોડાઈ શકે છે.

તે સમયે શાંત વાતાવરણ હોવાથી શાશ્વત-જીવનને અનુભવવાનું સામર્થ્ય રહેલું હોય છે.

ઉચ્ચ વિચારો તથા સંયોગોને પોતાના તરફ આકર્ષવાનું ખાસ રહસ્ય અને બળ પ્રભાતના સમયમાં રહેલું છે.

૩ કેટલો જાપ કર્યો?

આ કલિયુગમાં જાપ આત્મજ્ઞાન માટે સ્હેલામાં સ્હેલો ઉપાય છે.

જાપ સમાધિમાં પરિણમે છે.

વારંવાર નામ-સ્મરણ એ જાપ છે. તેના ત્રણ પ્રકાર છે.

વૈખરી (સ્પષ્ટ ઉચ્ચારણરૂપ) ઉપાંશુ (અન્તર્જલ્પાંકાર)

રહસ્ય (માનસિક)

જાપ માટે દરેકે ૧૦૮ પારાની માળા રાખવી જોઈએ.

મનને ઈશ્વર તરફ વાળવા માળા એ ચાબુક છે.

વૈખરી અને ઉપાંશુ-જાપ કરતાં માનસિક-જાપ દશ હજારગણું ફળ આપે છે.

રોજ ૧૦૮ વાર શ્રી નમસ્કાર-મહામંત્રનો જાપ કરવો જોઈએ. ભગવાનનું નામ લેવાથી વિકાસનો માર્ગ ખુલે છે. શરીર સાથેની એકતાથી છૂટા થવાય છે. શુદ્ધભાવ અને પ્રેમ-ભક્તિથી ભગવાનનું નામ લેનાર પ્રભુ સાથે એકતા અનુભવે છે.

સૌથી શ્રેષ્ઠ માનસિક જાપ છે. જેમાં જીભ કે હોઠ હાલે નહિ.

૪ કેટલા શ્લોકનું વાંચન કર્યું?

શાસ્ત્રના વાંચનથી આત્મા તત્ત્વનો જ્ઞાતા બને છે. લાંબા વાંચનથી બહુશ્રુત થવાય છે,

અતિશય—જ્ઞાનીઓના વિરહમાં શાસ્ત્ર—વાંચન એજ આત્મોદ્ધારનો પરમ માર્ગ છે.

શાસ્ત્રનું વાંચન પંક્તિઓ લગાવવા પૂરતું ન રહેવું જોઇએ. પણ જીવનમાં વણી લેવું જોઇએ,

રોજ ૫૦૦ શ્લોક-પ્રમાણ જરૂર વાંચવું.

૫ કેટલા શ્લોક કંઠસ્થ કર્યા?

શાસ્ત્રના શ્લોક યા ગાથા કે ગદ્ય કંઠસ્થ રાખવાથી વૈરાગ્ય શુદ્ધ થાય છે. જ્ઞાનાવરણીય-કર્મનો ક્ષયોપશમ થાય છે, છ મહિને પણ એક ગાથા થાય તો પણ ગોખવાનું જારી રાખવું

રોજ ૧ કલાક તો ગોખવું.

બપ્પભટ્ટસૂરિ રોજ ૭૦૦ શ્લોક ગોખતા હતા.

૬ કેટલો વખત સત્સંગ કર્યો?

સત્સંગનો પ્રભાવ અચિંત્ય છે, જ્ઞાની, ધ્યાની, ત્યાગી કે યોગી એવા ગુણીજનનો સમાગમ મહાન લાભ આપે છે. પુણ્યવાનોને જ તેનો સમાગમ થાય છે. સંગ થયા પછી પણ તેનો લાભ થોડા જ આત્માઓ લઇ શકે છે. સત્સંગનો એક ક્ષણ પાપી-આત્માને ઉદ્ધારનારો થાય છે. તેમની સેવા, વચન, ઉપદેશશ્રવણ કષાયથી સળગતાને શાંત કરે છે. તેવા સત્સંગનો સાક્ષાત્ લાભ ન મળે ત્યારે તેમના પુસ્તકોનું વાંચન-મનન પણ લાભદાયી છે.

૭ કેટલો વખત સદુપદેશ સાંભળ્યો?

સદુપદેશ એ આત્માની આધ્યાત્મિક-પ્રગતિમાં અસાધારણ કારણ છે.

હિતમાં પ્રવૃત્તિ અને અહિતમાં નિવૃત્તિ કરાવનાર સદુપદેશ છે.

આજે ઉપદેશ-શ્રવણુનો રસ ઉડતો જાય છે, તે વ્યાજબી નથી.

સદ્દુપદેશમાં અનેક ગ્રન્થોનું દોહન મળે છે, જ્યારે વાંચી જવામાં એક જ ગ્રંથનું જ્ઞાન મળે છે.

૮ કેટલો વખત મૌન રહ્યા?

નિરર્થક વાતો કરવાથી અને ગપ્પાં મારવાથી શક્તિનો દુર્વ્યય થાય છે.

મૌન રહેવાથી વિચારનું બળ વધે છે. તેમજ બોલ-બોલ કરવાની કુટેવ ઉપર કાબુ આવે છે. બહુ બોલનારથી અસત્ય કે સાવદ્ય પણ બોલાઈ જવાય છે.

મૌન એ સત્ય-વ્રતના પાલનમાં અને કષાયના નિગ્રહમાં ઘણી જ મદદ કરે છે.

રોજ ઓછામાં ઓછું એક કલાક મૌન રહેવું જોઇએ.

મૌન કરતી વખતે ઉચ્ચ-વિચારો, જાપ, ધ્યાન કે સ્વાધ્યાય કરવો.

૯ કેટલો વખત માંડલીના કાર્યમાં ગાળ્યો?

માંડલીનું કામ એ પ્રત્યેકની ફરજ છે, તે કામ વેઠની જેમ નહિ કરવું, પણ આત્મ-નિસ્તારનું કારણ સમજી કરવું જોઇએ.

૧૦ પચ્ચક્ખાણ શું કર્યું?

તપ એ નિર્જરાનું પરમ અંગ છે. સશક્ત-સાધુએ ઓછામાં ઓછું એકાસણું કરવું જોઈએ. એકાસણું કરવાથી સ્વાધ્યાયનો ટાઇમ બહુ મળે છે. આત્માનો સ્વભાવ અણાહારી છે, આ વાતનું સ્મરણ એકાસણા સિવાય સાનુબંધ ન ટકે.

૧૧ કેટલી વાર અસત્ય બોલાયું ?

સત્ય જગતમાં વિજયવંત છે. સત્યવાદીને કોઈ ચિંતા હોતી નથી, તેનું મન હંમેશાં શાંત અને પવિત્ર રહે છે. તેને બધા પૂજ્ય તરીકે જુએ છે.

બાર વરસ સતત સત્ય બોલવાથી વાગ્લબ્ધિ અને વચનસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

ક્રોધથી, લોભથી, ભયથી અને હાસ્યથી અસત્ય બોલી જવાય છે. માટે તેનાથી સદા દૂર ને દૂર રહેવું, મહારાજા કુમારપાળ ભૂલથી અસત્ય બોલવાનું પ્રાયશ્ચિત આયંબિલ કરતા હતા.

૧૨ કેટલી વાર ગુસ્સે થવાયું ?

શાંતિનો શત્રુ ગુસ્સો છે. હૃદયમાં રાખેલી કામના પૂર્ણ ન થાય ત્યારે ગુસ્સો આવે છે.

ક્ષમા, પ્રેમ, અહિંસા અને લઘુતાથી ગુસ્સો નાશ પામે છે.
ક્ષમાદિ–ગુણો ઉશ્કેરાએલા–જ્ઞાનતંતુઓને શાંત કરે છે.
ગુસ્સો હોય ત્યાં સુધી કાંઇ પણ ખાવું–પીવું નહિ.
પરમેષ્ઠિનો જાપ કરવાથી ગુસ્સો શમી જાય છે.

તેમ છતાં ગુસ્સો ન શમાય તો એ સ્થાનનો થોડા સમય માટે ત્યાગ કરવો અને એકાંતમાં જઈ પ્રભુની પ્રાર્થના કરવી.

આથી ગુસ્સો જીતવાનું બળ પ્રાપ્ત થાશે, ગુસ્સાથી પ્રીતિનો નાશ થાય છે. ક્રોડ પૂર્વ સુધી પાળેલ સંયમનું ફળ નષ્ટ થાય છે. આ ઉપરાંત નીચેની બાબતોનું પણ ઉંડાણથી ચિંતન કરવું

૧૩ કેટલો વખત આત્મચિંતન કર્યું ?
૧૪ કેટલો વખત ધ્યાન કર્યું ?
૧૫ કેટલી વખત નવ વાડનું ઉલ્લંઘન કર્યું ?
૧૬ કઇ ઇંદ્રિયને આધીન થવાયું ?
૧૭ કેટલી વાર ક્રિયામાં પ્રમાદ કર્યો ?
૧૮ કયો ગુણ મેળવવા પ્રયત્ન કર્યો ?
૧૯ કયો દુર્ગુણ છોડવા પ્રયાસ કર્યો ?
૨૦ કેટલી વાર એક-આસને બેઠા ?
૨૧ કેટલીવાર બીજાનું કામ કર્યું ?
૨૨ કેટલીવાર જ્ઞાનની ભક્તિ કરી ?
૨૩ કેટલો ટાઇમ વાતોમાં ગયો ?
૨૪ કેટલીવાર દેવવંદન કર્યું ?
૨૫ ગોચરી લાવવામાં કેટલા દોષ લાગ્યા ?
૨૬ ગોચરી વાપરવામાં કેટલા દોષ લાગ્યા ?
૨૭ ગોચરી આપવા-લેવામાં કેટલી માયા કરી ?
૨૮ કેટલા દ્રવ્યનો સંક્ષેપ કર્યો ?
૨૯ આહાર-પાણીની કેટલી ઉનોદરી કરી ?
૩૦ કેટલી વિગઈ ત્યાગ કરી ?
૩૧ જરૂર વગરની કેટલી વિગય વાપરી ?
૩૨ દ્રવ્યાદિ-અભિગ્રહો કયા લીધા ?
૩૩ જરૂરી વિગઈ વાપરતાં કેટલો રાગ કર્યો ?
૩૪ વિગઈ વાપરતાં વડીલોની આજ્ઞા લીધી કે નહિ ?
૩૫ પાત્રામાં આવ્યા પછી ભક્તિ કરી કે નહિ ?

આવી જાતની સદ્વિચારણાથી સાધુજીવન ઉચ્ચકોટિનું બને છે.

ભવાભિનંદીના લક્ષણ

ધર્મની ક્રિયાનું આસેવન કરી સંસારના ક્ષણ-ભંગુર પૌદ્ગલિક-પદાર્થો ઉપર આસક્તિની હીનતા કરવાનું લક્ષ્ય દરેક મુમુક્ષુને હોવું જરૂરી છે, તેથી ભવ-સંસારનું અભિનંદીપણું માનસમાંથી ઘટયું છે કે કેમ? તેનું નિરીક્ષણ આરાધક-મુમુક્ષુએ નિરંતર રાખવું ઘટે. આ માટે નીચેના લક્ષણો ધ્યાનપૂર્વક વિચારવા જોઇએ.

> क्षुद्रो लाभरतिर्दीनो, मत्सरी भयवान् शठः ।
> अज्ञो भवाभिनंदी स्यान्निष्फलारम्भसंगतः ॥

(શ્રી યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચય શ્લોક ૭૬)

૧. **ક્ષુદ્ર**— તુચ્છ-સ્વભાવવાળા હોવું, સંસારના ક્ષણ-ભંગુર તુચ્છ-પદાર્થોની પ્રાપ્તિથી મલકાઇ જવું, આદર્શો-વિચારણાઓ પણ તુચ્છ, પામર અને ક્ષુદ્ર હોવી.

૨. **લાભરતિ-લોભી**—સંસારના મોહક-પદાર્થોની મમતાના ઘેનમાં ભાન-ભૂલો બની પૌદ્ગલિક-પદાર્થોની ઉત્તરોત્તર વધનારી તૃષ્ણાની પ્રબલતાથી ધાંધળિયું જીવન ગુજારવું.

૩. **દીન**—સાંસારિક-પદાર્થોની મેળવણી-સાચવણી આદિ માટે હંમેશાં માનસિક દીનતા દર્શાવવારૂપે પરમુખ-પ્રેક્ષી બન્યા રહેવું.

૪. **મત્સરી**—વિષયોના ઉપભોગમાં જ જીવનની કૃતાર્થતા હોવાની માન્યતાના કારણે બીજા પાસે વધુ વિષયોપભોગની

સામગ્રી નિહાળી અદેખાઈ કરવી, બીજાની આબાદી કે ચઢતી દશા સાંખી ન શકવી, પુણ્યકર્મની વિચિત્ર–લીલા વિસરી જઇ 'પોતા કરતાં બીજો કેમ વધુ આબાદી ભોગવે ?' ઇત્યાદિ હલકટ–વિચારો પેદા થવા.

૫. **ભયવાન્**—સાંસારિક જડ–પદાર્થો પરની વધુ મમતાના કારણે 'રખેને કોઇ આ લઇ ન જાય ! કોઈ લૂંટી ન લઈ જાય.' આદિ વ્યાકુલતાથી નિતાંત ભય–વિહ્વલ દશા અનુભવવી તથા શુભાશુભ–કર્મના વિપાકાનુસાર જગત્‌ના પદાર્થોની પરિણતિ થવાનું ભાન ન હોવાના કારણે મળેલા જગત્‌ના પદાર્થોને આત્માધીન રાખવા નિરંતર વ્યાકુલતા થવી.

૬. **શઠ**—કર્મોના બંધનોની વિષમતા ભૂલી જઇ ગમે તેમ જગત્‌ના પદાર્થો વધુ પ્રમાણમાં મેળવવા વિચાર, ઉચ્ચાર અને આચારમાં વિસંવાદી વર્તન રાખી ઠગબાજી–દંભ–પ્રપંચ–માયા આદિ સેવી મોહ–વાસનાને પૂર્ણ કરવા ધૂની પ્રવૃત્તિ કરવી, તથા જગત્‌માં બાહ્ય–દૃષ્ટિએ અધર્મી–પાપી તરીકે નહિ ઓળખાવવા સદ્‌ગુણોનો ડોળ–દેખાવ રાખવો.

૭. **અજ્ઞ**—અનાદિકાલીન મોહ–વાસનાને આધીન બની સુખ–શાંતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે તનતોડ પ્રયત્ન, હાડમારી અને દોડધામ કરવા છતાં પરિણામે નિતાંત દુઃખ–દાયી કર્મોના બંધનોમાં પોતે ફસાઈ જવું, આ જાતની પરિસ્થિતિ અજ્ઞાનદશા–સદુપાયની જાણકારી ન હોવી–ના કારણે જ ઊભી થાય છે, અને પોતાની પ્રવૃત્તિઓ પોતાને દુઃખી બનાવનારી નિવડે છે.

૮. **નિષ્ફલ-આરંભી**—તત્ત્વાતત્ત્વ-હેયોપાદેયનો વિવેક નહિં હોવાના કારણે શુભાનુષ્ઠાનો કે વ્યાવહારિક-પ્રવૃત્તિઓ તમામ લગભગ "આંધળો દળે ને કૂતરું ચાટે"-ની જેમ નિષ્ફળ જેવી કરવી કે બનાવી દેવી, કારણ કે સન્માર્ગ કે સદુપાયની જાણકારીના બદલે મિથ્યા-ઉપાયોમાં સદુપાયની બુદ્ધિ હોવાથી ફલતઃ તમામ પ્રવૃત્તિ કેવલ શ્રમ-ખેદ ઉપજાવનારી થાય છે. શુદ્ધ શ્રદ્ધાન-વિનાની ક્રિયા **'છાર પર લીંપણુ'** જેવી હોઇ આશય-શુદ્ધિના અભાવે સુંદર-પ્રવૃત્તિ પણ આભાસરૂપ જ નિવડે છે.

ઉપર મુજબના ભવાભિનંદી-જીવોની માનસિક-દશાનો આછો ખ્યાલ આપનારા લક્ષણો વાંચી-વિચારી પ્રત્યેક આરાધક-આત્માએ યથાશક્ય-પ્રયત્ને મનો-ભૂમિકામાંથી આમાંના કોઇપણ દૂષણને પહેલી તકે દૂર કરવા પ્રયત્નશીલ થવું જોઇએ.

વીર્ય ફોરવણીની જરૂર

तं आइत्तु ण णिहे, ण णिक्खिवे

—પ્રભુની વાણીને સાંભળીને રાખી ન મુકવી પણ વીર્યોલ્લાસપૂર્વક જીવનમાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન કરવો.

શ્રી આચારાંગ સૂત્ર અધ્ય. ૪

પાંચ મહાવ્રત(રાત્રિભોજન વિરમણ સહિત)ના
૨૭૦ ભાંગા

સાધુ કે સાધ્વીએ સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી અવિરતપણે પોતાની સઘળી શક્તિઓને પ્રભુ-આજ્ઞાનુસાર મર્યાદાશીલ જીવન માટે વાપરવા માટે ઉપયોગવંત બની રહેવાય, તે અંગે પાંચ મહાવ્રતોનું નિરંતર ચિંતન-મનન કરવું ઘટે.

તેમાં પણ તે તે મહાવ્રતોની ગંભીરતા-તેના તે તે પેટા ભેદોની જાણકારીથી વધુ સમજવાની જરૂર છે.

૧ સર્વથા પ્રાણાતિપાત-વિરમણ મહાવ્રત-ભાંગા ૩૬ પ્રાણાતિપાત ૪ પ્રકારે—

સૂક્ષ્મ, બાદર, ત્રસ, સ્થાવર=૪

૪ × ૩ (મન-વચન-કાયાથી ત્યાગ)=૧૨

૧૨ × ૩ (કરણ-કરાવણ-અનુમતિનો ત્યાગ)=૩૬

૨ સર્વથા મૃષાવાદ-વિરમણ મહાવ્રત—ભાંગા ૩૬

મૃષાવાદ ૪ પ્રકારે—

ક્રોધથી, લોભથી, ભયથી, હાસ્યથી=૪

ત્રણ યોગથી ત્યાગ ૪+૩=૧૨

ત્રણ કરણાદિથી ત્યાગ ૧૨×૩=૩૬

૩ સર્વથા અદત્તાદાન-વિરમણ મહાવ્રત—ભાંગા ૮૧

અદત્તાદાન ૯ પ્રકારે—

ગામ, નગર કે અરણ્યમાં=૩
અલ્પ, બહુ, અણુ, સ્થૂલ=૪
સચિત્ત, અચિત્ત=૨

૯
ત્રણ યોગથી ત્યાગ ૯ × ૩=૩૭
ત્રણ કરણાદિથી ત્યાગ ૨૭ × ૩=૮૧

૪ સર્વથા મૈથુન-વિરમણ મહાવ્રત—ભાંગા ૨૭
મૈથુન ૩ પ્રકારે—
દેવ સંબંધી, મનુષ્ય સંબંધી તિર્યંચ સંબંધી,
ત્રણ યોગથી ત્યાગ ૩ × ૩=૯
ત્રણ કરણાદિથી ત્યાગ ૯ × ૩=૨૭

૫ સર્વથા પરિગ્રહ-વિરમણ મહાવ્રત—ભાંગા ૫૪
પરિગ્રહ ૬ પ્રકારે—
અલ્પ, બહુ, અણુ, સ્થૂલ, સચિત્ત, અચિત્ત=૬.
ત્રણ યોગથી ત્યાગ ૬ × ૩=૧૮
ત્રણ કરણાદિથી ત્યાગ ૧૮ × ૩=૫૪

૬ સર્વથા રાત્રિભોજન-વિરમણ વ્રત—ભાંગા ૩૬
રાત્રિભોજન ૪ પ્રકારે—
અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ=૪
ત્રણ યોગથી ત્યાગ ૪ × ૪=૧૩
ત્રણ કરણાદિથી ત્યાગ ૧૨ × ૩=૩૬

આ પ્રમાણે—

પહેલા મહાવ્રતના–૩૬		ચોથા મહાવ્રતના–૨૭	
બીજા	,, ના–૩૬	પાંચમા	,, ના–૫૪
ત્રીજા	,, ના–૮૧	છઠ્ઠા	,, ના–૩૬

૨૭૦ ભાંગા થયા.

શુદ્ધ-હૃદયથી આત્મ-સમર્પણપૂર્વક ગુરુ-નિશ્રાએ જીવન જીવવાની તત્પરતા સાથે ઉપર મુજબના ભાંગાઓ ગુરુગમથી સમજી-વિચારી યથાયોગ્ય જયણાપૂર્વક મહાવ્રતોનું અણીશુદ્ધ પાલન કરવા માટે જાગૃતિ કેળવવી તે આજના પડતા-કાલમાં વિશુદ્ધ આરાધક-ભાવની કેળવણી માટે જરૂરી છે.

સંયમીનું કર્તવ્ય

सव्वं हासं परिवज्ज अल्लीणगुत्तो परिव्वए

—સર્વ પ્રકારે હાસ્યાદિ-કુતૂહલને છોડી અંગોપાંગનો સંયમ રાખી સાધુએ વર્તવું જોઈએ.

પ્રમાદની વ્યાખ્યા

અનંત પુણ્ય-રાશિએ મળેલી ધર્મારાધન-સામગ્રીનો સદુપયોગ કરી જીવન સફલ બનાવવાની સોનેરી પળ ઘણી વાર આરાધક-આત્માઓ ગુમાવી બેસે છે, તેમાં **મુખ્યતઃ પ્રમાદ કારણભૂત હોય છે,** પણ અહીં **પ્રમાદ** કયા સ્વરૂપમાં ધર્માભિમુખ થતા આપણા માનસને પાછું પાડવા આવી ઊભો રહે? તે જાણ્યા વિના વિવેકી-પ્રાણી યથોચિત-પ્રવૃત્તિમાં ઉદ્યત થઈ શકતો નથી, માટે અહીં **પ્રમાદનો** મુખ્યાર્થ જણાવી સામાન્યતઃ **સુસ્તી-આળસ કરવારૂપના** પ્રચલિત-અર્થને ધર્મારાધનામાં અ-પ્રસ્તુત જણાવેલ છે.

"प्रमादोऽज्ञान-संशय-विपर्यय-राग-द्वेष-स्मृतिभ्रंश-योग-दुष्प्रणिधान-धर्मानादरभेदाष्टविध:"

(શ્રીયોગશાસ્ત્ર સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ પ્ર. ૧. શ્લો. ૨. પા. ૩૯)

"પ્રમાદ એટલે જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર સિવાયની પ્રવૃત્તિમાં તત્પરતા દાખવવી. તેના આઠ ભેદ છે—

૧ **અજ્ઞાન**—હિતાહિત-વિવેચનશક્તિનો અભાવ.

૨ **સંશય**—શુભ-પ્રવૃત્તિના આખરી-પરિણામમાં શંકા.

૩ વિપર્યય—ધ્યેય-ઉદ્દેશ્યનું વિસ્મરણ.

૪ રાગ—અનાત્મ-પદાર્થો ઉપર આસક્તિ,

૫ દ્વેષ—પૌદ્ગલિક-પદાર્થોના કારણે મનોવ્યાક્ષેપ.

૬ સ્મૃતિભ્રંશ—માનસિક ધારણાનો અભાવ.

૭ યોગ-દુષ્પ્રણિધાન—મન-વચન-કાયાની અશુભ પ્રવૃત્તિ.

૮ ધર્માનાદર—સાધવા લાયક હિતકારી પ્રવૃત્તિ તરફ બેદરકારી.

ઉપર મુજબના પ્રમાદના પ્રકારો ધ્યાનમાં રાખી આત્મ-કલ્યાણની સાધના કે સંયમ જ્ઞાન-ધ્યાન-પ્રવૃત્તિમાં શારીરિક-માનસિક-સુસ્તી ઉપરાંત બતાવ્યા મુજબના વ્યાક્ષેપોથી પ્રવૃત્તિમાં શિથિલતા ન આવે તેનું પૂર્ણ ધ્યાન રાખવું.

આ સિવાય પ્રમાદના બીજા પણ પાંચ પ્રકાર ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવા છે.

" मज्जं विसयकसाया,
णिद्दा विगहा य पंचमी भणिया ।
एए पंच पमाया,
पाडंति घोरसंसारे ॥ "

(સંબોધસિત્તરી)

૧ મદ્ય—કોઇપણ પદાર્થનું વ્યસનરૂપે (તેના વિના ચાલે જ નહિ) ગાઢ-આસક્તિપૂર્વક સેવન.

(માદક-પદાર્થોનો સમાવેશ તો આમાં છે જ, પણ તે ઉપરાંત-ઇંદ્રિય-વાસના-પોષક પૌદ્ગલિક-પદાર્થોનો પણ આસેવન-પ્રકારના આધારે સમાવેશ થાય છે.)

૨ વિષય—ઇંદ્રિયોની વૃત્તિને પોષણ કરવાની વૃત્તિ.

૩ કષાય-કર્મોના બંધનને ગાઢ કરનારી મોહ-ઘેલછાભરી પ્રવૃત્તિ.

૪ નિદ્રા—ઇંદ્રિય-મનની પ્રવૃત્તિઓની સુસ્તી-કાર્ય-વિરતિ.

૫ વિકથા—જ્ઞાન-ધ્યાનાદિ સિવાયની (કલ્યાણમાર્ગને બાધક) તમામ પ્રવૃત્તિ.

આ પંચવિધ પ્રમાદ અવિવેકી-પ્રાણીને કર્મોના બંધનમાં વધુ ફસાવી સંસારમાં રૂલાવે છે.

આ પ્રમાણે પ્રમાદના આઠ અને પાંચ પ્રકારો ઉપયોગપૂર્વક જાણી ધર્માનુષ્ઠાનોમાં યથોચિત શક્ય-પ્રવૃત્તિ કરવાથી યથાર્થ આરાધકભાવ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

આરાધનાની કૂંચી

જેમ જેમ જ્ઞાનીઓના વચનો અને ગીતાર્થોની મર્યાદાને વફાદાર રહી મન-વચન-કાયાને પ્રવર્ત્તાવવામાં આવે, તેમ તેમ આપણી પ્રવૃત્તિઓ આરાધનારૂપ બનતી જાય છે.

ઇંદ્રિયના વિષયો અને વિકારો

આત્માને ભોગવવી પડતી કર્મોની વિટંબનાનું પ્રધાન કારણ પાંચ ઇંદ્રિયોની રાગ–દ્વેષમય પ્રવૃત્તિ છે, કેમકે અજ્ઞાની પ્રાણી સત્તાસ્વરૂપે પોતે ચિદ્દ્ઘનાનંદમય છતાં મોહનીય—કર્મના ઉદયથી ભાન–ભૂલો બની જગતના બાહ્ય–પદાર્થોના ભોગાદિદ્વારા ઇંદ્રિયોની ક્ષણિક–તૃપ્તિ માટે વ્યર્થપ્રાય દોડધામ–પ્રવૃત્તિ કરી વિષમ કર્મોના બંધનોમાં અનિચ્છાએ પણ જકડાઈ જાય છે.

માટે પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયો કયા કયા છે? અને તેઓના વિકારો આત્માને કેવી રીતે સાન–સૂધ ભૂલાવી દીન-હીન બનાવી મૂકે છે? તે જાણવું જરૂરી હોઈ અહીં પાંચ ઇન્દ્રિયોના તેવીશ વિષયો અને બસો બાવન વિકારો જણાવ્યા છે.

પાંચ ઇન્દ્રિયોના ૨૩ વિષયો.

૧. સ્પર્શનેન્દ્રિયના આઠ વિષય—

૧ ગુરુ (ભારે)	૫ મૃદુ (પોચો)
૨ લઘુ (હલકો)	૬ કઠિન (કઠણ)
૩ શીત (ઠંડો)	૭ સ્નિગ્ધ (ચોપડ્યો)
૪ ઉષ્ણ (ઉનો)	૮ રૂક્ષ (લુખો)

૨. રસનેન્દ્રિયના પાંચ વિષય—

૧ તિક્ત (કડવો)	૪ આમ્લ (ખાટો)
૨ કટુક (તીખો)	૫ મધુર (મીઠો)
૩ કષાય (કષાયલો)	

૩. ઘ્રાણેન્દ્રિયના બે વિષય—

૧ સુરભિ (સુગંધ) ૨ દુરભિ (દુર્ગંધ)

૪. ચક્ષુરિન્દ્રિયના પાંચ વિષય—

૧ શ્વેત (સફેદ)	૪ હરિત (લીલો)
૨ રક્ત (લાલ)	૫ કૃષ્ણ (કાળો)
૩ પીત (પીળો)	

૫. શ્રોત્રેન્દ્રિયના ત્રણ વિષય—

૧ સચિત્ત, ૨ અચિત્ત, ૩ મિશ્ર શબ્દો,

ઉપર મુજબના તેવીશ વિષયોમાંથી શ્રોત્રેન્દ્રિયના ત્રણ વિષયોને બાદ કરતાં બાકીના વીશ વિષયોને સચિત્તાદિ ત્રણથી ગુણતાં સાઠ, ફરી શુભ–અશુભથી ગુણતાં એકસો વીશ, અને રાગદ્વેષથી ગુણતાં બસો ચાલીશ થાય.

શ્રોત્રેન્દ્રિયના ત્રણ વિષયોને શુભ–અશુભથી ગુણતાં ૭ થાય, ફરી રાગ–દ્વેષથી ગુણતાં બાર થાય.

આ બાર ભેદોને ઉપરના બસો ચાલીશમાં ઉમેરતાં પાંચ ઈન્દ્રિયોના તેવીશ વિષયોના બસેં બાવન વિકારો થાય.

આ વિકારોને ગુરુગમથી જાણી–સમજી યથાશક્ય-પ્રયત્ને વૃત્તિઓને વિકારાભિમુખ થતી અટકાવવા પ્રયત્નશીલ થઇ સંયમારાધનનું મધુર ફલ આસ્વાદી જીવન કૃતાર્થ કરવું ઘટે.

૪ સમય પરીક્ષા

સાધુ-જીવનમાં કરણીય તરીકે નિર્દિષ્ટ સ્વાધ્યાય, પ્રતિલેખના, પચ્ચક્ખાણ પારવું વગેરે કામો નિયત-સમયે કરવાના હોય છે. તે અંગે શાસ્ત્રકાર-ભગવંતોએ ગૃહસ્થાદિ કોઇને પણ આધીન રહ્યા વિના પોતાની શાસ્ત્રાનુસારી બુદ્ધિના બળે સ્વતઃ સમજી શકાય તેવી સુંદર વ્યવસ્થાઓ કરેલ છે.

એટલે કે સવારના પ્રતિક્રમણ પછી પડિલેહણ કરતાં સૂર્યોદય થાય તે રીતે કરવાનું છે, ત્યાર બાદ છ ઘડી દિવસ ચઢે ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય કરવાનો છે, બાદ ત્યાં પોરિસી ભણાવવાની છે, તે પોરસી ક્યારે ભણાવવી? તે અંગે વ્યવસ્થા નીચે મુજબ છે.

ઉત્તર-સન્મુખ ઉભડક બેસી જમણો પગ સીધો ઉભો રાખી તે ઢીંચણની છાયાના માપે પોરસી ભણાવવાનો સમય જાણવો. કયા મહિનામાં કેટલા પગલે-આંગલે પોરસી આવે? તેનું કોષ્ટક નીચે મુજબ છે.

પ્રાતઃ પોરસી યંત્ર.

૧	અસાડ	પૂનમે-૨	પગલે	
૨	શ્રાવણ	,, -૨	,,	૪ આંગલે
૩	ભાદરવા	,, -૨	,,	૮ ,,
૪	આસો	,, -૩	,,	

૫ કારતક	પૂનમે–૩	પગલે	૪	આંગલે
૬ માગસર	,, –૩	,,	૮	,,
૭ પોષ	,, –૪	,,		
૮ માહ	,, –૩	,,	૮	,,
૯ ફાગણ	,, –૩	,,	૪	,,
૧૦ ચૈત્ર	,, –૩	,,		
૧૧ વૈશાખ	,, –૨	,,	૮	,,
૧૨ જેઠ	,, –૨	,,	૪	,,

ઉપરના કોષ્ટકથી સમજાશે કે દર મહિને ચાર આંગલની હાનિ–વૃદ્ધિ થાય છે, આ હિસાબે પંદર દિવસે બે આંગલ સાત દિવસે એક આંગલ અને રોજ એક આંગલનો કંઈક ઊણા સાતમા ભાગની હાનિ–વૃદ્ધિ સમજવી.

વળી સ્વાધ્યાય માટે શાસ્ત્રકાર–ભગવંતોએ દિવસ–રાત્રિના પહેલા–છેલ્લા પહોર મળી ચાર પહોર (કાળવેલા છોડી) નિયત કરેલ છે, એટલે તે અંગે વિશિષ્ટ કોઈ વ્યવસ્થાની જરૂર નથી રહેતી પહેલા–છેલ્લા પ્રહરનો ખ્યાલ સહજ આવી શકે તેમ છે.

તથા પચ્ચક્ખાણ પારવા માટે તે તે મહિનામાં અમુક પગલાં પ્રમાણ છાયાની વ્યવસ્થા નિયત કરી છે, તે ઉપરથી સહજ રીતે દરેક આરાધક–આત્મા કોઈપણ સાધનની અપેક્ષા રાખ્યા વિના પચ્ચક્ખાણનો સમય સમજી શકે છે.

પચ્ચક્ખાણુ સમય-વ્યવસ્થા

નં.	મહિનો	નવકારસી પગલાં	પો. પગલાં	સાઢપો. પગલાં	પુરિડ્ઢ પગલાં	અવડ્ઢ
૧	કારતક	૪૦	૧૦	૭	૪	સૂર્યોદય
૨	માગશર	૩૯॥	૧૧	૮	૫	પછી
૩	પોષ	૩૯॥	૧૨	૯	૬	૨૪
૪	માહ	૩૯॥	૧૧	૮	૫	ઘડી=
૫	ફાગણુ	૪૦	૧૦	૭	૪	૯॥
૬	ચૈત્ર	૪૨	૯	૬	૩	કલાક
૭	વૈશાખ	૪૩॥	૮	૫	૨	અને છ
૮	જેઠ	૪૪॥	૭	૪	૧	મિનિટ
૯	અસાડ	૪૫॥	૬	૩	૦	દર
૧૦	શ્રાવણુ	૪૪॥	૭	૪	૧	માસમાં
૧૧	ભાદરવો	૪૩॥	૮	૫	૨	જાણુવું.
૧૨	આસો	૪૨	૯	૬	૩	

આ યંત્ર ઉપરથી મહિના-મહિનાની વ્યવસ્થા સહેલાઇથી સમજાય છે, તેવી રીતે રોજ, અઠવાડિયે કે પખવાડિયે કેટલી ઘટ-વધ થાય ? તે ગુરુગમથી સમજી લેવું.

આ મુજબ સાંજનું પડિલેહણુ પણુ છેલ્લી-પોરસીના નિયત સમયે કરવાનું. તે ચરમ-પોરસીનો નિયત સમય નીચેના કોષ્ટકથી જાણુવો.

ચરમ-પોરસી યંત્ર

૧ જેઠ-અસાડ-શ્રાવણ	મહિને-૬	આંગલની	છાયાએ.
૨ ભાદરવો-આસો-કારતક	,,	૮	,,	,,
૩ માગસર-પોષ-માહ	,,	૧૦	,,	,,
૪ ફાગણ-ચૈત્ર-વૈશાખ	,,	૮	,,	,,

અહીં પણ ઉત્તર-સન્મુખ ઉભડક બેસી જમણા-પગને ઊભો રાખી ઢીંચણની છાયાનું માપ સમજવું.

ઉપર જે કોષ્ટકો બતાવ્યાં તે **શ્રીઓઘનિર્યુક્તિ** આદિ શાસ્ત્રોના આધારે બતાવ્યાં છે, તે ઉપરાંત બીજા પણ સામાન્યથી સમયને જણાવનારાં કોષ્ટકો શાસ્ત્રોમાં આવે છે.

તે ઉપરથી યોજેલી કેટલીક સમયની કૂંચીઓ હવે બતાવાય છે.

* વિચાર અને આચાર વચ્ચેનું અંતર ઘટાડવા માટે વિચારોને નિષ્ઠાની ભૂમિકા પર સ્થિર કરવાની જરૂર છે.

તેમજ આચારનું જોડાણ ફરજ અને કર્તવ્ય પાલન સાથે કરવું જરૂરી છે. આમ કરવાથી આચાર અને વિચાર વચ્ચેનું અંતર જલદી ઘટવા પામે છે.

૫ સમય જાણવાની-કૂંચી

૧ પોતાના શરીરની છાયા પગલાંથી ગણી તેમાં છ ઉમેરતાં તૈયાર થયેલ રકમથી ૧૨૧ ને ભાંગતાં જે જવાબ આવે તેટલી ઘડી અને વધેલી શેષ જેટલી પળો બાર વાગ્યા પહેલાં દિવસ ચઢ્યો જાણવો અને બાર વાગ્યા પછી દિવસ બાકી જાણવો.

૨ વેંતની છાયા આંગલથી માપી તેમાં સાત ઉમેરતાં તૈયાર થએલ રકમથી ૧૨૦ને ભાંગતાં જવાબ જેટલી ઘડી અને જેટલી પલ આવે તેટલો દિવસ ચઢ્યો કે બાકી રહ્યો જાણવો.

૩ સાત આંગલની સળીની છાયા આંગલથી માપવી, તેમાં સાત ઉમેરતાં તૈયાર થએલ રકમથી નીચે બતાવેલ તે તે માસના ધ્રુવાંકોને ભાંગતાં જવાબ જેટલી ઘડી અને શેષ જેટલી પળ દિવસ ચઢ્યો કે બાકી રહ્યો જાણવો.

૧ કારતક-૧૫૦	૫ ફાગણ-૧૫૦	૯ અસાડ-૧૨૫
૨ માગશર-૧૬૦	૬ ચૈત્ર-૧૪૪	૧૦ શ્રાવણ-૧૩૫
૩ પોષ-૧૭૦	૭ વૈશાખ-૧૩૫	૧૧ ભાદરવો-૧૩૫
૪ માહ-૧૬૦	૮ જેઠ-૧૩૦	૧૨ આસો-૧૪૪

૪ ત્રણ આંગળની સળીની છાયા આંગલથી માપી તેમાં ત્રણ ઉમેરતાં તૈયાર થયેલ રકમથી ૬૪ ને ભાંગતાં જવાબ જેટલી ઘડી અને શેષ જેટલી પલ દિવસ ચઢ્યો કે બાકી રહ્યો જાણવો.

આ પ્રમાણે દિવસે સમય જાણવાની પદ્ધતિ જાણવી, એમાં ઘડી–પળ જે આવે તેને અઢીથી ભાંગતાં કલાક આવે છે, કારણ કે અઢી ઘડીનો કલાક થાય છે.

આ મુજબ રાત્રે પણ સમય જાણવો હોય તો નીચે મુજબની પદ્ધતિ છે,

રાત્રે આકાશ નીચે મેદાનમાં ઉભા રહેતાં માથા પર જે નક્ષત્ર આવે, તેને દૈનિક (સૂર્યના) મહાનક્ષત્રથી ગણતાં જેટલામું આવે, તેમાંથી સાત બાદ કરતાં બાકી વધેલ સંખ્યાને વીશથી ગુણી નવથી ભાંગવી. જવાબ જેટલી ઘડી શેષ જેટલી પલ સૂર્યાસ્ત પછી થઇ એમ સમજવું.

આમાં નક્ષત્રોની ઓળખાણ–પરિચય માટે. ગુરુગમપૂર્વક થોડા અભ્યાસની જરૂર છે, પણ સાધુ–સાધ્વીને રાતના સમય જોવા–જાણવાની ખાસ જરૂર નથી હોતી, પ્રતિક્રમણ કરી સ્વાધ્યાય કરી સૂઇ જવાનું છે. સમય–મર્યાદાની જરૂર દિવસે પચ્ચક્ખાણ પારવા આદિમાં જરૂરી હોય છે.

આ મુજબ તે તે સંયમની ક્રિયાઓ નિયત સમયે કરવાના ઉપયોગની જાગૃતિથી વિધિપૂર્વક સધાતા વિદ્યામંત્રાદિની જેમ ક્રિયાઓ નિબિડતર કર્મોના બંધનમાંથી મુક્ત કરાવનારી થાય છે.

સમય–વ્યવસ્થા જાણવા માટે ઉપર બતાવેલ શાસ્ત્રીય કોષ્ટકનો વ્યવસ્થિત ઉપયોગ કરવાથી સંયમની મર્યાદાનો ભંગ અને મોહનીય–કર્મની વિચિત્ર પરિણુતિની વિષમતાને ઉપજાવનારા ઘડીયાળ અને તેવા અદ્યતન સાધનોના ઉપયોગના અસદાચારમાંથી બચવાનો લાભ મળે છે.

જો કે ઉપરના શાસ્ત્રીય–મર્યાદાનુસારી કોષ્ટકોના ઉપયોગમાં ચોમાસાના દિવસોમાં સૂર્યના તાપના અભાવે છાયા ન પામી શકવાથી કંઈક મુશ્કેલી પડે તેમ છે, પણ તે તો સંયમના ખપી મુમુક્ષુ–આત્માને તેટલી બાધાકર નથી નિવડતી.

કારણ કે રોજના ચાલુ અભ્યાસથી વગર–છાયાએ પણ યોગ્ય—સમયનું સાચું અનુમાન થઇ શકે છે.

વર્ત્તમાન–યુગના સાધનોના વિષમ ઉપયોગથી આપણી તેવી કલ્પના–શક્તિની યથાર્થતામાં હ્રાસ આવ્યો છે, પણ શાસ્ત્રાનુસારી–જીવનના માર્ગ પર ચાલવા ઇચ્છનારને પુનઃ થોડાક અભ્યાસથી તે શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

તત્ત્વજ્ઞાન એટલે ?

અઘાતી—કર્મ કરતાં ઘાતી—કર્મથી ડરતા રહેવું તે તત્ત્વજ્ઞાનનો સાર છે.

પૂ૦ સાધુ-સાધ્વીજી મ૦ને સંયમી જીવન માટે ખાસ ઉપયોગી

હિત-શિક્ષા-શતક

(પૂ૦ **આ. શ્રી કીર્તિસાગરસૂરીશ્વરજી મ.** શિષ્ય પૂ૦ **મુનિશ્રી ત્રૈલોક્યસાગરજી મ.** ગણી સંપાદિત "સ્વાધ્યાય-સાગર" [વિભાગ ૨ પૃ. ૭૫ થી ૧૧૦] માંથી સંકલિત કરીને ઉપયોગી ભાગ અહીં લીધો છે.)

(૧) એક પ્રહર બાકી રહે ત્યારે શ્રી નમસ્કાર-મહામંત્રનું સ્મરણ કરી જાગૃત થવું.

નિદ્રા એ આત્મગુણનો ઘાત કરનાર સર્વઘાતી પ્રકૃતિ છે. માટે નિદ્રાને ઘટાડતા જવું, આહાર અને ઉંઘ વધાર્યા વધે અને ઘટાડ્યા ઘટે, તેમજ આહાર વધારવાથી ઉંઘ પણ વધે છે.

(૨) જે જગ્યાએ ઉંઘ્યા હોઇએ કે રાઇ-પ્રતિક્રમણ કર્યું હોય તે જગ્યાનો સ્વામી શય્યાતર થાય, પરંતુ એક જગ્યાએ ઉંઘ્યા અને બીજી જગ્યાએ રાઇ-પ્રતિક્રમણ કર્યું હોય તો બન્ને જગ્યાઓના બંને સ્વામી શય્યાતર થાય.

(૩) દરેક ક્રિયા પૂર્વ અથવા ઉત્તર દિશા સન્મુખ કરવી.

(૪) ક્રિયા કરતાં સ્થાપનાજી મસ્તકથી ઉપર અને નાભિથી નીચાણમાં રાખવા નહિ.

(૫) સ્થાપનાજી માટે તેના ઉપર રેશમી રૂમાલો તેમજ આકર્ષણ ભરેલા સુતરાઉ રૂમાલો રાખવા તે અસંયમરૂપ છે.

(૬) કાઉસ્સગ્ગમાં જીભ અને હોઠ તેમજ આંગળી પણ હલાવવી જોઇએ નહિં.

(૭) કાઉસ્સગ્ગમાં સંખ્યા ગણવા ભૃકુટિ અથવા આંગળી ફેરવવામાં આવે તો **"અમુહંગુલી"** નામનો દોષ લાગે અને હું–હું કરે તો **"મૂક"** નામનો દોષ લાગે, તથા વાંદરાની જેમ આંડું અવળું જોયા કરે અને હોઠ હલાવે તો **'પ્રેક્ષ્ય'** નામનો દોષ લાગે.

(૮) **एवमाइएहिं आगारेहिं**–આ વાક્યમાં **आदि** શબ્દથી બીજા પણ આગારો બતાવે છે.

૧ ઉજ્જેહી–આગ વગેરે અગ્નિનો ઉપદ્રવ હોય.

૨ પંચેન્દ્રિય જીવોની આડ પડતી હોય તથા છેદન–ભેદન થતું હોય.

૩ રાજભય, ચોરભય કે ભીંત પડવાનો ભય હોય.

૪ સ્વ–પરને સર્પાદિ–દંશનો ભય હોય તેમજ દંશ દીધો હોય આદિ.

આ ઉપર બતાવેલ કારણો વડે કાઉસ્સગ્ગમાં (પાર્યા-વિના) એક સ્થાનથી બીજે સ્થાને જાય તો પણ કાઉસ્સગ્ગનો ભંગ થાય નહિ અને ત્યાં જઈ અધુરો રહેલો કાઉસ્સગ્ગ પૂર્ણ કરે.

(૯) કાઉસ્સગ્ગમાં છીંક, બગાસું, ઓડકાર કે ખાંસી આવે તો મુખ આડી મુહપત્તિ કે વસ્ત્ર રાખવું જોઇએ, અને તેમ કરતાં કાઉસ્સગ્ગનો ભંગ થાય નહિ.

(૧૦) દેરાસરમાં કાઉસ્સગ્ગ કરતાં પ્રભુ ઉપર દૃષ્ટિ રાખવી અને ઉપાશ્રયમાં કાઉસ્સગ્ગ કરતાં નાસિકા ઉપર અથવા સ્થાપનાજી ઉપર દૃષ્ટિ રાખવી.

(૧૧) ઇરિયાવહીથી **ભરહેસર**૦ની સજ્ઝાય સુધી કરી સ્વાધ્યાય અથવા ધ્યાન કરવું.

(૧૨) રાત્રિમાં શિયલભંગ સંબંધી સ્વપ્ન (કુસ્વપ્ન) આવેલ હોય તો **सागरवरगंभीरा** સુધી નહિ તો (અથવા દુઃસ્વપ્ન આવેલ હોય તો) **चंदेसु निम्मलयरा** સુધી ચાર લોગસ્સનો કુસુમિણ૦નો કાઉસ્સગ્ગ કરવો.

(૧૩) **કુસ્વપ્ન**–રાગથી (મોહ–માયા–લોભથી) આવે.

દુઃસ્વપ્ન–દ્વેષથી (ક્રોધ–માન–ઈર્ષ્યા–ખેદથી) આવે.

(૧૪) **કુસુમિણ**૦નો કાઉસ્સગ્ગ કર્યા પછી ઉંઘાય નહિં, જો ઉંઘે તો ફરીથી **કુસુમિણ**૦નો કાઉસ્સગ્ગ કરવો જોઇએ.

(૧૫) પચ્ચક્ખાણ લેતા **पच्चक्खामि** અને **वोसिरामि** બોલવું. પચ્ચક્ખાણ આપતાં **पच्चक्खाइ** અને **वोसिरइ** બોલવું અને પચ્ચક્ખાણ બીજાને આપતાં અને સાથે પોતે લેતા હોય તો **पच्चक्खाइ–पच्चक्खामि** અને **वोसिरइ–वोसिरामि** એમ બંને બોલવું.

(૧૬) ચૌવિહાર–ઉપવાસ સિવાય સવારના દરેક પચ્ચક્ખાણમાં સાથે **मुट्ठिसहियं** પચ્ચ. લેવાનું ભૂલવું જોઇએ નહિ.

કારણ કે **मुट्ठिसहियं** સાથે ન હોય તો પચ્ચક્ખાણનો ટાઇમ થઇ ગયા પછી વિરતિનો લાભ મળે નહિં અને

મુટ્ઠિસહિયં સાથે લેતાં પચ્ચક્ખાણ ઉપરાંત જેટલો ટાઈમ થઈ જાય તો પણ વિરતિ (તપ)નો લાભ મળે.

(૧૭) દરેક પચ્ચક્ખાણ પારતાં મુઠી વાળીને પચ્ચક્ખાણ પારવું જોઇએ. મુઠી વાળ્યા વિના સીધો હાથનો પંજો રાખી પચ્ચક્ખાણ પારવામાં આવે તો પચ્ચક્ખાણનો ભંગ થાય.

(૧૮) જગતને દેખાડનારા ઘણા માણસો હોય છે, પરંતુ પોતાના આત્માને માટે જ્ઞાન–ધ્યાન અને ક્રિયામાં ઉદ્યમ કરનાર આ પૃથ્વી ઉપર ગણ્યા–ગાંઠ્યા જ હોય છે.

(૧૯) વિવેકી સંયમીએ સતત વિચારવું ઘટે કે— આયંબિલ છટ્ઠ–અટ્ઠમ–અટ્ઠાઈ આદિ ઘણા તપો કર્યા, પરંતુ લાલસા અને આધાકર્મી આદિ કેટલા દોષો છોડ્યા ?

ઉપદેશ ઘણો આપ્યો ! પણ પોતાના આત્માને કેટલો સમજાવ્યો ?

ભણ્યા ઘણું ! પણ જીવનમાં કેટલું ઉતાર્યું ?

ઉગ્ર–વિહારી બન્યા ! પણ ઈર્યાસમિતિનું પાલન કેટલું કર્યું ?

ધ્યાન કરતાં શિખ્યા ! પણ પ્રતિકૂલ–સંયોગોમાં સમતા કેટલી રાખી ?

મિચ્છામિદુક્કડંનો પડકાર કરનારા આપણા આત્માને પૂછ્યું ! કે તારૂં મિચ્છામિ દુક્કડં કુંભારવાળું છે ? કે શ્રીમૃગાવતીજી જેવું છે ?

(૨૦) પ્રભાત સમયે, પ્રભાત પછી પરસ્પર મુખ દેખાયે હાથની રેખા દેખાય ત્યારે પડિલેહણ કરવું, આ બધા મતાંતરો ખોટા છે.

કારણ કે અંધારામાં ઉપાશ્રય હોય તો સૂર્યોદયે પણ ન દેખાય, તેથી **ભદ્રબાહુસ્વામી** જણાવે છે કે **विशाल लोचन** બોલતાં અને હાલમાં જીત કલ્પથી પ્રતિક્રમણ કરીને તરત મુહપત્તિ–રજોહરણ–નીસેથીયું–ઓઘારીયું–ચોલપટ્ટો – કપડો–કાંબળી–કાંબળીનો કપડો–સંથારો અને ઉત્તરપટ્ટો, આ દશ વસ્તુનું પડિલેહણ કર્યા પછી કાજો લેતાં સૂર્યોદય થાય તેવી રીતે પ્રતિક્રમણ અને પડિલેહણ શરૂ કરે.

અથવા સૂર્યોદય પહેલાં પંદર મિનિટે પ્રતિક્રમણ પુરૂં થઈ જાય તેવી રીતે इरियावहि–इच्छकारથી પ્રતિક્રમણ શરૂ કરે.

વળી સૂર્યોદય પહેલાં ૧૫ મિનિટે પડિલેહણ શરૂ કરે. પરંતુ ઉપાશ્રયમાં સૂર્યનો પ્રકાશ બરાબર ન આવતો હોય કીડી–માંકડ જું આદિ વસ્ત્રમાં દેખાય તેવું અજવાળું થાય ત્યારે પડિલેહણ કરવું.

પડિલેહણમાં જું નીકળે તો કપડામાં અને માંકડ નિકળે તો લાકડામાં, અકાળે ન મરે તેવી રીતે સુરક્ષિત એકાન્ત અને છાયાવાળી જગ્યામાં મૂકવા.

કામળીનો કપડો જુદો કરીને બન્નેનું જુદું જુદું પડિલેહણ કરવું જોઇએ.

(૨૧) દેવદર્શન; આહાર, નિહાર, વિહાર, માત્રું અને ગુરુઆજ્ઞા આ છ કારણે ઉપાશ્રય બહાર જવાય.

(૨) સૂર્યોદય પછી વિહાર કરવો તે હિતકારી છે. સુર્યોદય પહેલાં વિહાર કરવામાં ઇર્યાસમિતિનું પાલન થાય નહિ, જ્યાં જયણા નથી ત્યાં ચારિત્ર નથી,

(૨૩) ગાઢ કારણે કાળ વખતે અને વર્ષાદ વખતે ખુલ્લા આકાશમાં લઇ ગયેલા કાંબળી-તરપણી-કાચલી વિગેરે એક બાજુ મૂકી દેવા જોઈએ, અને પોતાની મેળે સુકાઈ જાય ત્યાર પછીજ તે ઉપયોગમાં લઇ શકાય, અને કાળ વખતે લઇ ગયેલ કાંબળીની ૪૮ મિનિટ પછી ઘડી વાળી શકાય. તેના પહેલા ઘડી વાળીએ તો અપ્કાય અને ત્રસકાયની વિરાધનાનો દોષ લાગે.

(૨૪) કાળ વખતે ખુલ્લા આકાશમાં કપડા સુકવાય નહિ.

સૂકવેલા કપડાઓના છેડાઓથી વાયુ વડે ઝાપટ લાગે નહિં, તે ધ્યાનમાં રાખવું.

તડકામાં કપડા સુકવાય નહિં.

(૨૫) છેલ્લી કોટિનો માર્ગ ખેતરનો, તે માર્ગે વધુમાં વધુ દોષ, તેનાથી સારો માર્ગ કેડીનો, તે માર્ગે તેનાથી અલ્પ દોષ

,,	રેલ્વેનો	,,
,,	ગાડાનો	,,
,,	સડક વિનાનો મોટરનો	,,
,,	કાચી સડકનો	,,
,,	ડામરની સડકનો	,,

(૨૬) ઇંટવાની	ભૂમિ	૧૦૨	આંગળ	સચિત્ત
નિભાડાની	,,	૭૨		,,
ચૂલાની	,,	૩૨		,,
ઢોર બાંધવાની	,,	૨૧		,,
મળ-મૂત્રની	,,	૧૫		,,
ઘરની	,,	૧૦		,,
શેરીની	,,	૭		,,
રાજમાર્ગની	,,	૫		,,

(૨૭) ચોમાસામાં પોરિસી ભણાવી કાજો લેવો જોઇએ.

(૨૮) ચોમાસા પછી પાંચ ગાઉમાં બે માસ સુધી કારણ વિના વસ્ત્ર-પાત્ર આદિ લેવા કલ્પે નહિ.

(નિ૦ ચૂ૦ ઉ૦ ૧૦)

(૨૯) વિહારમાં બનતા સુધી માણસ લેવો નહિ, પોતે જેટલી ઉપધિ ઉપાડી શકે તેટલી જ રાખવી, જેથી માણસ લેવો પડે નહિ. માણસ લેવામાં ઘણા દોષોનો સંભવ છે.

(૩૦) સાધ્વીઓએ વિહારમાં સાથે પોટલા માટે પુરુષ-જાતિને ન રાખવી. અને સાધુઓએ વિહારમાં સાથે પોટલા માટે સ્ત્રી જાતિને ન રાખવી. ના-છૂટકે કોઇ ગામમાં તેમજ બન્યું તો સાથે ચાલવું નહીં.

(૩૧) પગ છૂટો કરવાને બ્હાને કે તીર્થ-યાત્રાના બ્હાને સમુદાયમાંથી છૂટા પડી અનેક પ્રકારના દોષોનું સેવન કરીને સ્વતંત્ર વિહાર કરવો તે યોગ્ય નથી.

કારણ કેઃ-સંયમયાત્રા તે મોટામાં મોટી યાત્રા છે.

(૩૨) વિહારનાં રસ્તામાં નદી કે ખાળ આવે તો તેને ઉપરના દંડાસણથી પગની પ્રમાર્જના પણ કરવી, નદી ઉતરતાં જો અર્ધી જાંઘથી નીચે પાણી હોય તો ધીમે ધીમે પગ જલમાં મૂકે, પછી એક પગ ઉપાડી પાણી ઉપર અદ્ધર રાખે, પાણી નિતરી ગયા પછી તે પગ ધીમે-ધીમે જલમાં આગળ મૂકે, અને બીજો પગ ઉપાડી પાણી ઉપર અદ્ધર રાખે, પાણી નિતરી ગયા પછી તે પગ ધીમે-ધીમે જલમાં આગળ મૂકે, એવી રીતે નદી ઉતરે, પરંતુ પાણી ડોળીને ઉતરે નહિ.

સામે કાંઠે જઈ નદી ઉતરતાં જે કાંઇ અવિધિ-દોષ લાગ્યો હોય તે બદલ પ્રાયશ્ચિત્તમાં इरियावहिया કરવી.

નદી ઉપર પુલ હોય તો ફરીને પૂલમાર્ગે જવું તે હિતકારી છે.

(૩૩) સમશ્રેણિ રહિત, ધીમે ધીમે વાતો કર્યા વિના મૌન પણે સ્થંડિલ-ભૂમિએ જઇને નીચે બેસી સ્થંડિલને અનુરૂપ પત્થર, ઇંટ આદિના ટુકડા લઇ ખંખેરી છાયામાં મળ-ત્યાગ માટે બેસે, તડકો હોય અને છાયા ન હોય તો સ્થંડિલ ઉપર પોતાની છાયા કરી બે ઘડી સુધી પોતે ત્યાં બેસી રહે, જેથી કરમીયા હોય તો સ્વયં પરિણામ પામી જાય, નહીં તો તડકાને લઈને તરત મરી જાય. (ઓ. નિ.)

(૩૪) દિવસે પૂર્વ અને ઉત્તર દિશા સામે અને રાત્રે પૂર્વ ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશા સામે તેમજ પવન, ગામ અને સૂર્ય ને પુંઠ કર્યા વિના છાયામાં ત્રણવાર ચક્ષુથી બરોબર

જોઈને "अणुजाणह जस्सुग्गहो" (જેની જગ્યા છે તે, મને આજ્ઞા આપો) કહી મળત્યાગ કરી શુદ્ધિ કરી ત્રણવાર "वोसिरे" કહી ઉભો થાય.

(ઓ૦ નિ૦)

(૩૫) આહાર-નિહાર અને વિહાર વગેરેમાં રસ્તે ચાલતાં

દ્રવ્યથી ચક્ષુ વડે દેખે,

ક્ષેત્રથી સાડા ત્રણ હાથ સુધી દૃષ્ટિ રાખે,

કાળથી ચાલવાના સમયે આડું અવળું ન જોતાં સ્થિર દૃષ્ટિ રાખે,

ભાવથી નિરીક્ષણ કરવાના ઉપયોગમાં તત્પર બને,

ચાલતાં વાતો કરવી નહિ, સ્વાધ્યાય કરવો નહિ, તેમજ ઝડપથી ચાલવું નહિ, અને સમશ્રેણિએ ચાલવું નહિ,

(પ્ર૦)

(૩૬) કાગળ કપડું જે દિવસે પરઠવવાનું હોય તે જ દિવસે કપડાના ટુકડા કરવા અને કાગળનો ઢગલો કરવો પરંતુ પહેલેથી ટુકડા કે ઢગલો કરી બે-ચાર દિવસ પડી રાખવા નહિ; કારણ કે તેમાં જીવો પેસી જવાનો સંભવ છે.

(૩૭) ગીતાર્થ મહાપુરુષોની મર્યાદા મુજબ લખેલા કાગળો-ટપાલ વગેરે ફડાય નહીં. જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય.

(૩૮) ભીની જગ્યા ઉપર માત્રું-પાણી પરઠવતાં જીવોની ઉત્પત્તિ થાય, માટે એક જ જગ્યાએ ઢોળવું નહિ, તેમજ પરઠવતાં અવાજ ન થાય તેવી રીતે નીચા નમીને જીવ-જંતુ ન હોય ત્યાં ધીમે ધીમે પરઠવવું, પરંતુ દૂર ઉભા-

ઉભા કે માળ ઉપરથી કે બારીમાંથી કે ઓટલા ઉપરથી ફેંકવું નહિ, તેમજ રસ્તા વચ્ચે પણ ન પરઠવવું.

(૩૯) જગતમાં નિરર્થક વસ્તુનો ત્યાગ તો બધાય કરે છે, પરંતુ સંયમી–આત્માની પ્રવૃત્તિ જયણાવાળી હોવાથી લોકોત્તર ફળ આપે છે, અર્થાત્ કર્મની નિર્જરા થાય છે.

(૪૦) બનતા સુધી વધારે ઉપધિ રાખવી નહિં. અને હોય તેમાં પણ મૂર્છા રાખવી નહિ, છતાં જો ઉપધિ વધી ગઈ હોય તો પોતાની વસ્તુ આઠ માસથી વધારે વખત તો એક જગ્યાએ રાખવી નહિં.

(૪૧) મેઘની ગર્જના, ઘોડાના પેટમાં રહેલ વાયુ, અને વીજળીની માફક દુર્ગ્રાહ્ય અને ગૂઢ હૃદયવાળી સાધ્વીઓ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જે ગચ્છમાં આવ–જા કરે, છતાં કોઈ પણ સાધુ નિષેધ ન કરી શકે તો તે ગચ્છ નહિં. પણ સ્ત્રી–રાજ્ય જાણવું.

ભોજન મંડળીના સમયે જે ગચ્છમાં સાધ્વીઓ આવ–જા કરે તો તે ગચ્છ નહિ, સ્ત્રી રાજ્ય જાણવું (ગચ્છા.)

(૪૨) શકય હોય ત્યાં સુધી એક વખત વાપરવાથી ચાલે તો બે વખત વાપરવું નહિ. એક વખત વાપરવાથી ન ચાલે તો બે વખત વાપરવું. બે વખત વાપરવાથી ચાલે તો ત્રણ વખત વાપરવું નહિ.

(૪૩) સવારથી સાંજ સુધી ઢોરની જેમ મોકળે–મોઢે ખાવાથી અનેક દોષો ઉત્પન્ન થાય છે. પાણી પણ ઠાંસી ઠાંસીને પીવું નહિં. (ભોજન કરતાં પ્રથમ પાણી પીતાં અગ્નિ

મંદ થાય, વચ્ચે પાણી પીતાં રસાયન જેમ પુષ્ટિ કરે, અને અંતે ઘણું પાણી પીતાં વિષની જેમ નુકશાન કરે.)

(૪૪) પારણા અને અત્તરવાયણામાં અજ્ઞાનીની જેમ મન લલચાવવું જોઈએ નહિં, તો ખરા તપસ્વી બનાય, તેમજ પારણા અને અત્તરવાયણાની ખબર ગૃહસ્થને ન પડવા દેવી, જો ખબર પડે તો અનેક દોષો ઉપજે.

ખરા તપસ્વીને પારણામાં અને અત્તરવાયણામાં આનંદ (તાલાવેલી) ન હોય. તેને મન તો બન્નેમાં વિભાવદશા (પરાધીનતા) હોય, તે બન્નેનો વિચાર સરખો પણ પોતાને ન આવે.

(૪૫) ત્રણ ટાઇમ વાપરવાનો રિવાજ સાધુનો નથી, પરંતુ સાધુને તો છ કારણે ભોજન કરવાનું જ્ઞાની-પુરુષોએ ફરમાવ્યું છે.

(૧) ક્ષુધા સહન ન થાય ત્યારે.
(૨) વૈયાવચ્ચ કરવા માટે.
(૩) ઇર્યાસમિતિનું પાલન કરવા માટે.
(૪) સંયમનું પાલન કરવા માટે.
(૫) દ્રવ્ય-પ્રાણ ટકાવવા માટે.
(૬) સંકલ્પ-વિકલ્પ દૂર કરી શુભવિચાર કરવા માટે.

આ છ કારણોમાંથી કોઇપણ કારણે ભોજન કરવું કલ્પે.
(પિંડ નિર્યુક્તિ)

(૪૬) નીચેના ૭ કારણે ભોજન કરવાનો નિષેધ કરેલ છે. (૧) તાવ આદિ રોગ થાય ત્યારે.

(૨) રાજા, સ્વજન, દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચે કરેલ ઉપસર્ગ સહન કરવા.

(૩) શીયલનું પાલન કરવા.

(૪) વર્ષા–ધુમ્મસ અને જીવોના ઉપદ્રવ વખતે જીવ–રક્ષા માટે.

(૫) તપ કરવા માટે.

(૬) અન્ત સમયે શરીર છોડવા માટે.

(પિંડ–વિશુદ્ધિ)

(૪૭) સુર–સુર કે ચબચબ જેવા શબ્દો ભોજન કરતાં ન થાય તે ધ્યાનમાં રાખવું, તેમજ પ્રવાહી–વસ્તુના સબડકા પણ લેવા નહિં.

(૪૮) આયંબિલ, નિવી, એકાસણું અને બેઆસણું વિ. ૪૮ મિનિટમાં પતાવી દેવું જોઈએ. આ શાસ્ત્રીય નિયમ છે.

આ નિયમનું પાલન થાય તો દરરોજ એકાસણું કરનારને મહિને ૨૯ ઉપવાસનું ફળ મળે અને દરરોજ બેઆસણું કરનારને મહિને ૨૮ ઉપવાસનું ફળ મળે.

બીજું કારણ:—એંઠી કરેલી વસ્તુ અગર પાણી એક જ જગ્યાએ ૪૮ મિનિટથી વધારે ટાઈમ હલાવ્યા વિના પડી રહે તો સંમૂર્છિમ–મનુષ્યાદિ જીવોની ઉત્પત્તિ થઇ જાય.

માટે ૪૮ મિનિટમાં પતાવી દેવું જોઇએ.

(૪૯) જે પાત્રથી પાણી પીધું હોય તે પાત્રને લૂંછ્યા વિના ફરી તેમાં પાણી લેવામાં આવે તો આખા ઘડાનું પાણી એંઠું થવાનો સંભવ છે. તેથી બે ઘડી પછી સચિત્ત થઇ જાય.

કારણ કેઃ—એંઠા પાત્રમાં પાણી લેતાં કોઇ વખત પાત્રમાંથી છાંટા ઉછળી ફરી પાછા તે ઘડામાં જાય. તેથી આખા ઘડાનું પાણી એંઠુ થઈ જાય. (આ અનુભવની વાત છે.)

માટે એક વખત પાણી પીધા પછી તે જ પાત્રમાં ફરી પાણી લેવું હોય તો તે પાત્રને વસ્ત્રથી બરોબર લુંછીને કોરૂં કરી દેવું જોઇએ અને પછી તેમાં ફરી પાણી લેવું જોઇએ.

(૫૦) એંઠા મુખે બોલવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય.

(૫૧) સાધુઓએ સૂચના આપી હોય કે ન આપી હોય પરંતુ ગૃહસ્થો સાધુઓના માટે સ્પેશિયલ જે કંઈ બનાવે તે આધાકર્મી કહેવાય.

(૫૨) અણાહારી વસ્તુ પણ ખાસ કારણ વિના લેવી નહિ.

(૫૩) ચા–તમાકુ–છીંકણી આદિનું વ્યસન રાખવું નહિ.

(૫૪) સૂર્યાસ્ત–પહેલાંની બે ઘડી (૪૮ મિનિટ)માં ભોજન પાણી વાપરનારને રાત્રિ–ભોજનનો દોષ (અતિચાર) લાગે છે. માટે **પેથડશા મંત્રીની** માફક સાંજે બે ઘડી પહેલાં આહાર–પાણી વાપરવાનું બંધ કરી પચ્ચક્ખાણ કરી લેવું.

રાત્રિ–ભોજનના દોષને જાણનારો જે આત્મા દિવસની આદિમાં અને અંતમાં બે–બે ઘડીમાં ખાતો–પીતો નથી તે પુણ્યશાળી બને છે.

(યોગશાસ્ત્ર)

આજે દરેક તપસ્વી આત્માઓ દિવસના આરંભમાં બે ઘડીનો ત્યાગ કરે છે, પરંતુ દિવસના અંતમાં બે ઘડીનો ત્યાગ કરનારા ભાગ્યે જ જોવા મળશે. કેટલાકને આ વચનનો ખ્યાલ પણ નહીં હોય, માટે દિવસના અંતે બે ઘડીમાં વાપરવાનું બંધ કરવા લક્ષ્ય રાખવું.

(૫૫) અંધારામાં અને સાંકડા–મુખવાળા પાત્રમાં ભોજન કરવામાં કે પાણી પીવામાં આવે તો પણ રાત્રિ–ભોજનનો દોષ લાગે. (ઉપ પ્રાસાદ)

(૫૬) ગરમ પાણી ઠંડું કરતાં વરાળ નિકળે ત્યારે વાયુ કાય આદિના જીવો મરણ પામે છે. તે ધ્યાનમાં રાખવું.

(૫૭) વસ્ત્ર, ભોજન, પાણી વિ. હોવા છતાં તેમજ પોતે નજરે દેખવા છતાં ગૃહસ્થો ન આપે તો તેમના ઉપર ક્રોધ કરવો નહિ. તથા તેમની નિન્દા પણ કરવી નહીં, પરંતુ પોતાને લાભાંતરાય કર્મનો ઉદય છે, તેમ માનવું. તથા તપોવૃદ્ધિ થશે એમ માની મનને સમભાવમાં રાખવું.

(૫૮) ગોચરી–પાણી દૂર લેવા જવાથી તથા જ્યાં સાધુ–સાધ્વી ઓછા જતાં હોય ત્યાં જવાથી ઘણા કર્મોની નિર્જરા થાય છે.

(૫૯) કોઇ પણ વસ્તુનો આગમથી અથવા અનુભવથી નિર્જીવનો નિશ્ચય ન થાય ત્યાં સુધી તે વસ્તુનો ઉપયોગ સંયમીને થાય નહિં.

(૬૦) તૈયાર ખડીયાની સહી સચિત્તનો સંભવ હોવાથી અને અચિત્તની ખાત્રી ન હોવાથી સ્પર્શ પણ થાય નહિ, તો પછી વાપરવાનું તો પૂછવું જ શું? બોલપેનમાં પણ વિચારવા જેવું છે.

(૬૧) કેવલીની દૃષ્ટિએ શુદ્ધ રહેલી વસ્તુમાં પણ અ-માયાવી છદ્મસ્થ–સાધુને શ્રુત–અનુસરે વિચાર કરતાં અશુદ્ધની શંકા આવે તો તે વ્યવહારમાં અ–શુદ્ધ ગણાય.

અને કેવલીની દૃષ્ટિએ અ–શુદ્ધ રહેલી વસ્તુ પણ શ્રુત–અનુસારે વિચાર કરતાં શુદ્ધ જણાય તો તે વ્યવહારમાં શુદ્ધ જ કહેવાય.

કેવલી સ્વયં ગોચરી જાય તો અશુદ્ધ લાવે નહિ, પરંતુ અ–માયાવી છદ્મસ્થ–શિષ્યોએ ઉપયોગપૂર્વક શ્રુતને અનુસારે શુદ્ધ જાણીને લાવેલી ગોચરીને કેવલીઓ કેવલ-જ્ઞાન વડે અશુદ્ધ દેખે તો પણ વાપરે, જો ન વાપરે તો શાસ્ત્રો અપ્રમાણ થાય, અને વ્યવહાર નષ્ટ થાય.

(૬૨) સંયમી સાધુ ઉત્સર્ગ માર્ગે દવા કરાવે નહિ, પરંતુ મન સમાધિમાં ન રહે અને આવશ્યક–અનુષ્ઠાનોમાં શિથિલતા આવે તો અપવાદ માર્ગે અનિચ્છાએ દવા કરાવે.
(ઉત્ત૦)

(૬૩) કોઇપણ કાર્યમાં આવીશ કે નહિં આવું, જઇશ કે નહીં જાઉં, વિ. જકાર પૂર્વક (નિશ્ચયવાણી) બોલવું નહીં.

કારણ કે આયુષ્યનો ભરોસો નથી, ક્ષણે ક્ષણે વિચારો બદલ્યા કરે છે. અને કાર્યો પણ ઘણા વિઘ્નવાળાં છે, માટે સાધુઓએ **"વર્તમાન યોગ"** (જેવો સમય) એમ બોલી વ્યવહાર ચલાવવો.

(૬૪) ગૃહસ્થને આવો! જાઓ! બેસો! એમ કહેવાય નહીં. પક્ષીને ઉડાડાય નહીં. જાનવરને કઢાય નહીં. (દ. વૈ.)

(૬૫) દેશાટન, વ્યાપાર, ઉદ્ઘાટન આદિ સંસારી–બાબતો માટે સાધુઓએ મુહૂર્ત જોવાં નહિ.

(૬૬) ગુરુપૂજન વર્તમાનકાલે કોઈએ પણ કરાવવું ઉચિત નથી.

(૬૬) જ્ઞાનપૂજા કરવાના રિવાજના બદલે ગુરુપૂજા કરાવવાથી જ્ઞાનની પૂજા કરવાનો નિષેધ જેવું થવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય.

(૬૭) સાધુ–સાધ્વીએ પોતાની પાસે રહેલ બામ, ઓઘાની જુની દશી વિ. કોઇપણ વસ્તુ ગૃહસ્થને આપવાનો વ્યવહાર રાખવો નહિ-

કેમકે ધર્મલાભ આપેલી વસ્તુ ગૃહસ્થને ન અપાય, તે લક્ષમાં રાખવું, અન્યથા આપનાર અને લેનાર બંને દોષના ભાગી બને.

(૬૮) દેરાસરમાં ભમતી હોય તો ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપ્યા પછી ચૈત્યવંદન કરવું. ચૈત્યવંદન કરતાં વચ્ચે કોઇને પચ્ચક્ખાણ આપવું નહીં અને પોતે પણ ચૈત્યવંદન કરતાં વચ્ચે પચ્ચક્ખાણ લેવું નહીં.

(૬૯) કોઇ આડ ન પડે તેવી રીતે આપણે સ્તુતિ–ચૈત્યવંદન કરવું જોઈએ. પરંતુ આપણે સ્તુતિ–ચૈત્યવંદન કરતાં હોઈએ ત્યારે બીજો કોઈ આપણને આડ પાડે તો આપણે કંઇપણ બોલવું નહીં અને મનથી જરાપણ દુર્ભાવ ન થવા દેવો અને આડ પડે તે વખતે આંખો બંધ કરી હૃદયમાં ભગવાનને ધારણ કરી સ્તુતિ–ચૈત્યવંદનમાં લીન જ બની રહેવું, પણ ધ્યાન તોડવું નહિ.

(૭૦) દેરાસરમાં મેલ ઉતારાય નહિ, ખણાય નહિ. પરસેવો લુંછાય નહિ, કપડાની ટાપટીપ થાય નહિ, આડું–અવળું જોવાય નહિ અને કાંબળોની ગડી પણ કરાય નહિ.

(૭૧) પૂજાઓ ભણાવવી કે પૂજામાં વાજાં સાથે સ્પેશીયલ બોલવું આદિ યોગ્ય નથી, કેમકે તેમાં વાયુકાય આદિની વિરાધના અને મોહનીય કર્મનો બંધ આદિ ઘણા દોષો છે.

(૭૨) દાંડી અને દશીઓ મળીને રજોહરણ બત્રીસ આંગળનો જોઇએ, અને મુહપત્તિ એક બાજુ કીનારીવાળી તથા એક વેંત અને ચાર આગળ સમચોરસ જોઇએ.

(૭૩) કોઇપણ વસ્તુ લેતાં અને મૂકતાં ચક્ષુથી દેખી ઓઘો અથવા ચરવળીથી પૂંજીને પછી લેવી અને મૂકવી.

(૭૪) ભગવાન મહાવીર ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે "હે ગૌતમ! જે સાધુ–સાધ્વી મુંજ કે ખજુરીની સાવરણીથી ઉપાશ્રયમાં કાજો લે છે. તે સાધુ–સાધ્વીઓને જીવો ઉપર દયા નથી! એમ તું જાણ!"

(૭૫) માત્રાની કુંડી પૂંજવા ઉનની જ ચરવળી ખાસ જુદી રાખવી, છાંટની ચરવલી કડક હોવાથી જીવહિંસા થવાનો સંભવ છે.

(૭૬) માત્રાની કૂંડી વાપરવામાં ઉપયોગ રાખવો, કારણ કેઃ—વારંવાર વપરાતી કૂંડી સુકાતી ન હોવાથી સંમૂર્છિમ જીવો ઉત્પન્ન થાય.

તેમજ વર્ષાદ આદિના ટાઈમમાં કુંડી બે ઘડીમાં સંપૂર્ણ સુકાતી નથી, માટે બરાબર નીતારવાનો ઉપયોગ રાખવો.

(૭૭) કુંડી મૂકવાની જગ્યા પણ પથ્થરવાળી હોય તો ત્યાં ઈંટ મૂકી અથવા રેતીનો ઢગલો કરી તેના ઉપર કુંડી મૂકવી, નહિ તો કીનારી ન સુકાવાથી તેમજ પથ્થર ઉપર માત્રાનો છાંટો પડ્યો રહેવાથી જીવોની ઉત્પત્તિ થાય.

કુંડી નીચે વસ્ત્ર ન મૂકવું, કારણ કેઃ–વસ્ત્રની નીચે જીવો પેસી જાય અને કુંડી મૂકતાં મરી પણ જાય.

(૭૮) પગ–લુંછણીયા ઉપર પગ ઘસાય નહિ તથા તેના ઉપર ચલાય પણ નહિં. તેમજ ચટ્ટાઈનો પણ ઉપયોગ કરાય નહિં.

(૭૯) ખાંસી, છીંક, બગાસું આદિ આવે ત્યારે મુખ આગળ મુહપત્તિ કે વસ્ત્ર રાખવું જોઈએ, જેથી વાયુકાય અને ત્રસકાય આદિ જીવોની વિરાધના થતી અટકી જાય.

(૮૦) ચકલીઓ જીવડાં ખાય અને પછી પાણીમાં ચાંચ નાખી પાણી પીએ, તેથી પાણી અકલ્પ્ય બનવાનો સંભવ છે, માટે ઠંડું કરવામાં આવતાં પાણી ઉપર વસ્ત્ર ઢાંકવું યોગ્ય છે.

(૮૧) બપોરે પડિલેહણ કર્યા પછી પાણી ગળવું જોઇએ, પાણી ગળીને તરત જ ગલણું નીચોવવું નહીં, પરંતુ છાયામાં સુકવી દેવું (ચુનો નાખવાનું પાણી પણ ગળવું જ જોઈએ.)

(૮૨) બહુ મ્હોટા અવાજે હસવું અને દાંતથી ચાવીને નખ તોડવા આ કુટેવ છે. તેથી તે કુટેવને છોડી દેવી.

(૮૩) રાત્રે દોરી બાંધી રાખવી નહીં. ગૃહસ્થોએ બાંધેલી હોય તો તે દોરી ઉપર રાત્રે કપડાં નાખવાં નહિ, કદાચ નાંખ્યા હોય ને ભૂલી ગયા તેમ જ તેના ઉપરથી લેવાં પણ નહિ, કેમકે માખીઓની હિંસા થાય.

(૮૪) સૂર્યોદય પહેલાં અને સૂર્યાસ્ત પછી દહેરાસર જવાય નહીં.

(૮૫) સૂર્યાસ્ત પછી અને સૂર્યોદય પહેલાં તથા વાડામાં સ્થંડિલ બનતાં સુધી જવું નહિ (જવાય તો મોટું પ્રાય-શ્ચિત્ત આવે)

(૮૬) સ્થંડિલ અને માત્રું પરઠવવા માટે ચોવીશ ભૂમિ અને કાલ-ગ્રહણની ત્રણ ભૂમિનું પડિલેહણ સૂર્યાસ્ત સુધીમાં કરી લેવું.

હવે સુર્યાસ્ત પછીનું કર્તવ્ય બતાવતાં કહે છે કે :—

ગુરુ મહારાજ વ્યાઘાત વિનાના હોય તો સર્વ જણ માંડલીમાં પ્રતિક્રમણ કરે, પરંતુ શ્રાવકને ધર્મનું કથન કરવા વડે ગુરુ મહારાજ વ્યાઘાતવાળા હોય તો ગુરુ મહારાજ આવ્યાથી માંડલીમાં આવી ભળે ત્યાં સુધી બધાએ માંડલીમાં જ બેસી સ્વાધ્યાય કરવો. (ઓ૦ નિ૦)

(૮૭) ચાલુ પ્રતિક્રમણમાં માત્રું કરવા જનારે અતિચાર, પક્ખીસૂત્ર સ્તવન વિ. જે કોઇ પણ સૂત્ર અધુરાં રહ્યાં હોય તે બધાય સુત્રો મનમાં બોલી જવાં જોઇએ, ન બોલવામાં આવે તો પ્રતિક્રમણ અધુરું રહે.

(૮૮) પ્રતિક્રમણ ઠાયા પછીથી ત્રણ સ્તુતિ (નમોસ્તુ. વિશાલલોચન.) સુધી માત્રું કરવા ન જવું, જવું પડે તેનો ઉપયોગ રાખી માત્રાની શંકાનું નિવારણ પ્રથમથી જ કરી લેવું અથવા પાણી ઓછું પીવું.

(૮૯) શરીરના કારણે માત્રું કરવા જવું જ પડે તેમ હોય તો છટ્ઠા આવશ્યક સુધી આગળ કરીને જવું.

(૯૦) સાધુઓએ શ્રાવિકાઓને અને સાધ્વીઓએ શ્રાવકોને પ્રતિક્રમણ કરાવવું તે વ્યવહારનું ઉલ્લંઘન કરનાર છે. ભવિષ્યમાં અનર્થ કરનાર છે, આત્મ-ગુણ-ઘાતક છે. ઉન્માર્ગ-પ્રવર્તક છે. માટે તેનાથી દૂર રહેવું.

(૯૧) સાંજે પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી સ્વાધ્યાય અથવા ધ્યાન કરવું.

(૯૨) સૂર્યની ગેરહાજરી જ્યાં સુધી હોય ત્યાં સુધી તો અવશ્ય દંડાસણુની ભૂમિ બરોબર પૂંજીને જ પગલાં મૂકવાં જોઈએ.

સૂર્યની હાજરીમાં પણ જ્યાં સુધી અંધારૂં હોય ત્યાં સુધી દંડાસણથી ભૂમિ પૂંજીને જ ચાલવું જોઇએ.

(૯૩) દંડાસણની સોટી નરમ રાખવાથી કાજો લેતાં દંડાસણ વળી જાય, તેથી કાજો બરાબર લઇ શકાય નહિ. ચાલતાં પણ સારી રીતે ભૂમિ પુંજાય નહિ માટે સોટી કડક રાખવી.

(૯૪) છ ઘડી રાત્રિ ગયા બાદ સંથારા–પોરિસી ભણાવવી અને એક પહોર રાત્રિ ગયા પછી શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રનું સ્મરણ કરી નિદ્રા લેવી.

(૯૫) રાત્રે દીવો રાખવાથી ત્રસ તથા સ્થાવર જીવોનો કચ્ચરઘાણ નીકળે છે. માટે દંડાસણ રૂપી દીવાનો ઉપયોગ કરી ધીમે ધીમે ચાલવામાં આવે તો દીવાની જરૂર પડે નહિ.

(૯૬) અંધ માણસો વગર-દીવે વગર-આંખે ગામમાં ફરે છે, તે કેવી રીતે ફરતા હશે?

આપણને પણ ચારિત્ર પ્રત્યે સાચો પ્રેમ જાગે તો દીવા વિના પણ કામ ચલાવી શકાય.

(૯૭) ઉપાશ્રયમાં વધુ અંધારૂં હોય તો સંથારાની જગ્યા બદલી નાખવી (સંથારો દ્વાર પાસે રાખવો) જેથી થાંભલા આડા આવે નહિં અને દરવાજો શોધવા માટે ફાંફાં પણ મારવાં પડે નહિં.

(૯૮) જૈન–શાસનમાં કેટલું કર્યું? તેની કિંમત ઓછી છે; પરંતુ કેવી રીતે કર્યું? તેની કિંમત વધારે છે, તેથી આગળ વધતાં કેવી રીતે કર્યું તેની જેટલી કિંમત છે તેના કરતાં સરવાળે કેટલા રાગદ્વેષ વધ્યા? તેની કિંમત વધારે છે.

(૯૯) પોતાની દ્રવ્ય–ક્રિયા વખાણવી નહિ–પરંતુ ભાવ–ક્રિયાનું લક્ષ્ય રાખવું.

બીજાની દ્રવ્ય–ક્રિયા વખોડવી નહીં. પરંતુ અંતરમાં વખાણવી અને તેને આગળ વધારવા ભાવક્રિયા સમજાવવી.

(૧૦૦) બીજા ધર્મ ન પામે તેનો વાંધો નહિ, પરંતુ આપણા નિમિત્તે દેવ–ગુરુ અને ધર્મની હીલના (નિન્દા) થાય કે બીજા લોકો અધર્મ પામે, તેનું વર્તન તો મન–વચન અને કાયાથી ન જ કરવું.

જીવન–શુદ્ધિ એટલે—
આપણી વૃત્તિઓની નિર્મળતા
તેમજ
લક્ષ્યની જાગૃતિને અનુરૂપ
વૃત્તિઓનું ઘડતર ! ! !

સંયમી-જીવન નિર્મળ રાખવા મહાપુરુષોએ સ્વાનુભવમાંથી તૈયાર કરેલ.

સચોટ નિયમાવલી

—: હિત-શિક્ષા :—

* ફક્ત વેશ પહેરવાથી આપણું કામ સમાપ્ત થતું નથી, પરંતુ અંતરંગ-જીવનને સંયમના સંસ્કારોથી સુશોભિત બનાવવાનું છે.

* ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન કરવું, કેમકે—

ચારિત્રદાતા ગુરુતણો, પચ્ચુવયાર ન થાય;
ભવ કોટાકોટી કરી, કરતાં કોટી ઉપાય. (૧)

छठ-अठ-दसम-दुवालसेहिं, मासद्ध-मासखमणेहिं;
अ-करंता गुरु-वयणं, अणंतसंसारिया भणिया (२)

અર્થાત્-જેઓ છઠ-અઠમ આદિ યાવત્ માસખમણ સુધીની તપસ્યા કરે પણ ગુરુનિશ્રાએ ન વર્તે તેઓ અનંત સંસારી થાય છે.

* ગુરુ મહારાજનો ઠપકો મળે એવું કાર્ય મન-વચન અને કાયાથી કરવું નહિ.

* વડીલોનો વિનય સાચવવો અને સામું બોલવું નહીં,

* કોઈ વખત લઘુ (સાધુ-સાધ્વી) બોલી જાય તો પણ સહન કરતાં શીખી લેવું.

* આગંતુક (મહેમાન) સાધુ–સાધ્વી સાથે લેવા–દેવાનો તથા ભક્તિ અને વંદનનો વ્યવહાર ગુરુની આજ્ઞાપૂર્વક કરવો.

* ઉન્માર્ગે જતાં શિષ્યને ગુરુ અટકાવે અને હિતવચન કહે, ઉન્માર્ગે જતાં ગુરુને શિષ્ય અટકાવે અને હિતવચન એકાંતમાં વિનયપૂર્વક કહે, તેવી રીતે સાધુ–સાધ્વી–શ્રાવક–શ્રાવિકામાં પરસ્પર જાણવું, જેમકે એક શ્રાવિકા પણ ઉન્માર્ગે જતા ધુરંધર આચાર્યને પણ હિતવચન કહી શકે છે.

* પરસ્પર સંપ રાખવો, અને હળીમળીને રહેવું, સ્વભાવ ચીડીયો રાખવો નહીં, ઇર્ષ્યા અને નિન્દાનો સદંતર ત્યાગ કરવો.

* इच्छामि खमासमणो वंदिउं સૂત્રથી–

હે ક્ષમાશ્રમણ! હું આપને વંદન કરવાને ઇચ્છું છું. આમાં "ખમા" એટલે "ક્ષમા" રાખવી એ સાધુનું મુખ્ય કર્તવ્ય બતાવ્યું છે.

* વૈયાવચ્ચ કરવામાં કાયર ન બનવું, કારણ કે મહાન પુણ્યનો ઉદય હોય તો જ ભક્તિનો લાભ મળે, અભ્યંતર ભક્તિ તેજ કહેવાય કે જે ગુરુનું ચિત્ત પ્રસન્ન રાખવું અથવા ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન કરવું.

* નવરા બેસી રહેવું નહીં, પરંતુ ભણવું, અર્થ વિચારવા, વાંચવું. સ્વાધ્યાય કરવો, જાપ જપવો, ધ્યાન કરવું. અગર સેવા–ભક્તિ કરવી.

* જ્ઞાનાવરણીયના ઉદયે જ્ઞાન ઓછું હશે તો ચાલશે, શરીરની શક્તિના અભાવે તપશ્ચર્યા ઓછી કરશો તો પણ

ચાલશે, બેઠા-બેઠા ક્રિયા કરશો તો પણ ચાલશે, પરંતુ "વ્યવહાર-શુદ્ધિ" પહેલી જોઈશે. કારણ કે એક વખત પણ ફક્ત વ્યવહાર બગાડ્યો તો પણ લોકો સદાયને માટે શંકાની દૃષ્ટિએ જોશે-આંગળી કરશે, અને દેવ-ગુરુ-ધર્મની નિન્દા કરી પાપના ભાગી બનશે, તેમાં નિમિત્ત આપણે બનીશું.

* પ્રથમ વ્યવહાર બગડે પછી મન બગડે, પછી કાયા બગડે, પરંતુ વ્યવહાર બગડતો અટકાવીને વ્યવહાર-શુદ્ધિ રાખવામાં આવે તો મન બગડે નહિ, તથા મન બગડ્યું હોય તો પણ બગડતું અટકી જાય, અને કાયાથી તો સચોટ બચી જવાય.

* વ્યાખ્યાન ચાલતું હોય તો બનતા સુધી વ્યાખ્યાન વખતે જ વંદન કરવા સાધ્વી ભગવંતોએ જવું, વ્યાખ્યાન ન હોય તો પણ ૯ થી ૧૦માં પુરુષોની હાજરીમાં જવું. એકલા સાધ્વીજીઓએ સાધુના ઉપાશ્રયમાં કે એકલા શ્રાવકે પૂ૦ સાધ્વીજીના ઉપાશ્રયમાં જવું નહીં.

* સાધુઓએ રસ્તામાં બહેનો અને સાધ્વીઓ સાથે વાતચીત કરવી નહીં, તેમજ પચ્ચક્ખાણ પણ આપવું નહીં, સાધ્વીઓએ પણ રસ્તામાં પુરુષો અને સાધુઓ સાથે વાતચીત કરવી નહીં, તેમજ પચ્ચક્ખાણ આપવું કે લેવું નહીં.

* સાધુઓ સાથે સાધુઓએ અને સાધ્વીઓએ-સાધુઓ સાથે વસ્તુઓ લેવા-દેવા તથા વાતો કરવાનો ઉચિત વ્યવહાર રાખવો.

* સાધુઓએ જ્યારે સાધુઓને કાગળ લખવો હોય ત્યારે તેમાં સાધ્વીઓ તથા શ્રાવિકાઓના સુખ-શાતાના સમાચાર લખવાની પદ્ધતિ રાખવી નહીં.

* સાધ્વી કાગળ લખે ત્યારે તેમાં સાધુઓ તથા શ્રાવકોના સુખશાતાના સમાચાર લખવાની પદ્ધતિ રાખવી નહિ.

* મલિન–વ્યવહારવાળા સાધુ–સાધ્વી શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓનો ઘણો પરિચય રાખવો નહીં, ઉચિત જાળવવું. ત્યાંથી ખસી જવું. છેવટે ગામ છોડી દેવું.

* આપણા નિમિત્તે કોઈ અધર્મ પામે–પાપકર્મ બાંધે કે પતિત થતું હોય તો આપણી પ્રવૃત્તિ બદલવી જોઈએ જેમ કે ગામ છોડવું, તેવા સ્થાને જવું નહીં, સંસર્ગમાં ન આવવું. દૂર ખસી જવું.

* દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવને આશ્રી સંયમની શુદ્ધિ અને આત્મગુણ (દર્શન–જ્ઞાન અને ચારિત્ર)ની વૃદ્ધિ થાય તે પ્રમાણે વર્તવું.

* સંસ્કારોની ભૂમિ પલટાયા વિના સંસ્કારો નિષ્ક્રિય બનતાં નથી અને સંસ્કારોની નિષ્ક્રિયતા એ જીવનશુદ્ધિનું પ્રથમ સોપાન છે.

સંયમ અને જીવનશુદ્ધિ માટે જરૂરી

આત્મનિરીક્ષણ

* દીક્ષા–ચારિત્ર સ્વીકારતી વખતે જે ઉચ્ચ કોટિના ભાવ–પરિણામો હતા, તેમાં વધારો થયો? સ્થિરતા થઇ કે ઘટાડો થયો?

—વધારો પ્રશંસવા યોગ્ય છે,

—સ્થિરતા અનુમોદન પાત્ર છે.

પણ—

ઘટાડો કેમ? અને શા કારણથી?

તેના વિગતવાર વિચારદ્વારા

—સંયમી જીવનની સાચી

જવાબદારીઓ અદા કરવા

પ્રયત્નશીલ થવું જરૂરી છે.

* જેની નિશ્રાએ આરાધના કરાય છે, તેમની નિશ્રાની મહત્તા સમજાણી છે? સમજાઈ હોય તો પણ—

આરાધનાના દૃષ્ટિકોણથી? કે આપણી વૃત્તિઓ–ઇચ્છાઓને પંપાળનાર **અનુકૂળ વાતાવરણના દૃષ્ટિકોણથી**?

ખૂબ ગંભીરતા સાથે આ સંબંધી સાથે ઉંડું વિચારવું.

* આરાધના આપણી સગવડે અને આપણા અનાદિ-કાલીન-સંસ્કારોની ઘેરી છાયા-તલે થાય છે કે જ્ઞાની ગુરુ અને શાસ્ત્રોની મર્યાદા અનુસાર થાય છે?

* બીજા સંયમીઓના કાલ-સંજોગ-સાધનોની વિષમ-તાને આભારી શિથિલાચારની ઢાલ-આડે આપણી કુવૃત્તિ-ઓને પોષવાની અક્ષમ્ય ભૂલ થાય છે ખરી?

* અનંત-જ્ઞાનીઓએ દીક્ષાની પ્રાપ્તિ અને પ્રભુ--શાસનની સંયમારાધના અતિ-દુર્લભ જણાવી! તે કઇ રીતે?

આપણે દીક્ષા તો સહજમાં મેળવી લીધી છે! તો દુર્લભતા કઇ રીતે?

* આહાર-વિહાર-વસ્ત્ર-પાત્રની શાસ્ત્રીય રીતો જે હાલમાં વિસરાતી જાય છે, તેને ધ્યાનમાં રાખીને કેટલી આચરણા થઈ રહી છે?

* સંયમ-શુદ્ધિ માટે જરૂરી અજ્ઞાત આહાર-પાણીની ગવેષણા અને અજ્ઞાત-વિહારની જરૂરીયાત સમજાય છે?

* શહેરો, પરિચિત ગામો અને તીર્થ—ધામમાં વધુ પડતા નિષ્કારણ-વાસની ટેવથી પંચાચાર અને સમિતિ-ગુપ્તિના પાલનમાં શિથિલતા કે મલિનતા પ્રવેશે છે, એ વાત ધ્યાનમાં છે ખરી?

* પૂર્વ-પરિચિત-ગૃહસ્થો કે સાંસારિક-કુટુંબીઓનો નિષ્કારણ પરિચય સંયમ-શુદ્ધિમાં બાધક લાગે છે ખરો?

* સંયમ અને શાસ્ત્ર-સાપેક્ષ જીવન-શુદ્ધિના ધોરણે વસ્ત્રાદિની સ્વીકારવાના બદલે રાગભાવ—પોષક વસ્ત્રાદિનો પરિગ્રહ ખૂંચે છે ખરો ?

* જ્ઞાન-ધ્યાન-સ્વાધ્યાયની સંયમ—પોષક પ્રવૃત્તિઓ સિવાયની વિકથા, છાપાં વાંચવાં આદિ પ્રવૃત્તિઓ જીવન ને વિઘાતક સમજાઇ છે ?

અન્તઃકરણ-શુદ્ધિના ઉપાયો

* ખરાબ વાતાવરણથી દૂર રહેવું.
* નિરર્થક વાતો કે વિચારોનો ત્યાગ.
* બીજાનું અહિત કરનારી પ્રવૃત્તિનો સદંતર ત્યાગ.
* બહુ-દુરના ભવિષ્યનો વિચાર ન કરવો.
* કોઈ વસ્તુ, વ્યક્તિ કે પરિસ્થિતિ સંબંધે આપણા દૃષ્ટિકોણને વધુ મહત્ત્વ ન આપવું.
* દરેક પ્રસંગોમાં હકીકત ઉપર પૂરતું લક્ષ્ય આપવું.

“जितं हि केन ? मनो हि येन जितं !!!”

સાધક મુનિની અંતરંગ

આત્મ-વિચારણા

(એકાંતમાં વાંચવા જેવી)

વર્તમાનનું મ્હારૂં જીવન અને શાસ્ત્રમાં બતાવેલા મુનિના આચાર-વિચારો આ બે સામે નજર નાંખતાં સ્હેજ પણ પરિણત-સાધુપણું મારામાં જણાતું નથી !

હવે શાસ્ત્રોના મુનિપણાના આચારો સાથે મારા જીવનને મેળ કઈ રીતે મેળવવો ? વીતરાગ-પરમાત્માની આજ્ઞાના બંધારણમાં મારા આત્માને કઈ રીતે લાવવો ?

સુખ-શીલીયાપણું વારંવાર આવી જાય છે ?

મનને સ્થિર રાખવાના પ્રયત્નોમાં સફળતા મળતી નથી !

કષાયો અને એની આડમાં થઇ રહેલ વૃત્તિઓનું પોષણ કાતીલ-છૂરીઓની માફક મારા આરાધનાના મર્મને ભેદી રહી છે !!!

સંઘયણ-બળની ખામીના નામે મ્હારી નિર્બળતાઓનું થતું પોષણ મને મુંઝવે છે.

શરીર વારંવાર આડાઇ કરીને રીસાઈ જાય છે.

અનુકૂલતાની ઇચ્છા છાતી ઉપર વારંવાર ચઢી બેસે છે.

પ્રતિકૂલતા તો સ્હેજ પણ ગમતી નથી.

કર્મની નિર્જરામાં અને માર્ગની સ્થિરતામાં કલ્યાણ-મિત્રનું કામ કરનારા પરિષહો આવતાં પહેલાં રોકી દેવાનું મન થાય છે.

આખો સંસાર આંખો કાઢી ડરાવે છે.

શાસ્ત્રીય-મર્યાદા સાથે જીવનના જોડાણમાં મોહરાજા ફાવવા દેતો નથી.

વ્યવહાર-ધર્મ પણ જેવો જોઇએ તેવો પળાતો નથી, ત્યાં નિશ્ચયની વાત જ શી કરવી?

આવી દશામાં—

મ્હારો આત્મા આગળના ગુણઠાણે કે સંયમની યથોત્તર-શુદ્ધિમાં શી રીતે ચઢે?

પરિણતિમાં નિર્મલતા ક્યાંથી આવે?

અનુભવ-મિત્રનું જોડાણ ક્યાંથી થાય?

શું લખું? કોને કહું?? શું વિચારું???

—મ્હારે ઘણે દૂર જવાનું છે! પણ—હજી ડગલાં જ ભરાતાં નથી! ક્યારે પહોંચાશે!!!

ગારવોના તોફાની-ઘોડાઓ આત્માને વારંવાર વિકારોની ગર્ત્તામાં હડસેલી મૂકે છે!

આયુષ્ય તો દિવસે-દિવસે ઓછું થાય છે!

સાધવાનું ઘણું છે!!!

સમય બહુ ટુંકો છે!!!

આરાધના શક્ય-રીતે પણ

બરાબર થતી નથી!!!

માટે હવે મારે આ પ્રમાણે કરવું જોઇએ!!

* પોતામાં રહેલી ત્રુટિઓને બરાબર ઓળખી લેવી.
* પૂર્વના મહાપુરુષોના દૃષ્ટાન્તો ઉપર દૃષ્ટિ રાખી એ આદર્શે પહોંચવા માટે પલે-પલે પોતાની શક્યતાનો વિચાર કરવો.

* શાસ્ત્રોક્ત—મર્યાદાનુસાર સાધુપણું મેળવવા માટે **શ્રી આચારાંગ, શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિ** આદિ ગ્રંથોનું વાંચન-મનન-પરિશીલન કરવું.
* આખાય દિવસનું અને રાત્રિના છેલ્લા-પહેલા પ્રહરનું સમય-પત્રક વ્યવસ્થિત કરવું.
* રત્નત્રયીને પોષક હોય તેવું વાંચન-વિચારો અને વાતો કરવી.
* મોહજનક વાતો સ્વયં બોલવી નહિ અને સાંભળવી નહિ.
* રાત્રિએ સૂતાં-સૂતાં પણ એ વાતનો વિચાર કરવો કે આજે શું કર્યું ? શું બાકી રહ્યું ?
* અલ્પ-નિદ્રા લેવી.
* નિદ્રા સર્વઘાતી પ્રકૃતિ છે, માટે તેમાં ઓછાશ થાય તેવો પ્રયત્ન કરવો.
* શાસ્ત્રોનું વાંચન જ્ઞાન મેળવવા માટે નથી, પણ જીવનમાં ઉતારવા માટે છે.
* જે જે વાતો જીવનમાં વણી લેવા જેવી લાગે, તેની નોંધ કરી લેવી અને તેનો અમલ કરવા પુરુષાર્થ કરવો.
* દેશ-કાળ અને દેખાદેખીથી આવી ગયેલી શિથિલતા પણ નભાવી લેવી નહિ.
* શક્ય દેખાતી શુભ-ક્રિયાઓમાં વીર્યોલ્લાસ ફોરવવો.
* જીવનને **બગીચો** બનાવવા માટે **માળી** જેવા બની જવું. માળી બગીચાના ક્યારો ઉપર પાણી નાંખે છે નકામો

થયેલો ભાગ કાપી નાખે છે....નવા નવા સુગંધી છોડવાઓ બહારથી લઇ આવે છે. અને પોતાના બગીચાની શોભામાં વૃદ્ધિ કરે છે.

તેમ મ્હારે પણ મારા જીવનને સુંદર બગીચો બનાવવો હોય તો શ્રદ્ધારૂપી પાણી નાંખતા જવું. અતિચારરૂપ ખરાબ ભાગ કાઢી નાખવો. અને ગુણરૂપી છોડવાઓ લાવી જીવનરૂપ બગીચાની શોભામાં વૃદ્ધિ કરવી જોઇએ.

* વસતિ–વસ્ત્ર–અને આહાર પાણી આ ત્રણનો ઉપયોગ સતત ચાલુ છે, તેમાં જરૂર–સગવડ અને શોખ એમ દરેકના ત્રણ વિભાગ પડી જાય છે.

જોકે મૂલ સ્વભાવે આત્માને ત્રણ પૈકી એકેયની જરૂર નથી, પણ વર્તમાનમાં એ ત્રણેયની જરૂર રહેવાની છે, માટે **જરૂરી કામ ચાલી શકે તેવી સાત્ત્વિકતા લાવવાના લક્ષ્ય સાથે સગવડ અને શોખથી બચી જવું**, પણ આત્મા હજી તેટલો સાત્ત્વિક નથી બન્યો. માટે બને ત્યાં સુધી જરૂરીયાત સાથે સ્વભાવિક મળી આવતી સગવડનો સાક્ષેપ ઉપયોગ પણ બહુ મર્યાદિત કરવો.

પણ એ તો નક્કી કરી લેવું કે નિરપેક્ષપણે સગવડોનો અમર્યાદિત ઉપયોગ કે શોખના પ્રકારમાં ન ઉતરી જવાય.

વસતિ આદિ ત્રણમાં જરૂર અને સગવડથી આગળ ન વધવું.

* સગવડને પણ ઘટાડવા પ્રયત્ન કરવો.

* જરૂરી વસ્તુના ઉપયોગમાં અનાસક્તિ જરૂર કેળવવી.

સાધુની દિનચર્યા

રાત્રિનો છેલ્લો પ્રહોર શરૂ થતાં નિદ્રા છોડી પંચ-પરમેષ્ઠિ-સ્મરણ, આત્મનિરીક્ષણ તથા ગુરુ-ચરણે નમસ્કાર કરવો, પછી કુસ્વપ્ન-શુદ્ધિનો કાયોત્સર્ગ કરવાપૂર્વક ચૈત્યવંદન અને સજ્ઝાય કરી સ્વાધ્યાય-ધ્યાન કરવું.

પછી પ્રતિક્રમણ કરી વસ્ત્ર-રજોહરણાદિની પ્રતિલેખના કરવી, એટલે સૂર્યોદય થાય પછી સૂત્રપોરિસીમાં સૂત્રાધ્યયન કરી છ ઘડી દિન-ચઢયે પાત્ર પ્રતિલેખના કરવી.

પછી દહેરે દર્શન-ચૈત્યવંદન કરી અર્થ—પોરિસીમાં સૂત્રાર્થનું અધ્યયન કરવું. ગામમાં ભિક્ષાના અવસરે ગોચરી (ગાય કોઈને કિલામણા ન પહોંચાડતી ચરે એ રીતની ભિક્ષા) લેવા માટે જવું.

એમાં ૪૨ દોષ ત્યજી અનેક ફરતા-ફરતા ઘરોમાંથી ભિક્ષા લાવી ગુરુને દેખાડતાં ગોચરી લીધાની વિગત રજુ કરવી.

પછી પચ્ચક્ખાણ પારી સજ્ઝાય-ધ્યાન કરી આચાર્ય બાલ-ગ્લાન-તપસ્વી-મહેમાન વગેરેની ભક્તિ કરી રાગ-દ્વેષાદિરૂપ માંડલીના પાંચ દોષ ટાળીને આહાર વાપરવો.

પછી ગામ બહાર સ્થંડિલ (નિર્જીવ એકાંત-ભૂમિએ) શૌચાર્થ જઈ આવી ત્રીજા-પહોરના અંતે વસ્ત્ર-પાત્રાદિને વ્યવસ્થિત મૂકવા.

પછી ચોથા પહોરે સ્વાધ્યાય કરી વસ્ત્ર-પાત્રાદિની પ્રતિ-લેખના, ગુરુવંદન, પચ્ચક્ખાણ કરીને રાત્રિના લઘુશંકાદિ અર્થે જવું પડે, તેની જગ્યા જોઈ પ્રતિક્રમણ કરવું.

ત્યારબાદ ગુરુની ઉપાસના કરી રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરે સ્વાધ્યાય કરીને સંથારાપોરિસી ભણાવી શયન કરવું.

આ ઉપરાંત સાધુ–જીવનના મુખ્ય કર્તવ્યો નીચે મુજબ છે.

૧ સાધુ–જીવનમાં બધું જ ગુરુને પૂછીને કરવાનું હોય છે.

૨ બિમાર–મુનિની સેવા પર ખાસ લક્ષ્ય આપવાનું હોય છે.

૩ આચાર્યાદિની સેવા તથા ગુર્વાદિકનો વિનય–ભક્તિ આદિ અત્યંત જરૂરી છે.

૪ દરેકે–દરેક સ્ખલનાઓનું ગુરુ–આગળ બાળ–ભાવે પ્રકાશન પૂર્વક પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું.

૫ શકયતાએ વિગઇઓનો ત્યાગ કરવો.

૬ પર્વ–તિથિએ વિશેષ તપ કરવો.

૭ વર્ષમાં ત્રણ યા બે વાર કેશનો હાથેથી લોચ કરવો.

૮ શેષ–કાળમાં ગામો–ગામ વિહારની મર્યાદા જાળવવી.

૯ સૂત્ર–અર્થનું ખૂબ ખૂબ પારાયણ–મનન વગેરે કરતાં રહેવું.

૧૦ મનને આંતર–ભાવમાંથી બાહ્યભાવમાં લઈ જાય એવી કોઈ વાણી, વિચાર કે વર્તાવ કરવાનો નહિ, માટે જ ગૃહસ્થ–પુરુષોનો પણ ખાસ સંસર્ગ કરવો નહિ.

૧૧ સાધુ–જીવનમાં ઇચ્છાકાર આદિ દશ પ્રકારની સામાચારી બીજા અનેક પ્રકારનાં આચાર, અષ્ટ પ્રવચનમાતા (સમિતિ–ગુપ્તિ), સંવર, નિર્જરા અને પંચાચારનું પાલન કરવાનું લક્ષ્ય રાખી ગુરુગમથી તેની જાણકારી મેળવવી.

સંયમપાલનની

વિશિષ્ટ મર્યાદાઓ

૧ વિગઈ વાપરવી તે સાધુ માટે પાપ છે, કારણ કે ગુરુ મહારાજની અનુજ્ઞા મેળવીને પ્રમાણસર વાપરવા ઉપયોગ રાખવો.

૨ દિવસે ઉંઘવું તે સાધુ માટે દૂષણ છે.

૩ દોડવું કે જલ્દી ચાલવું તથા રસ્તે ચાલતાં હસવું કે વાતો કરવી સાધુ માટે ઉચિત નથી.

૪ ભૂલ થઈ જાય તો સરલ–ભાવે ગુરુ મહારાજ આગળ નિખાલસથી ઈકરાર કરવો જોઈએ.

૫ કપડાંનો કાપ બહુ મેલા થયા પહેલાં ન જ કાઢવો.

૬ વારંવાર વાપરવું કે વાસના પોષવા ખાતર વાપરવું ઉચિત નથી.

૭ સારી વસ્તુ આપણી પાસે આવી હોય તો બીજા સાધુની ભક્તિ કરવી જોઇએ.

૮ ગુરુ મહારાજ આવે ત્યારે "**મત્થએણ વંદામિ**" કહેતાં જ ઉભા થવું જોઇએ.

૯ પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ ગુરુઆજ્ઞા થયા પછી કદી પણ ન કરવો.

"બહુવેલ સંદિસાઉં" આદેશના મર્મને સમજવાની જરૂર છેઃ

૧૦ કોઈપણ ચીજ મંગાવવી હોય કે કંઈ પણ કામ કરવું હોય તો ગુરુ મહારાજને પૂછવું જોઈએ.

૧૧ બંને ટંકનું પ્રતિક્રમણ મર્યાદાપૂર્વક શુદ્ધ ઉચ્ચાર સાથે મનની એકાગ્રતાપૂર્વક કરવું જોઈએ.

૧૨ મુહપત્તીનો ઉપયોગ બરાબર જાળવવો.

૧૩ શ્રાવકો–ગૃહસ્થોને ‘ આવો–જાઓ ’ ‘ બેસો ’ ‘ આ કરો–તે કરો. ’ એમ કહેવાય નહીં.

૧૪ રસ્તામાં ચાલતાં આડું અવળું જોવું નહિ, વાતો કરવી નહિં, ભણવું, ગોખવું કે આવૃત્તિ પુનરાવર્તનાદિ પણ ન કરવું.

૧૫ ઈર્યાસમિતિનો ઉપયોગ બરાબર જાળવવો.

૧૬ કોઇની પણ નિંદા સાંભળવી કે બોલવી નહિ.

૧૭ સ્રીને જાણી–જોઇને આંખથી ધારી જોવી નહિ.

૧૮ વાપરતાં પહેલાં પાતરામાં અને પડિલેહણ વખતે વસ્રાદિનું બરાબર દૃષ્ટિનું–પડિલેહણ કરવું જોઇએ.

૧૯ બીજા સાધુના પાતરા તરફ નજર ન કરવી કે–‘ એને શું આપ્યું ? ’ કે ‘ એણે શું વાપર્યું ’ આદિ.

૨૦ સાધુએ શરીરને અનુપયોગી ચીજો વાપરવાની ટેવ છોડવી જોઈએ.

૨૧ ઓછું, સાદું અને વૃત્તિ–સંક્ષેપપૂર્વક વાપરવાથી સારી ભાવનાઓ આવે છે.

૨૨ કોઇપણ સાધુ કામ બતાવે તો હર્ષપૂર્વક તે કામ કરવા તૈયાર થવું જોઇએ.

૨૩ સંયમના ઉપકરણો સિવાયની ચીજોનો ઉપયોગ સાધુ માટે અનિષ્ટ છે.

૨૪ 'સારી વસ્તુ બીજાઓને ભલે મળો! મારે ગમે તેવી વસ્તુથી ચાલશે.' આવી ભાવના હૈયામાં નિરંતર રાખવી.

૨૫ વાપરતાં પહેલાં ગુરુ મહારાજને પૂછવું જોઇએ કે 'આ ગોચરી–પાણી વાપરૂં?'

૨૬ બિમારી આદિ આગાઢ કારણ વિના નવકારશીનું પચ્ચક્ખાણ સાધુ માટે ઉચિત નથી.

૨૭ સવારમાં ઉઠતાં જ શ્રી નવકાર મહામંત્રનું સ્મરણ કરવું જોઇએ અને ગુરુમહારાજના ચરણોમાં મસ્તક ઝુકાવી આત્મ–સમર્પણનો ભાવ કેળવવો જોઈએ.

૨૮ સવારમાં દશ વાગ્યા સુધી કંઇપણ નવું આગમિક પ્રાકરણિક કે સૈદ્ધાન્તિક ગોખવું જોઈએ.

૨૯ સ્તવન, સજ્ઝાય આદિ સવારના દશ વાગ્યા પહેલાં ન ગોખાય.

૩૦ ક્રિયાઓમાં લોચા કે અવિધિ કરવાથી વિરાધનાનું ભયંકર પાપ બંધાય છે.

૩૧ સવારે રાઈપ્રતિક્રમણ સૂર્યોદયથી બે ઘડી પહેલાંની મર્યાદાએ કરવું, પણ ચાર વાગ્યે ઉઠી તો જવું, અને ચાર લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ–કરી ચૈત્યવંદન અને ભરહેસરની સજ્ઝાય કરી મંદસ્વરે સ્વાધ્યાય અથવા વિવિધ કાઉસ્સગ્ગ કરવા.

૩૨ સવારે ચાર વાગ્યા પછી સંથારામાં પડી રહેવું સાધુને શોભે નહિ.

૩૩ સંયમના ઉપકરણો, ભણવાના પુસ્તકો આદિ સાચવીને વ્યવસ્થિત રાખવાં જોઈએ.

૩૪ સારાં કપડાં કે સારૂં વાપરવાનું મળે, તેવો વિચાર પણ ન આવવા દેવો, સંયમોપયોગી શુદ્ધ યથા–સમયે જેવા મળે તેવા વસ્ત્ર–આહારથી ચલાવી લેવાની વૃત્તિ કેળવવી.

૩૫ વાપરવું એ સંયમી માટે વેઠરૂપ છે, શરીરને નભાવવા માટે ન–છૂટકે કરવાની તે ક્રિયા છે, માટે તેમાં બે–ઘડીથી ઉપરાંત સમય ન થવા દેવો જોઈએ.

૩૬ આયંબિલનો તપ સાધુ માટે અમૃતરૂપ છે, વિગઈવાળો આહાર ઝેરરૂપ છે. આ વાત ધ્યાનમાં રાખી વગર કારણે મિષ્ટ પદાર્થો કે વિગઇઓનો વધુ પડતો પરિભોગ સાધુએ ન કરવો જોઇએ.

૩૭ સંયમના સઘળા ઉપકરણો અને પુસ્તકો વગેરેનું સવાર–સાંજ જયણાપૂર્વક પડિલેહણ કરવું જોઇએ. સાધુને કોઈપણ ચીજ પડિલેહણ કર્યા વિનાની વપરાય જ નહિ.

૩૮ સાધુની કોઈપણ ચીજ રસ્તામાં રખડતી કે જ્યાં ત્યાં પડી ન રહેવી જોઈએ, તેમ કરવાથી સંયમના ઉપકરણની અવહેલના—આરાધના તેમજ અયતના અધિકરણનો દોષ લાગે છે.

૩૯ રસ્તામાં સામેથી કોઈપણ સાધુ સામે મળે તો વિનય-પૂર્વક હાથ જોડી મુખ આગળ મુહપત્તિ રાખી 'મત્થએણ વંદામિ કહેવું.

૪૦ સંયમની નાવમાં બેઠા પછી તેના કર્ણધાર–ખલાસીસમા ગુરુમહારાજની આજ્ઞાઅનુસાર વર્તન રખાય તો ભવ-સમુદ્રથી પાર પમાય અન્યથા સંભવ નથી.

૪૧ સારૂં–સારૂં વાપરવાથી કે સારી ચીજોનો ઉપયોગ કરવાથી મારૂં પુણ્ય ખૂટે છે અને નવુ પાપ બંધાય છે.

૪૨ પાંચ–તિથિએ ચૈત્યપરિપાટી જરૂર કરવી.

૪૩ પર્વતિથિ અને વિશિષ્ટ–દિવસોએ ચાલુ દિવસ કરતાં કંઈક વધુ તપ કરવો.

૪૪ સાધુએ દુનિયાની સઘળી પંચાત મૂકી દઇ આપણા જીવનની શુદ્ધિનો ખ્યાલ બરાબર કેળવવો.

૪૫ બ્રહ્મચર્ય સંયમનો પ્રાણ છે, તે વિના સંયમ મુડદા જેવું છે, માટે બ્રહ્મચર્યની નવ વાડોનું પાલન બરાબર કરવા માટે ઉપયોગવંત રહેવું.

૪૬ સાધુએ બોલવામાં કદી પણ ‘જ’ કારનો પ્રયોગ ન કરવો.

ધર્મોપદેશની યોગ્યતા

इत्थ मग्गदेसणाए—

—अणभिनिविसो

—पडिवत्तिमित्तं

किरिआरंभो

ભાવાર્થ—સન્માર્ગનો ઉપદેશ સાંભળવાના પરિણામે કદાગ્રહનો અભાવ, વિનયપૂર્વક સ્વીકાર અને યથાશક્ય સુધારણાની પ્રવૃત્તિ આ પણ ત્રણ તત્ત્વો જેનામાં દેખાય તે ધર્મોપદેશની સફળ યોગ્યતાવાળો છે, એમ જાણવું.

—શ્રી પંચસૂત્ર–સૂત્ર ૪

સંયમની સાધનારૂપ
પગદંડીઓ

૧ ગુરુ આજ્ઞા એ સંયમસાધનાનો મુખ્ય પ્રાણ છે, તે વિના કદી પણ આત્મ–કલ્યાણના પંથે પ્રયાણ શક્ય નથી જ!

૨ ગુરુના ચરણોમાં આત્મ–સમર્પણ સંયમ સાધનાનું મુખ્ય અંગ છે.

૩ ગુરુ–મહારાજનો ઉપકાર રોજ સ્મરણ કરવો જોઇએ–કે મને ભવસમુદ્રમાં પડતો કેવો બચાવ્યો? અને બચાવવા હજી પણ નિષ્કારણ–કરૂણા વરસાવી રહ્યા છે.

૪ ગુરુમહારાજ કાંઈપણ કહે–આજ્ઞા કરે, ભૂલ થતાં તે સંબંધી ઠપકો આપે કે કદાચ કઠોર–સ્વરે તર્જનાદિ પણ કરે, પણ આ બધું મારા આત્માના એકાંત હિત-અર્થે છે. મારા ભાવરોગને હઠાવવા તેની તીવ્રતા આદિની અપેક્ષાએ મૃદુ–મધ્ય–તીવ્ર કે કડવા ઔષધોના વિવિધ પ્રયોગોની પ્રક્રિયા પૂજ્ય ગુરુદેવ અપનાવી રહ્યા છે!!! આ જાતની શુભ ચિંતના વિવેકબળે ટકાવવી જરૂરી છે.

૫ પૂજ્ય અને ઉપકારી ગુરુદેવ કે વડિલની સામે કદી પણ જેમ તેમ અસભ્ય ન બોલાય આ માટે પૂરતું ધ્યાન રાખવું.

૬ શરીરને જેટલું ઈચ્છાપૂર્વક કષ્ટ આપીએ તેટલી વધુ પાપોની નિર્જરા થાય છે.

૭ પાંચ મહાવ્રતોનું પાલન પોતાના વ્હાલા પ્રાણોની જેમ કરવું જોઇએ.

૮ કોઈપણ સાધુના દોષો આપણાથી જોવાય નહીં, બીજાના દોષો જોવાથી પોતાનો આત્મા દોષવાળો બને છે, કાળું જોવાથી મન કાળું બને છે, ઉજળું જોવાથી ઉજળું બને છે.

૯ બીજાના ગુણો જ આપણે જોવા જોઇએ.

૧૦ કોઈની પણ અદેખાઇ—ઇર્ષ્યા સાધુથી ન કરાય.

૧૧ બીજાની ચઢતી જોઇને રાજી થવું જોઈએ.

૧૨ "**દરેકનું ભલું થાઓ**" આવી ભાવના નિરંતર રાખવી જોઇએ.

૧૩ પોતાના ઉપકારી ગુરુ—મહારાજના દોષો કે ભૂલો તરફ કદી પણ નજર ન જવા દેવી.

૧૪ શરીરની જ સંભાળ કરનાર સંસારી કહેવાય. આત્માની જ સંભાળ માટે સાવધ રહે તેનું નામ **સાધુ**.

૧૫ શું ખાઈશ? ક્યારે ખાઇશ? શું મળશે? અમુક ચીજ નહિ મળે તો? આદિ આદિ ક્ષુદ્ર વિચારણાઓ કરવી ઉચિત નથી.

૧૬ ગમે તેવો કડવો બોલ (શબ્દ) સહન કરે તે **સાધુ**.

૧૭ 'હું' અને 'મ્હારૂં' ભૂલે તે **સાધુ**.

૧૮ "સારી વસ્તુઓ બીજાઓને ભલે મલો! મ્હારે ગમે તેવી વસ્તુથી ચાલશે" આવી ભાવનાઓ વારંવાર કેળવવી.

૧૯ હસવું તે સાધુ માટે પાપ છે.

૨૦ કોઇની પણ મશ્કરી સાધુથી કરાય જ નહિ.

૨૧ ગમે તેવી કોઈની ખરાબ વાત સાંભળવી નહિ, કદાચ સંભળાઇ જાય તો પેટમાં જ રાખવી.

૨૨ કોઈની પણ નિંદા કરવી નહિ, તેમજ સાંભળવી પણ નહીં.

૨૩ સ્વભાવ શાંત રાખવો.

૨૪ **"સંસાર દુઃખની ખાણ છે. અને સંયમ સુખની ખાણ છે"** આ વાત બરાબર યાદ રાખવી.

૨૫ કોઈ પણ વાતનો કદાગ્રહ ન રાખવો.

૨૬ હંમેશાં સામા માણસના દૃષ્ટિબિંદુને સમજવા પ્રયત્ન કરવો.

૨૭ કોઇપણ વાતમાં 'જ'કારનો પ્રયોગ ન કરવો.

૨૮ ગુરુ-મહારાજ વાતમાં હોય કે કામમાં હોય ત્યારે કંઇ પૂછવું નહીં.

૨૯ ગુરુ-મહારાજની અનુકૂળતાઓ સાચવવી, એજ સંયમ-શુદ્ધિ માટે જરૂરી ગુરુ વિનયની પ્રાથમિક ભૂમિકા છે.

૩૦ આપણા હિતની વાત કડવી હોય તો પણ હસતે મુખે સાંભળવી.

૩૧ ઓછી ચીજોથી ચલાવતાં શીખવું જોઈએ. જરૂરીયાતો ઘટાડવી એ સાધુતાની સફલતા છે.

૩૨ મરણ ક્યારે ! તેનું કંઇ ધોરણ નથી, માટે શુભ–વિચારોને અમલી બનાવવામાં પ્રમાદી ન રહેવું.

૩૩ આપણી પ્રશંસા–વખાણ સાંભળી ફુલાઇ ન જવું. તેમજ નિંદા સાંભળી ક્રોધ ન કરવો.

૩૪ 'આત્મામાં અનંત શક્તિ છે' એ વિચારીને તેને બરાબર દઢ–રીતે કેળવી સંયમ–જ્ઞાન–ધ્યાન અને તપની પ્રવૃત્તિમાં વીર્યોત્સાહપૂર્વક આગળ વધવા પ્રયત્નશીલ રહેવું.

૩૫ સંયમાનુકૂલ કોઇપણ પ્રવૃત્તિમાં કાયર કદી ન બનવું, કદાચ પરિસ્થિતિવશ આચારથી કાયરતા આવે તો પણ વિચારોથી કાયર કદી ન બનવું.

૩૬ આંખ, કાન, જીભ વગેરે ઇન્દ્રિયો ડાકૂ છે, તે આત્માનું બધું પુણ્યધન લૂંટી લે છે, માટે ઇન્દ્રિયો કહે તેમ ન કરવું, પણ જ્ઞાનીઓ જેમ કહે તેમ કરવું.

૩૭ ખાવાની સારી–મધુર ચીજો કે જોવા લાયક સુંદર પદાર્થો ખરેખર ઝેર છે, તેનાથી આત્માને અનંત જન્મ–મરણ કરવા પડે છે, માટે ઇન્દ્રિય–નિગ્રહ માટે સાવચેત રહેવું.

૩૮ પર–સ્પૃહા એ મહાદુઃખ છે. તૃષ્ણાનો વિજય એ સુખની ચાવી છે, માટે જેમ બને તેમ મુનિએ નિઃસ્પૃહતા ખૂબ કેળવવી જોઇએ.

૩૯ વિનય વગરના મોટા તપની કે ભણવાની કંઈ કિંમત નથી.

૪૦ સાધુ જો સંયમની પાલના આરાધક–ભાવથી કરે તો મોક્ષની કે દેવલોકની પ્રાપ્તિ કરે છે, પણ વિરાધક–ભાવથી

સંયમ દૂષિત કરે તો નરક–તિર્યંચ આદિ દુર્ગતિ અવશ્ય મેળવે છે.

૪૧ ગુરુનો અવિનય કરનાર કદી કલ્યાણની સાધના કરી ન શકે.

૪૨ શરીરને સુકુમાલ ન બનાવવું. સંયમ–તપ અને સ્વાધ્યાદિ પ્રવૃત્તિઓમાં યથાયોગ્ય રીતે પ્રવર્તી શરીરનો કસ કાઢવા લક્ષ્ય રાખે તે **સાધુ.**

૪૩ દીક્ષા લીધા પછી મા–બાપનો કે સગા–વહાલાંનો મોહ ન રખાય, તેમની સાથે ગુરુઆજ્ઞા વિના ધર્મની પણ વાત ન થાય.

૪૪ સાપ કાંચલી ઉતારે તેમ સંસારથી અળગા થયા પછી સંયમીએ તપેલા લોઢાના ગોળાની જેવા તે ગૃહસ્થો સાથે નિરપેક્ષ–રીતે કે સ્વચ્છંદ–રીતે સંભાષણ, પરિચય કે પત્ર વ્યવહારાદિ સર્વથા ન કરવું જોઈએ.

૪૫ સાચા સંયમી માટે ગૃહસ્થો સાથેનો પરિચય પાપ છે.

૪૬ પાપનો બાપ લોભ છે, અને પાપની માતા માયા છે.

૪૭ નકામી વાતો કરવી નહિ તેમજ સાંભળવી પણ નહિં.

૪૮ જ્ઞાન–દર્શન–ચારિત્રના પ્રયોજન વગરની કોઈપણ પ્રવૃત્તિ સંયમીએ કરવી ન જોઇએ.

૪૯ વિચારોમાં ઉદારતા, સ્વાર્થરહિતપણું અને પરાર્થવૃત્તિ કેળવવાથી સંયમની આસેવના આત્માને ઉજ્જવલતર બનાવવામાં વધુ ચોક્કસ રીતે ફલવતી થાય છે.

૫૦ **"હું જીવ માત્રને અભયદાન આપવાની વિશદ પદવીવાળા સંયમનો અધિકારી છું"** આ જાતની

જવાબદારી સતત જાગૃત રાખવી જોઈએ. જેથી હલકા વિચારો કે ક્ષુદ્ર સ્વાર્થમૂલક પ્રવૃત્તિઓ સ્વતઃ ક્ષીણ થઈ જાય.

૫૧ સાધુને ચિંતા હોય તો એક જ કે "**ભવભ્રમણથી શી રીતે બચાય?**" અને તે માટે જરૂરી સંયમની પાલના માટે ગુરુ-ચરણે પૂર્ણપણે સમર્પિત થઈ જવાની તમન્ના સાધુના માનસમાં અહોનિશ જાગતી હોય છે. ૫૨ દીનતા સાધુનું મોટામાં મોટું દૂષણ છે.

૫૩ મોટા બેરિસ્ટરો કે વકીલો ગિની-સોનામહોરોના હિસાબે મિનિટની કિંમત વાત કરનાર અસીલ સાથે આંકતા હોય છે, તો તેના કરતાં પણ સંયમી--જીવનનો એકેક ક્ષણ અમૂલ્ય છે, તેથી નિષ્પ્રયોજન વાતો કે અનુપયોગી પ્રવૃત્તિ-ઓમાં જરા પણ સમય વ્યર્થ ન ગુમાવવો જોઇએ.

૫૪ જે સાધુ ઇન્દ્રિયોના વિકારોને પોષવામાં કપડાં-શરીરની ટાપટીપ કે માનપાનમાં ફૂળાઈ જાય તેનું જીવન અધો-ગામી જ બને છે.

૫૫ સાધુએ ખાસ કામ વિના આસનેથી ઉઠવું ન જોઇએ. નિષ્પ્રયોજન જ્યાં ત્યાં ફરવાની ટેવ સાધુને છાજતી નથી.

૫૬ સાધુએ ચંચલતા છાંડી દરેક ક્રિયામાં સ્થિરતા કેળવવી.

૫૭ ભણતી વખતે કે લખતી વખતે ટટાર બેસવું જોઇએ જેથી શરીરમાં રોગ ન થાય.

૫૮ સવારમાં ચાર વાગ્યા પછી સૂવું ન જોઇએ, કેમકે તે વેળાએ મન ધર્મધ્યાનમાં જલ્દી વળી શકે છે.

૫૯ સ્વાધ્યાય કે ખાસ જરૂરી કામ સિવાય મૌન રહેવા પ્રયત્ન કરવો.

૬૦ સાધુની ભાષા મીઠી–મધુર, ન્યાયોપેત, નિરવદ્ય અને પ્રભુની આજ્ઞાનુસારી હોવી જોઇએ.

૬૧ ગુરુ–મહારાજનો ઠપકો મિષ્ટાન્ન કરતા પણ વધારે મીઠો લાગવો જોઇએ.

૬૨ સારૂં બ્રહ્મચર્ય પાળનાર પ્રાયઃ રોગી બનતો નથી.

૬૩ બ્રહ્મચર્ય-ભંગથી બાકીના ચાર મહાવ્રતોનો પણ ભંગ થઈ જાય છે

૬૪ સાધુને શરીર કરતાં આત્માની ચિંતા વધારે હોય, આ લોક કરતાં પરલોકની ચિંતા વધુ હોય છે.

૬૫ સાધુ–સાધુ વચ્ચે ખટપટો કરાવે કે નારદ–વિદ્યા કરી પોતાને હોંશિયાર માને તે સાધુ ન કહેવાય.

૬૬ દરેક ધર્મ–ક્રિયાઓ કરતાં ભગવાનને યાદ કરવા જોઇએ. કે–અહો ! નિષ્કારણ–કરૂણાલુ પરમાત્માંએ ભવોદધિતારક ક્રિયાઓ કેવી સરસ નિર્દેશી છે !

૬૭ સવારમાં રોજ ઉઠતાં જ વિચારણા કરવી ઘટે કે–' હું સાધુ છું ! મારે પાંચ મહાવ્રતો પાળવાના છે ! મારૂં કર્તવ્ય હું શું નથી કરતો ? મ્હેં કેટલી સંયમની સાધનામાં પ્રગતિ કરી ? તપમાં શક્તિ ગોપવું છું કે કેમ ?" આદિ.

૬૮ ગુરુમહારાજની ઈચ્છાને અનુકુલ રહેવું તે સંયમીનું પ્રધાન કર્તવ્ય છે.

૬૯ ગુરુમહારાજની કોઈપણ આજ્ઞાને આત્મ-હિતકર માની હૃદયના ઉલ્લાસથી અમલી બનાવવા પ્રયત્ન કરવો.

૭૦ પોતાની મરજી મુજબ ચાલનાર સાધુ કદીપણ સંયમની મર્યાદાઓ જાળવી શકતો નથી.

૭૧ 'મને આમ લાગે છે માટે હું તો આમ જ કરીશ' એવો કદાગ્રહ ન રાખતાં પૂજ્ય ગુરુદેવને જે યોગ્ય લાગે તે રીતે જ કામ કરવાનો આગ્રહ રાખવો.

૭૨ સ્ત્રી સાથે વાતચીત, બહુ કે વારંવાર વિગઈનો વપરાશ શરીરની શોભા-ટાપટીપ આ ત્રણે સાધુ માટે તાલપુટ ઝેર સમાન ભયંકર છે.

૭૩ જે સંસારનો દુઃખથી અને પાપથી ભરેલો જાણી ત્યાગ કર્યો, હવે તે સંસારની ફુલામણીમાં ફરીથી ન ફુલાઈ જવાય તે માટે સાવધ રહેવું ઘટે.

૭૪ સાધુને જે સુખ સંયમના અનુભવથી મળે છે, તે દેવેન્દ્ર કે ચક્રવર્તીને પણ નથી મળતું.

૭૫ સંયમમાં દુઃખ ઓછું સુખ વધારે ! સંસારમાં સુખ ઓછું દુઃખ વધારે! આ એક નક્કર હકીકત છે ! ભલે ! બાહ્ય-દૃષ્ટિથી આપણને વિપરીત લાગતું હોય કે-"સંયમમાં દુઃખ વધારે છે અને સંસારમાં સુખ વધારે છે." ખરેખર આ ભ્રમાત્મક અનુભવ છે.

પૂર્વાચાર્ય ભગવંતોએ નિયત કરેલ સંયમની મર્યાદા

સાધુપણું મેળવીને લોકોત્તર પરમ-સૌભાગ્યશાલી બનેલ મુમુક્ષુ-આત્માને સંયમની આરાધના પ્રતિદિન વધતા વીર્યોલ્લાસ પૂર્વક કરવા માટે શાસ્ત્રકાર-ભગવંતોએ નિયત કરેલ મન વચન-કાયાના સદ્દવર્તનોનું અવલંબન લેવાની ખાસ જરૂર છે.

તેથી પ્રાચીન-કાલમાં શાસ્ત્રકાર-ભગવંતોએ નિયત કરેલ સદ્દવર્તનોની મર્યાદાને પહોંચી ન વળવાના બહાને મુગ્ધાત્માઓ મર્યાદાહીન-જીવન જીવવા તૈયાર ન થઈ જાય, માટે દીર્ઘદર્શી વિવેકી પૂર્વાચાર્ય ભગવંતો સમયે સમયે ગચ્છ-વ્યવસ્થાના યોગ્ય બંધારણને વ્યવસ્થિત કરી તે તે અલ્પશક્તિ કે વીર્યોલ્લાસવાળાને પણ સંયમની યોગ્ય મર્યાદામાં ટકી રહેવાની સુંદર વ્યવસ્થા કરતા હતા, તેની વ્યવસ્થા પ્રાચીન કાલમાં "**સાધુ-મર્યાદા પટ્ટક**" નામે ઓળખાતી.

તેવા ચાર પટ્ટકોમાંથી વર્તમાનકાલે અમલમાં મૂકી શકાય તેવી વ્યવસ્થાના કેટલાક નિયમો મુમુક્ષુ આત્માના ભાવ-વીર્યોલ્લાસની વૃદ્ધિ અર્થે ચૂંટી કાઢી અહીં આપવામાં આવે છે.

(૧) વિ. સં. ૧૬૪૬ પોષ વદ ૩ શુક્રવારે પાટણમાં જગદ્‌ગુરુ શ્રીવિજયહીરસૂરીશ્વરજી મહારાજે જણાવેલ પટ્ટકમાંથી

૧ રોજ (ઓછામાં ઓછી) એક નવકારવાલી (બાંધી) ગણવી.

૨ હંમેશાં મોટાની સેવા-ચાકરી કરવી.

૩ છતી-શક્તિએ હંમેશાં દિવસમાં એક ગાથા અથવા છેવટે એક પદ પણ નવું ભણવું.

૪ પડિક્કમણું ઠાયા પછી "इच्छामो अणुसट्ठिं" સુધી અર્થાત્ છ આવશ્યક પૂરાં થતાં સુધી, તેમજ આહાર કરતાં કે ઉપધિનું પડિલેહણ કરતાં અને માર્ગે ચાલતાં બોલવું નહિં.

૫ બિમારી અને વિહાર વગેરે કારણ વિના હંમેશાં ઓછામાં ઓછું બિયાસણું કરવું.

૬ મોટા કારણ સિવાય દિવસે સૂવું નહિં કે રાત્રે પહેલી પોરસીમાં અર્થાત્ સંથારા-પોરસી ભણાવ્યા વિના સૂવું નહિં

૭ ચોમાસીનો છટ્ઠ તથા સંવચ્છરીનો અટ્ઠમ મોટા કારણ વિના મૂકવો નહીં.

૮ ક્રિયા-સંબંધી અનુષ્ઠાન-વિધિ કરવાનો વિશેષે કરીને ખપ કરવો. અર્થાત્ ક્રિયારુચિ થઇને ક્રિયા કરવામાં તત્પર રહેવું

૯ પડિલેહણ કર્યા વિનાનું વસ્ત્ર-કાંબલ ન વાપરવું.

૧૦ નીખારેલું (ખેળવાળું, ચમકવાળું કે રંગેલું) વસ્ત્ર હોય તો તેના રંગનું પરાવર્ત્તન કરીને વાપરવું અર્થાત્ પાણીમાં નાંખીને રંગ-ચમક-ભભકો ઓછો કરી નાંખીને વાપરવું.

૧૧ ગૃહસ્થો પાસેથી પાછા આપવાની શરતે ઉછીના વસ્ત્ર કે કાંબલ બિલકુલ લેવા નહીં.

(૨) સં ૧૬૭૭ વૈશાખ સુદ ૭ બુધવારે પુષ્યનક્ષત્રે સાબલીનગરે શ્રીવિજયદેવસૂરિનિર્મિત મર્યાદાપટ્ટકમાંથી.

૧ માસકલ્પની મર્યાદાએ ગીતાર્થે વિહાર કરવો.

૨ સમસ્ત-યતિએ માંડલે પ્રતિક્રમણ કરવા આવવું, બાધાનું કારણ હોય તો ગુરુને પૂછ્યા વિના સર્વથા ગેરહાજર ન રહેવું.

૩ રાત્રિએ પૂંજ્યા વિના સર્વથા ન ચાલવું.

૪ ઉઘાડા-મુખે (મુહપત્તિ રાખ્યા વિના) સર્વથા કોઈ મુનિએ ન બોલવું.

૫ પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી ત્યાં જ જે ગણવું હોય તે ગણવું અને સંથારાપોરસી ભણાવ્યા પછી પોતાના સ્થાનકે જવું.

૬ પ્રતિક્રમણ ઠાયા પછી "इच्छामो अणुसट्ठिं" સુધી પ્રતિક્રમણમાં ન બોલવું.

૭ પાંચ-પર્વી કોઇએ વસ્ત્ર ન ધોવા.

૮ આહાર કરતાં કોઈ એ ન બોલવું, બોલવાનું કામ પડે તો પાણી પીને બોલવું.

૯ સાધુએ સર્વથા વસ્ત્ર ન ધોવા.
(આ નિયમ જેમ બને તેમ ઓછો કે મોડો કાપ કાઢવો પડે તેવી જયણા રાખી અગર બહુ સ્વચ્છ બગલાની પાંખ જેવા ભપકાબંધ કપડા ન રાખવાનો ઉપયોગ રાખી પાળી શકાય તેમ છે.)

૧૦ દરરોજ એક ગાથાદિ કંઈ પણ નવું ભણવું.

૧૧ સર્વ-મુનિઓએ બિયાસણું દરરોજ કરવું. શરીરાદિ બાધાને કારણે ગુરુ કહે તેમ કરવું.

૧૨ કોઈ સાધુ-સાધ્વીએ કોઈપણ સ્થલે એકલા ન જવું, મોટે કારણે વડા કહે તેમ કરવું.

૧૩ સાધ્વીએ વ્યાખ્યાનના વખત સિવાય મુનિ પાસે ન આવવું યતિએ પણ સાવી પાસે ન જવું.

૧૪ સર્વ-યતિએ સાધ્વી કે શ્રાવિકા સાથે આલાપ-સંલાપ ન કરવો

૧૫ યતિએ અ-પવિત્રતાદિ કારણ વિના પગ ન ધોવા.

૧૬ ઉજળા વસ્ત્ર સર્વથા કોઈએ ન પહેરવાં.

૧૭ બાલ, ગ્લાન અને વૃદ્ધ સિવાય બીજા સર્વ યતિઓએ પાંચમ, આઠમ, ચૌદશ સર્વથા ઉપવાસ ન મૂકવો, કારણે મૂકવો પડે તો વિગય ન લેવી.

૧૮ ષટ્પર્વીએ સાધુ-સાધ્વીએ વિગય ન લેવી. ચૌદ વર્ષ ઉપરાંતની વયવાળા શિષ્યને પણ ન આપવી, ચૌદ વર્ષની અંદરનાને ભણતા હોય તો આપવી.

૧૯ દિવસે કારણ વિના સાધુ-સાધ્વીએ ન સૂવું.

૨૦ પ્રતિક્રમણમાં સ્તવન બોલાતું હોય ત્યારે માત્રું કરવા કારણ વિના ન જવું.

૨૧ યતિએ માંહોમાંહે ક્લેશ ન કરવો અને ગૃહસ્થ દેખતાં કોઇએ એ ક્લેશની વાત પણ ન કરવી.

૨૨ પડિહારુ (ગૃહસ્થ પાસેથી પાછા આપવાની શરતે ઉછીની લાવેલ ચીજ) સર્વથા મોટા કારણ વિના કોઇ સાધુએ ન લેવું.

૨૩ યતિએ કે સાધ્વીએ ઉપાશ્રયની બહાર ન બેસવું.

૨૪ યતિએ શ્રાવિકાને કે સાધ્વીને ગીત–રાસ વગેરે ભણાવવા નહીં અને સંભળાવવા નહીં.

૨૫ વિહાર કરતાં સર્વયતિએ–ઠાણા દીઠ ડંડાસણ રાખવા, પુંજવા–પ્રમાર્જવાનો ખપ વિશેષ રાખવો.

૨૬ સર્વયતિએ દિન પ્રત્યે ૧૦૦૦ સજ્ઝાય કરવી. તેટલી ન કરી શકે તો ૫૦૦ સજ્ઝાય કરવી, અર્થાત્ તેટલી ગાથાઓ સંભારી જવી.

જીવન–શુદ્ધિની–ચાવી

પોતાના ગુણોને છતા કે અ–છતા સ્વરૂપમાં ઓળખી–સમજીને જેટલો સંતોષ અનુભવાય છે, તેના સો–મા ભાગે પણ ઢગલાબંધ રહેલા પોતાના દોષોને ઓળખી તેની ચિંતા જો રખાય તો મોક્ષ–માર્ગની સિદ્ધિ હથેલીમાં જ છે. પરિણામે જીવન–શુદ્ધિની અદ્ભુત ચાવી આવે છે.

(૩) સં. ૧૭૧૧ માહા સુદ ૧૩ ગુરુવારે પુષ્યનક્ષત્રે પાટનગરે શ્રીવિજયસિંહસૂરિપ્રસાદીકૃત મર્યાદાપટ્ટકમાંથી.

૧ સુવિહિત–ગીતાર્થની નિશ્રાએ સર્વ યતિઓએ વિહાર કરવો

૨ યથાશક્તિ નિત્ય ભણવા–ભણાવવાનો, લખવા–લખી આપવાનો, અર્થ ધારવા–કહેવાનો ઉદ્યમ કરવો. જ્ઞાનાચારમાં છતી શક્તિ ગોપવવી નહિં.

૩ યોગ વહ્યા વિના કોઇએ સિદ્ધાંત વાંચવા નહીં.

૪ દિનપ્રત્યે આઠ થોઇએ ત્રિકાલે દેવ વાંદવા, જઘન્યપદે એક વાર વાંદવાં.

૫ વહોરવા જતાં કે સ્થંડિલ જતાં માર્ગમાં સર્વથા કોઇએ ન બોલવું, કદાચિત્ બોલવાનું કાર્ય પડે તો બાજુ પર ઊભા રહીને બોલવું.

૬ ઉઘાડે મોંઢે બોલવું નહિં તેમજ ક્રિયા કરતાં કે આહાર કરતાં બોલવું નહિં.

૭ એષણાશુદ્ધિ યથાશક્તિ કરવી, તેમાં અસમંજસપણું ન કરવું.

૮ એકલા ગોચરી લેવા સર્વથા ન જવું.

૯ ઉપધિપ્રમુખ પુંજી–પડિલેહી ઊંચે મૂકવી કે લેવી. ઉપકરણ, પાત્રાં ઉભય ટંક પડિલેહવાં.

૧૦ તળિયા ઉપરાંત પગ ન ધોવા.

૧૧ વડાને દેખાડ્યા વિના આહાર ન લેવો.

૧૨ એકલી સ્ત્રી સાથે એકલા આલાપ ન કરવો.

૧૩ વસ્ત્ર આઘું-પાછું બાંધી ન મૂકવું, માર્ગે સુખે નિર્વાહ થાય (ઉપાડી શકાય), બે વાર પડિલેહણ થાય, અને પલિમંથ (વધુ પડતો સમયનો ભોગ જેની સાચવણી-પડિલેહણાદિમાં આપવો પડે) ન થાય તેટલું ને તેવું જ રાખવું.

૧૪ પુસ્તક ગૃહસ્થને ઘેર સીવીને ન મૂકવું, જ્ઞાનાદિક-વૃદ્ધિને અર્થે છૂટું જ રાખવું. કે જેથી તેનો લાભ બીજા લઈ શકે. તેના પર મૂર્ચ્છા ન કરવી.

૧૫ દિવસના બે ઘડી પહેલી ને બે ઘડી પાછલી આહારપાણી આશ્રી જાળવવી, વિશેષ કારણે પણ સૂર્યોદયાસ્ત વેળા જોવી.

૧૬ દિનપ્રત્યે છતી શક્તિએ માર્ગાદિ કારણ વિના એકાસણાદિ તપ કરવો.

૧૭ પાંચપર્વી વિગય ન લેવી.

૧૮. દરરોજ કાંઇક પણ અભિગ્રહ કરવો.

૧૯ અનાચીર્ણ વસ્તુ ન વહોરવી. શીતકાલ વિના ખજુર, દ્રાક્ષ વગેરે ન લેવાં. આર્દ્રા પછી કાચી ખાંડ ન વહોરવી.

૨૦ દિનપ્રત્યે છતી શક્તિએ ૧૦-૨૦ લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો

૨૧ દશવિધ-સામાચારી વિશેષ પ્રકારે પાળવી.

(૪) સં. ૧૭૭૩ માહ સુદ ૨ સોમવારે ભગવંત શ્રીવિજયક્ષમાસૂરીશ્વર–કૃત મર્યાદાપટ્ટકમાંથી.

૧ નિત્યપ્રતિ એકાસણાં કરવાં. કારણવિશેષે ઔષધાદિની જયણા

૨ બીજા સાધુને સજ્ઝાય કીધા વિના સ્થંડિલ–ભૂમિકાએ જાવા ન દેવા, કદાપિ જરૂર બાધા હોઇ તો પણ તેમની આજ્ઞા માંગીને જાવું.

૩ પાટે ગીતાર્થ બેસે.

૪ કેટલાક ગીતાર્થો નગરપંડોલીયા–દેશપંડોલિયા (ઠેકેદાર) થઇ રહ્યા છે, તે સર્વ યતિઓને દેશ–પરાવર્ત્ત કરવા, ૩ તથા ૭ વર્ષ દેશમાં રાખવા. પછી વળી દેશ-પરાવર્ત્ત કરવા.

૫ સ્થાન–સ્થિરવાસની આજ્ઞા વૃદ્ધ હોય–વિહારશક્તિ ન હોય તેને આપવી.

૬ ગીતાર્થની સેવા અર્થે એક શિષ્ય પાસે રહે.

૭ સાધુ સમસ્તે સંધ્યાએ કે અસૂરે સવારે ન નીસરવું.

ઉપર મુજબના ચારે પટ્ટકોમાંથી તારવી કાઢેલા ઉપયોગી મર્યાદાસૂત્રો વિવેકીએ અવશ્ય યથાશક્તિ ધ્યાનમાં રાખી જીવનને સંયમની પરિણિતિની સ્મરણતાવાળું બનાવવા પ્રયત્નશીલ થવું જોઇએ.

卐
卐卐
卐卐卐

શું કરવાથી પ્રાયશ્ચિત્ત આવે?

વીતરાગ–પરમાત્માના શાસનમાં આરાધના કરનારાઓને સતત ઉપયોગપૂર્વક જાળવી રાખવા જેવા આરાધકભાવને ટકાવી રાખવા માટે જ્ઞાનાદિ–સાધક પ્રવૃત્તિમાં અનાભોગાદિકારણે થઇ જતા અ–સદ્વર્ત્તનોમાંથી પાછા હઠવાની જાગૃતિ પ્રધાનપણે જરૂરી વર્ણવી છે.

તે અંગે સાધુ–જીવનમાં જે જે પ્રવૃત્તિઓ અસદ્વર્ત્તનરૂપે જ્ઞાની–ભગવંતોએ શાસ્ત્રોમાં વિસ્તારથી જણાવી છે, તેમાંની કેટલીક મુમુક્ષુ–આત્માને સાવધાની કેળવવા ઉપયોગી થઈ પડે, તે શુભ આશયથી જણાવાય છે.

અ–સદ્વર્ત્તનોની યાદી.

૧ રોજ ત્રિકાલ ચૈત્યવંદન (દહેરાસર–દર્શનાદિ) ન કરે તો.
૨ અ–વિધિથી ચૈત્યવંદન કરે તો.
૩ પોતાની શોભા-પૂજા માટે ફલ-ફૂલ બીજાદિની વિરાધના કરે તો
૪ ચૈત્યવંદન કે સ્વાધ્યાય કરતાં કે સ્તવન બોલતાં અંતરાય કરે તો
૫ પ્રતિક્રમણ ન કરે તો.
૬ બેઠા પ્રતિક્રમણ કરે તો.
૭ અનુપયોગથી પ્રતિક્રમણ કરે તો.
૮ પ્રતિક્રમણના સમયનું ઉલ્લંઘન કરે તો.
૯ સંથારામાં સૂતાં સૂતાં પ્રતિક્રમણ કરે તો.
૧૦ સંથારામાં બેસીને પ્રતિક્રમણ કરે તો.

૧૧ માંડલીમાં પ્રતિક્રમણ ન કરે તો.

૧૨ સર્વ શ્રમણ–સંઘની ત્રિવિધે–ત્રિવિધે ક્ષમાપના કર્યા વગર પ્રતિક્રમણ કરે તો એટલે કે કોઇની સાથે કષાયાદિ થયો હોય તો તેની શાંતિ કર્યા વિના પ્રતિક્રમણ કરે તો.

૧૩ પદે–પદની ઉચ્ચાર-શુદ્ધિના ઉપયોગ વિના પ્રતિક્રમણ કરે તો

૧૪ પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના સંથારામાં કે પાટ પર સૂઈ જાય તો.

૧૫ દિવસે સૂએ તો.

૧૬ અનુપયોગે કે અ-વિધિએ ઉપધિ-વસતિનું પડિલેહણ કરે તો.

૧૭ પડિલેહણ કર્યા વિનાની ઉપધિ વાપરે તો.

૧૮ પડિલેહણ કરી સંથારાભૂમિએ કાજો ન લે તો, અગર અ–જયણાએ કાજો પરઠવે તો.

૧૯ પડિલેહણ પછી થુંકવા આદિની કુંડીની ભસ્માદિને ન પરઠવે તો અગર સૂર્યોદય–પહેલાં પરઠવે તો.

૨૦ વનસ્પતિ અને ત્રસ-જીવવાળી ભૂમિએ માત્રું આદિ પરઠવે તો

૨૧ પરિષ્ઠાપનિકા–ભૂમિનું વિધિપૂર્વક પડિલેહણ ન કરે તો.

૨૨ વગર–મુહપત્તિએ ક્રિયા કરે કે બગાસું કે વાચનાદિ સ્વાધ્યાય કરે તો.

૨૩ સાવરણીથી કાજો કાઢે તો.

૨૪ સૂર્યોદય પછી પહેલા પહોરમાં એક ઘડી બાકી રહે ત્યાં સુધી નવું ન ભણે તો અગર સ્વાધ્યાય ન કરે તો.

૨૫ દિવસના પહેલા પહોરે સ્વાધ્યાયને બદલે વિકથા કરે તો.

૨૬ સ્વાધ્યાયાદિની શક્તિ ન હોય તો દિવસના પહેલાં પહોરે નવકારમંત્રનું સ્મરણ ન કરે તો.

૨૭ વ્યાખ્યાન ન સાંભળે તો અગર વાચનાદિ સ્વાધ્યાય કે અર્થ ગ્રહણ ન કરે તો.

૨૮ પ્રતિક્રમણ–વાચના કે સ્વાધ્યાય કરતાં, ચાલતાં કે ઊભાં રહેતાં કે તેઉકાયની ઉજેહી પડતાં શરીરાદિનો સંકોચ ન કરે તો.

૨૯ થઈ ગયેલ પાપોની આલોચના કરી ગુરુ પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત ન લે તો.

૩૦ પહેલી કે બીજી પોરસીમાં ફરવાની દૃષ્ટિએ ઉપાશ્રય બહાર જાય તો.

૩૧ ગૃહસ્થના ઘર પાસે અશુચિ કરે તો.

૩૨ રાત્રે ઠલ્લે જાય તો.

૩૩ દિવસે જોઈ ન રાખેલ (વગર પડિલેહેલી) ભૂમિએ રાત્રે ઠલ્લે–માત્રું પરઠવે તો.

૩૪ પહેલા કે બીજા પહોરમાં સ્વાધ્યાયાદિ પડતો મૂકીને વિકથા, અનુપયોગી વાતો કે આર્ત્તાદિધ્યાનને પોષક કથાઓ કરે કે ઉદીરે તો.

૩૫ ઉપાશ્રયમાંથી નિકળતાં " आवस्सही " ન બોલે તો.

૩૬ ઉપાશ્રયમાં પેસતાં " णिस्सिही " ન બોલે તો.

૩૭ વારંવાર ઉપાશ્રયમાંથી બહાર જાય તો.

૩૮ ગુરુ–આજ્ઞાથી ગોચરી આદિ માટે વસતિમાંથી બહાર ગયા પછી રસ્તા વચ્ચે ગમે ત્યાં કથા–વિકથાદિ કરે તો.

૩૯ (મોજાં આદિ) પગરખાનો ઉપયોગ કરે તો.

૪૦ વિચાર–પૂર્વક, મધુર, થોડું કામ–પૂરતું, ગર્વરહિત, તુચ્છકારરહિત, નિર્દોષ અને સ્વપર–હિતકારી ભાષા ન બોલે તો.

૪૧ સાવદ્ય ભાષા બોલે તો.

૪૨ વધારે બોલ બોલ કરે તો.

૪૩ 'જ'કારના પ્રયોગપૂર્વક બોલે તો.

૪૪ કષાય કરે કે ઉદીરે તો.

૪૫ કષાયની શાંતિ કર્યા વિના વાપરે કે રાતવાસી કષાય રાખે તો

૪૬ મર્મભેદી પરુષ કર્કશ, અનિષ્ટ નિષ્ઠુર વચનો બોલે તો.

૪૭ કચકચાટ, લડાઈ, ઝઘડો, ટંટો કરે તો.
અસભ્ય ભાષા કે અપશબ્દો બોલે તો.

૪૮ વડીલોની અવહેલના કરે તો.

૪૯ ગચ્છ–સંઘ કે માંડલીની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરે તો.

૫૦ અયોગ્યને સૂત્રાર્થ ભણાવે કે અવિધિથી સારણા–વારણાદિ કરે તો.

૫૧ બેસતાં કે ઊભા થતાં સંડાસા (સાંધા) ઓનું પ્રમાર્જન ન કરે તો.

૫૨ કોઇપણ ચીજને લેતાં–મૂકતાં પૂંજવા–પ્રમાર્જવાનો ઉપયોગ ન રાખે તો. જેમ તેમ લે–મૂકે તો.

૫૩ સંયમની સાધનાને અનુકૂલ ઉપધિ જરૂર કરતાં વધારે રાખે તો.

૫૪ ઓઘાને ખભા પર કુહાડાની જેમ રાખે તો.
૫૫ કપડાં ઓઘો કે દાંડાનો અવિધિથી ઉપયોગ કરે તો.
૫૬ અંગોપાંગ દબાવવા-આદિ શરીરશુશ્રૂષા કરાવે તો.
૫૭ બે-કાળજીથી કંઈપણ સંયમોપકરણ ખોવાઇ જાય તો.
૫૮ જાણ્યે-અજાણ્યે વિજળી-વરસાદનો સંઘટ્ટો થાય તો.
૫૯ સ્ત્રીનો પરંપરાએ પણ સંઘટ્ટો થાય તો.
૬૦ અકલ્પ્ય-વસ્તુનું ગ્રહણ કરે તો.
૬૧ ગોચરી ગયે છતે કથા-વિકથાદિ કરે તો.
૬૨ ગોચરી જે રીતે જે ક્રમથી વહોરી હોય તે રીતે ગુરુ પાસે ન આલોવે તો.
૬૩ પચ્ચક્ખાણ પાર્યા વિના ગોચરી વાપરે તો.
૬૪ સાધુઓની ભક્તિ કર્યા વિના ગોચરી વાપરે તો.
૬૫ વાપરતાં કે ગોચરી વહેંચતાં દાણા વેરે તો.
૬૬ વિવિધ-પ્રકારોથી રસોના આસ્વાદપૂર્વક ગોચરી વાપરે તો.
૬૭ સ્વાદિષ્ટ-વસ્તુમાં રાગ કરે તો.
૬૮ કાઉસ્સગ્ગ કર્યા વિના (ગુરુની સંમતિ લીધા વિના) વિગય વાપરે તો.
૬૯ બે વિગયથી વધારે વાપરે તો.
૭૦ નિષ્પ્રયોજન (સ્વાદદ્રષ્ટિથી) વિગઈ વાપરે તો.
૭૧ ગ્લાન-નિમિત્તની ચીજ ગ્લાનને આપ્યા વિના વાપરી જાય તો.
૭૨ ગ્લાનની ભક્તિ કર્યા વિના વાપરે તો.

૭૩ પોતાના બધા કામ પડતાં મૂકી ગ્લાનની ભક્તિ ન કરે તો.
૭૪ ગ્લાનની ભક્તિના બહાને પોતાના સ્વાધ્યાયાદિમાં પ્રમાદ કરે તો.
૭૫ ગ્લાનાવસ્થાના કારણે સેવવા પડેલ દોષોનું પ્રાયશ્ચિત્ત ન લે તો.
૭૬ ગ્લાનનાં કહેતાંની સાથે જ તેનું કામ ન કરે તો.
૭૭ ગોચરીના બેંતાલીસ દોષોની યથાશકય જયણા ન રાખે તો.
૭૮ છ કારણ સિવાય ગોચરી વાપરે તો.
૭૯ વાપરતી વખતે સારી–ખરાબ ચીજની કે તેના આપનારની પ્રશંસા–નિંદા કરે તો.
૮૦ રસ–લોલુપતાથી પદાર્થને વધુ સ્વાદિષ્ટ બનાવી વાપરે તો.
૮૧ છતી શક્તિએ આઠમ, ચૌદશ કે જ્ઞાનપાંચમે ઉપવાસ, ચોમાસીનો છઠ્ઠ કે સંવચ્છરીનો અઠ્ઠમ ન કરે તો.
૮૨ સંયમના ઉપકરણો વ્યવસ્થિત સંભાળપૂર્વક ન રાખે તો.
૮૩ પાત્રાં બાંધતાં ઝોળીની ગાંઠ ન છોડે તો.
૮૪ ગોચરી વાપર્યા પછી માંડલીનો કાજો ન લે તો.
૮૫ સાંજના પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી (પહેલો પહોર પૂરો ન થાય ત્યાં સુધી) વિધિપૂર્વક ઉપયોગ સાથે સ્વાધ્યાય ન કરે તો.
૮૬ પ્રથમ–પોરિસી પૂરી થયા વિના સંથારો પાથરે તો.
૮૭ સંથારો પાથર્યા વિના સૂઈ જાય તો.
૮૮ વગર–પડિલેહેલી જગ્યાએ સંથારો કરે તો.
૮૯ અવિધિથી સંથારો કરે તો.
૯૦ ઉત્તરપટ્ટો ન પાથરે તો.

૯૧ એવડો ઉત્તરપટ્ટો પાથરે તો.

૯૨ સર્વ જીવ રાશિને સાચા દિલથી ક્ષમાપના કર્યા વિના સૂઇ જાય તો.

૯૩ આહાર, ઉપધિ અને શરીરને સાગારિક-રીતે વોસિરાવ્યા વિના સૂઇ જાય તો.

૯૪ કાનમાં રૂના કુંડલ નાંખ્યા વિના સૂઇ જાય તો.

૯૫ સંથારામાં સૂતી વખતે ગુરુ પરંપરાગત-મંત્રાક્ષરોથી આત્મ-રક્ષા કર્યા વિના સૂએ તો.

૯૬ અનિત્યાદિ બાર ભાવનાઓ વિચાર્યા વિના સૂએ તો.

૯૭ રાત્રે છીંક, બગાસું કે ઉધરસ ખાય, અગર તેની યોગ્ય જયણા ન સાચવે તો.

૯૮ ઉંઘ પૂરી થયા પછી પણ પ્રમાદાદિથી મર્યાદા ઉપરાંત સંથારામાં પડ્યા રહે તો.

૯૯ સચિત્ત-પૃથિવી આદિ છ કાયનો જાણતાં-અજાણતાં સાક્ષાત્ કે પરંપરાએ સંઘટ્ટો થાય તો.

૧૦૦ વાપર્યા પછીનું ચૈત્યવંદન ન કરે તો.

૧૦૧ શાસ્ત્રીય મર્યાદાનુસાર સંયમી જીવન જીવવા માટે બેદરકારી સેવે તો.

આ મુજબ કેટલીક સંયમ-વિરુદ્ધ આચરણાઓ જાણવી. તેના આસેવનથી સંયમારાધના દૂષિત થાય છે, માટે સદ્‌ગુરુ પાસે તેનું યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત લઇ સંયમની આરાધના નિર્મલ કરવા માટે જાગૃત રહેવું જોઈએ.

આ નોંધ પરમપવિત્ર **શ્રી મહાનિશીથસૂત્ર** આદિ આગમિક-આચારગ્રંથોના આધારે તૈયાર કરી છે.

પૂજ્ય સાધુ-સાધ્વી ભગવંતોએ વર્જવાલાયક

૨૯. પ્રકારના પાપશ્રુત

પાપકર્મનો બંધ કરાવનારું શ્રુત તે પાપશ્રુત.
તેના ૨૯ પ્રકાર છે.

૧-૨-૩ દિવ્યનિમિત્તશાસ્ત્ર	સૂત્ર	વૃત્તિ	અને	વાર્ત્તિક
૪-૫-૬ ઉત્પાતનિમિત્તશાસ્ત્ર	સૂત્ર	વૃત્તિ	અને	વાર્ત્તિક
૭-૮-૯ અંતરીક્ષનિમિત્તશાસ્ત્ર	સૂત્ર	વૃત્તિ	અને	વાર્ત્તિક
૧૦-૧૧-૧૨ ભૌમનિમિત્તશાસ્ત્ર	સૂત્ર	વૃત્તિ	અને	વાર્ત્તિક
૧૩-૧૪-૧૫ અંગનિમિત્તશાસ્ત્ર	સૂત્ર	વૃત્તિ	અને	વાર્ત્તિક
૧૬-૧૭-૧૮ સ્વરનિમિત્તશાસ્ત્ર	સૂત્ર	વૃત્તિ	અને	વાર્ત્તિક
૧૯-૨૦-૨૧ લક્ષણનિમિત્તશાસ્ત્ર	સૂત્ર	વૃત્તિ	અને	વાર્ત્તિક
૨૨-૨૩-૨૪ વ્યંજનનિમિત્તશાસ્ત્ર	સૂત્ર	વૃત્તિ	અને	વાર્ત્તિક

૨૫ ગંધર્વ=સંગીતશાસ્ત્ર.

૨૬ નટ =નાટકશાસ્ત્ર.

૨૭ વાસ્તુ =શિલ્પશાસ્ત્ર.

૨૮ આયુર્વેદ=ચિકિત્સાશાસ્ત્ર.

૨૯ ધનુર્વેદ=શસ્ત્રાસ્ત્રશાસ્ત્ર.

卐

ગીતાર્થ-મહાપુરુષોની નિશ્રા અને આગમોના ગંભીર વાંચન-મનન દ્વારા મેળવેલી સંયમશુદ્ધિ માટે જરૂરી મહત્ત્વની

વિચાર-કંડિકાઓ

૧ કોઈપણ નાની-મોટી ધર્મક્રિયા છતી જાણકારીએ-છતી શક્તિએ વિધિ-મુદ્રાના ઉપયોગ વિના વેઠ રૂપે કરવી ઉચિત નથી.

૨ પ્રભુ-શાસનની મર્યાદા પ્રમાણે સાધુ-જીવન જઘન્ય કક્ષાએ પણ આરંભ-સમારંભમાં સ્વતઃ પ્રવૃત્તિવાળું ન હોવું જોઈએ તેનો ખૂબ આગ્રહ હોવો જોઈએ. તેથી કાચું પાણી, તેઉકાય, ઉજેહી, નિગોદ, લીલોતરીની વિરાધના, ત્રસ-જીવોની વિરાધના અને સ્વચ્છંદ રીતે આરંભ-સમારંભની પ્રવૃત્તિની અનુમતિવાળા પ્રયત્નો ઉચિત નથી.

૩ ઘડિયાળ, ઇંડીપેન, ફોટાઓ, શોખની ચીજો, ફેશનેબલ ચીજો, વસ્ત્રની ટાપટીપ સાધુઓને ઉચિત નહીં.

૪ વ્યક્તિગત નિંદા બોલવી-સાંભળવી ઉચિત નહીં.

૫ ગમે તેવા ધર્મ-વિરોધી નાસ્તિક કે અનાચારીની પણ હલકા અસભ્ય શબ્દોથી નવાજવાની રીત ઉચિત નથી.

૬ સાધુઓ સવારે ૧૦ વાગ્યા સુધી નવું ભણે નહીં-પુનરાવર્તન ન કરે તે ઉચિત નથી.

૭ સાધુઓ રોજ ઓછામાં ઓછી પાંચ બાંધી માળા ન ગણે તે ઉચિત નથી.

૮ સાધુઓ દેરાસરમાં ચૈત્યવંદન વિધિ-મુદ્રા જાળવવા સાથે ઓછામાં ૨૦ ઓછી મિનિટ ગાળવા સાથે ન કરે તે ઉચિત નથી.

૯ ચૈત્યવંદન પછી પ્રભુજી સમક્ષ આત્મ-જાગૃતિ માટે સાધુઓ ન બેસે તે ઉચિત નથી.

૧૦ સાધુઓ છાપાં વાંચે, નવલકથાઓ વાંચે તે ઉચિત નથી.

૧૧ સાધુઓ ગૃહસ્થો સાથે વાતો, હસીને બોલવાની ટેવ, શરીર-સ્પર્શની ટેવ ગૃહસ્થોચિત મશ્કરીઓ વગેરે કરે તે ઉચિત નથી.

૧૨ સવારે અજવાળું થવાની દરકાર રાખ્યા વિના-બારી વગેરે ખોલવાની જયણા વિના પડિલેહણ કરે તે ઉચિત નથી.

૧૩ ઓઘો બાંધવા વગેરેમાં અ-જયણા ઉચિત નથી.

૧૪ પડિલેહણની વિધિ-મર્યાદા આરભડા આદિ ૧૬ દોષોની માહિતી વગેરે ન જાણે તે ઉચિત નથી.

૧૫ સૂર્યોદયથી બે ઘડીથી વહેલું પ્રતિક્રમણ ઉચિત નથી.

૧૬ સવારે ચાર વાગ્યા પછી સાધુઓ સૂઈ રહે તે ઉચિત નથી.

૧૭ પ્રતિક્રમણ પછી સાધુઓ સૂઇ જાય તે ઉચિત નથી.

૧૮ સાધુઓ રાત્રે ઠલ્લે જાય તે ઉચિત નથી.

૧૯ સાધુઓ સંગીતના શોખીન-રસીયા બને તે ઉચિત નથી.

૨૦ સાધુઓ સંગીતમાં ઘેલા બને તે ઉચિત નથી.

૨૧ સાધુઓ લોકરંજન માટે સ્તવન–સજ્ઝાયો બોલે તે ઉચિત નથી.

૨૨ સાધુઓ પૂજાઓ ગવૈયાની જેમ ભણાવે તે ઉચિત નથી.

૨૩ સાધુઓ ગવૈયાના પ્રોગ્રામ જુએ કે સાંભળે તે ઉચિત નથી.

૨૪ તીરની જેમ ધડાધડ વિહાર ઉચિત નથી.

૨૫ સાધુઓ વાડામાં ઠલ્લે જાય તે ઉચિત નથી.

૨૬ ગ્રામાનુગ્રામ વિહારની પરિપાટી ભૂલાય છે, તે ઉચિત નથી.

૨૭ ઓચ્છવ–મહોચ્છવ–પ્રતિષ્ઠા–સંઘ આદિ કંઇ કામ વિના વિહાર ન થાય તો તે ઉચિત નથી.

૨૮ તીર્થયાત્રા માટે વિહાર ઉચિત નથી.

૨૯ ડોળીથી વિહાર ઉચિત નથી.

૩૦ દવાની પરાધીનતા ઉચિત નથી.

૩૧ ડૉકટર–વૈદ્યોની સાધુ–જીવનમાં મહત્તા ઉચિત નથી.

૩૨ સાધુ–જીવનમાં દવાનું સેવન ઉચિત નથી.

૩૩ કુદરતી આહાર ચર્યાના અજ્ઞાનથી થનારા રોગો માટે ગૃહસ્થ જેવું વર્તન ઉચિત નથી.

૩૪ વિષમ–રસ્તાના કારણ વિના માણસ લેવો ઉચિત નથી.

૩૫ ખાસ તેવા આગાઢ કારણ વિના ફાનસ રાત્રે મૂકાવવું ઉચિત નથી.

૩૬ પોટલાં બાંધીને ગૃહસ્થના ઘરે રાખવા તે ઉચિત નથી.

૩૭ છાપેલ પુસ્તકોનો સંગ્રહ કરવો ઉચિત નથી.

૩૮ જે માટે દીક્ષા લીધી છે, તે વૈરાગ્યની કેળવણીનો પાયો મૂળથી ઢીલો કરનારી દિનચર્યા કે રહેણી–કરણી ઉચિત નથી.

૩૯ વર્તમાન સાધુ-જીવનમાં વિકસી રહેલ સુખ-શીલતા ઉચિત નથી.

૪૦ રોજ ત્રણ ગાથા નવી અને ૫૦૦નો સ્વાધ્યાય ન કરે તે ઉચિત નથી.

૪૧ સાધુઓ પાલીની ખડબચડી કાંબળ સિવાય બીજી કાંબળ-આસન કે ઓઘારીયાં વાપરે તે ઉચિત નથી.

૪૨ સાધુઓ પ્લાસ્ટીક, સનમાઈકા-કચકડું-રબ્બર આદિના મોહક સાધનો રાખે-વાપરે તે ઉચિત નથી.

૪૩ સાધુઓ બાર તિથિ કાપ કાઢે કે લીલોતરી વાપરે તે ઉચિત નથી.

૪૪ સાધુઓ બાર તિથિ નવકારશી કરે તે ઉચિત નથી.

૪૫ સાધુઓ છતી શક્તિએ એકાસણું ન કરે તે ઉચિત નથી.

૪૬ સાધુઓ ચ્હા, ફરસાણ, ચટણી, મસાલા વિગેરે વાપરે તે ઉચિત નથી.

૪૭ સાધુઓ બપોરે સુએ તે ઉચિત નથી.

૪૮ સાધુઓ જ્ઞાન-ધ્યાનની પ્રવૃત્તિ સિવાય છોકરાં ભેગા કરવા આદિ પ્રવૃત્તિ કરે તે ઉચિત નથી.

૪૯ સાધુઓ પ્રૌઢ થયા પૂર્વે ગીતાર્થની સંમતિ વિના પેઈન્ટીંગ લેખન, કવિતા, આદિની પ્રવૃત્તિ કરે તે ઉચિત નથી.

૫૦ શક્તિ-સંપન્ન સાધુઓ આગમિક-અભ્યાસ ન કરે તે ઉચિત નથી.

૫૧ ચાર પ્રકરણ, ત્રણ ભાષ્ય, પાંચ કર્મગ્રંથ, સંગ્રહણી, ક્ષેત્ર સમાસ, તત્ત્વાર્થ સૂત્ર આદિનો પ્રાથમિક–પાયાનો અભ્યાસ છતી શક્તિએ સાધુઓ ન કરે તે ઉચિત નથી.

૫૨ તાત્વિક–અભ્યાસની શક્તિ ન હોય તો નવા નવા સ્તવન–સજ્ઝાય–ચૈત્યવંદન થોયો ન કરે તે ઉચિત નથી.

૫૩ સાધુઓ વર્ધમાન તપ ૨૫ સુધી વર્ષમાં ૩, ૫૧ સુધી વર્ષમાં ૨, પછી વર્ષમાં ૧ ઓળી ન કરે તે ઉચિત નથી.

૫૪ સાધુઓ નવપદજીની ઓળી ન કરે તે ઉચિત નથી.

૫૫ છતી શક્તિએ પક્ખીનો ઉપવાસ, ચોમાસીનો છઠ્ઠ, પર્યુષણનો અઠ્ઠમ, દિવાળીનો છઠ્ઠ ન કરે તે ઉચિત નથી.

૫૬ સાધુઓ આવશ્યક–ક્રિયાના સૂત્રો, શ્રમણ સૂત્ર–પક્ખી સુત્રના અર્થો, દશવૈકાલિક સૂત્ર આખું અર્થ સાથે ન ધારે કે તૈયાર ન કરે તે ઉચિત નથી.

૫૭ સાધુઓ દીક્ષાના ત્રણ વર્ષના પર્યાય પૂર્વે વ્યાકરણાદિ ભણવાની શરૂઆત કરે તે ઉચિત નથી.

૫૮ સાધુઓ દૈનિક–આલોચનાનું પ્રાયશ્ચિત્ત ન લે તે ઉચિત નથી.

૫૯ પાંચ મહાવ્રત, ૮ પ્રવચન–માતા, ૧૭ અસંયમ, ૪૨ ગોચરીના દોષની શબ્દથી પણ માહિતી મેળવી રોજ તે અંગે ગવેષણા ન કરે તો તે ઉચિત નથી.

૬૦ સાધુઓ આપવાદિક–કારણે સાબુ વાપરે તે ક્ષમ્ય, પણ પાવડર-સર્ફ ટીનોપૉલ-ગળી, બ્રશ વગેરે વાપરે તે ઉચિત નથી.

૬૧ સાધુઓ ધાતુના વાસણ કાપ કે ઉનાળામાં પાણી ઠારવા સિવાય વાપરે તે ઉચિત નથી.

૬૨ સાધુઓ સૂર્યાસ્ત પછી દર્શન કરવા જાય તે ઉચિત નથી.

૬૩ દેરાસરમાં લાઇટ–રોશની થાય પછી સાંજે દર્શન કરવા જાય તે ઉચિત નથી.

૬૪ સાધુઓ તીર્થસ્થાનમાં એક કે બે દિવસથી વધુ રહે તે ઉચિત નથી.

૬૫ ભોજનશાળાની ગોચરી અને આયંબીલ–ખાતાનું પાણી વાપરે તે ઉચિત નથી.

૬૬ સાધુઓ સાધ્વી કે સ્ત્રીઓનો પરિચય થોડો પણ કરે તે ઉચિત નથી.

૬૭ સાધુઓ પોતાના સગા–વહાલા સાથે એકલાં બેસે, ઠઠ્ઠા મશ્કરી, કે વાતો કરે તે ઉચિત નથી.

૬૮ સાધુઓ દીક્ષિત માતા કે બહેન કે સંબંધી સાથે વંદનાદિ –સુખસાતા સામાન્ય વ્યવહારથી વધુ વાતચીત કે પરિચય કરે તે ઉચિત નથી.

૬૯ ગુરુને પૂછ્યા વિના પરભારી ગૃહસ્થો સાથે કોઇ પણ ચીજની લેવડ–દેવડ કરે તે ઉચિત નથી.

૭૦ સાધુઓ ગૃહસ્થો સાથે આર્થિક–સંબંધ કરે તે ઉચિત નથી.

૭૧ ગમે તેવી પણ શોભા-મોહ ઉપજાવે તેવી ચીજ ફેશન તરીકે સાધુઓ રાખે તે ઉચિત નથી.

૭૨ સાધુઓ જિન મંદિર–ઉપાશ્રયો મંદિર બનાવવાની યોજ-

નાનું દફતર રાખે ચલાવે તે ઉચિત નથી.

૭૩ સાધુઓ ઉપધાન-ઉજમણા આદિ ઘોંચ-પરોણો કરી ઉભા કરે તે ઉચિત નથી.

૭૪ સાધુઓ પોતાનું કામ ગૃહસ્થો પાસે કરાવે તે ઉચિત નથી.

૭૫ સાધ્વીઓ પાસે કાપ, પાત્રા રંગવાનું કામ વગેરે કરાવે તે ઉચિત નથી.

૭૬ સાધુઓ પાઠશાળાઓમાં જઇ ભણે તે ઉચિત નથી.

૭૭ આપવાદિક કારણ સિવાય સાધુઓ ગૃહસ્થ પાસે ભણે તે ઉચિત નથી.

૭૮ સાધુઓ શરીર-વસ્ત્ર પાત્રાની ટાપટીપમાં પ્રવર્તે તે ઉચિત નથી.

૭૯ સંયમીઓ પોતાના ગૃહસ્થ-કાળના ગામ-માતા-પિતા-પતિનું આખ્યાન કરે તે ઉચિત નથી.

૮૦ ગુરુ-પૂજન થાય છે, તે ઉચિત નથી.

૮૧ સંઘ-પૂજન થાય છે, તે ઉચિત નથી.

૮૨ બસથી કરાવાતી તીર્થયાત્રાંને સંઘનું રૂપક અપાય છે, તે ઉચિત નથી.

૮૩ બસથી કરાવાતી તીર્થયાત્રાઓને સંઘમાળ પહેરાવવા દ્વારા ઉત્તેજન અપાય છે, તે ઉચિત નથી.

૮૪ વિચારણારૂપ કે પ્રેરણારૂપ ઔપદેશિક વ્યાખ્યાન-પદ્ધતિના બદલે ભાષણ-પદ્ધતિ અને કટાક્ષ કે ફટવા મારવારૂપની જોશીલી વ્યાખ્યાન-પદ્ધતિ ઉચિત નથી.

૮૫ પરોપદેશે પાંડિત્યના નાટકરૂપ વ્યાખ્યાનો ઉચિત નથી.

૮૬ પ્રાચીન સ્તવન-સજ્ઝાયો પડતા મૂકી નવા જમાનાના ફિલ્મી-તર્જના સ્તવનો ઉચિત નથી.

૮૭ જુના સ્તવનોની પણ દેશી ઢાળ બદલી મોહકરૂપે નવા રાગમાં ગાવાની પદ્ધતિ ઉચિત નથી.

૮૮ શાંતિસ્નાત્ર કે અષ્ટોત્તરી માટે આઠ દિવસથી ઓછો કાર્યક્રમ ઉચિત નથી.

૮૯ આપવાદિક સિદ્ધચક્ર-પૂજન સિવાય કોઇ પણ પૂજન ઉચિત નથી.

૯૦ વર્તમાન-કાળે ઓચ્છવોમાં વધી રહેલ ભૌતિકવાદી વલણ ઉચિત નથી.

૯૧ લાઈટ-માઇકનો ઉપયોગ કરવો સદંતર ઉચિત નથી.

૯૨ બહેનોની પૂજા ઉચિત નથી.

૯૩ કોઈપણ મંડળ કે મંડળીના કાર્યક્રમો ઉચિત નથી.

૯૪ કોઈપણ મેળાવડા-સભા કે ઉજવણી ફંકશનો જાહેર વ્યાખ્યાન વગેરેની પ્રવૃત્તિ ઉચિત નથી.

૯૫ બહેનોના-છોકરીઓના સ્વચ્છંદ વેષ-પરિધાન ઉચિત નથી.

૯૬ બહેનો ઉઘાડા માથે ધર્મસ્થાનમાં આવે-રહે તે ઉચિત નથી.

૯૭ ધર્મસ્થાનોમાં પુરુષો પણ કડક પેન્ટ કે ચુસ્ત વસ્ત્ર પરિધાન કરે તે ઉચિત નથી.

૯૮ બહેનોનો પેન્ટ-શર્ટ વગેરે વેષ કે સાડી વગર એકલા ચણિયાનો વેષ ઉચિત નથી.

૯૯ પ્રભુજીને વિકૃત અંગ-રચનાઓ થાય તે ઉચિત નથી.

૧૦૦ પ્રભુજીના અંગોને ઢાંકી પાટીયા પદ્ધતિ કે ખોખા પર વિકૃત ડિઝાઇનો ચીતરી પ્રભુની વીતરાગતા ઢાંકનારી આંગીઓ ઉચિત નથી.

૧૦૧ પ્રભુજીની અંગ–રચનામાં પૂતળાં–રમકડાં–પાટીયાં–લાઈટ સર્ચલાઈટ વગેરે ઉચિત નથી.

૧૦૨ પ્રભુજીની પદ્માસન મુદ્રા ઢંકાય તેવી આંગી ઉચિત નથી.

૧૦૩ સાધુઓ વય, દેશ, કાળની અપેક્ષા વિના સ્વચ્છંદ પણે વિજાતીયનો–સાધ્વી કે સ્રીઓનો પરિચય કરે તે ઉચિત નથી.

૧૦૪ ઉપધાન કે યોગ–વહનમાં કાળ–મર્યાદા, લોક વ્યવહારના અતિક્રમે બ્રહ્મચર્ય–ગુપ્તિનું પાલન ન થાય તે ઉચિત નથી.

૧૦૫ શાસ્ત્રોમાં અતિવૃદ્ધ થયેલ ગીતાર્થોને પણ વિજાતીય સાથે નજર મેળવી વાત કરવાની તથા હસીને બોલવાની સખત મનાઈ છે. આજે આ મર્યાદા ચઢતી જુવાનીવાળા સાધુ–સાધ્વીઓ પણ પાળતા નથી, તે ઉચિત નથી.

૧૦૬ કપડાની ટાપટીપ, મુહપત્તીં કે કપડામાં દોરા નાખવાની પદ્ધતિ પરંપરાએ ચોથા વ્રતને ધક્કો પહોંચાડનાર હોઈ આવું બધું સાધુઓ કરે તે ઉચિત નથી.

૧૦૭ વયોવૃદ્ધ ઠરેલ અને ગીતાર્થ સાધુ સિવાય કોઇપણ સાધુ–સાધ્વીઓ કે શ્રાવિકાઓ સાથે સીધો સંપર્ક સ્થાપિત કરે કે રાખે તે ઉચિત નથી.

૧૦૮ લોકોપચારની જેમ દીક્ષિત કુટુંબ–જનો સાથે લૌકિક રીતે વાર્તાલાપની ટેવ સાધુઓ રાખે તે ઉચિત નથી.

સંયમમાં શિથિલતા લાવનારી
૧૨૫ બાબતો

(શ્રમણ ભગવંત શ્રી મહાવીર–પ્રભુના સ્વ–હસ્ત–દીક્ષિત શિષ્ય પૂજ્ય શ્રી ધર્મદાસ ગણી મહારાજ રચિત શ્રી ઉપદેશ માલા (ગાથા ૫૪૪) ગ્રંથ (ગાથા ૩૫૪ થી ૩૮૧)માંથી મુમુક્ષુ સંયમપ્રેમી પુણ્યાત્માઓના હિતાર્થે ઉદ્ધૃત કરી ગુજરાતીમાં અહીં રજુ કરી છે.

જે વાંચી–વિચારી જ્ઞાની–ગુરુની નિશ્રાએ સંયમને શિથિલ બનાવનારા વિકૃત–તત્ત્વોથી અળગા રહી સંયમની સ્વ–પર હિતકારી સાધના માટે સુયોગ્ય પ્રયત્ન કરવો હિતાવહ છે.)

—સંપાદક

(ગાથા ૩૫૪)

૧ એષણાના ૪૨ દોષનો ઉપયોગ ન કરે.
૨ ધાત્રી શૈયાતર–પિંડની રક્ષા ન કરે.
૩ વારંવાર આહારને ગ્રહણ કરે.
૪ દૂધ–ઘી આદિ વિગઇઓ ઘણી વાપરે.
૫ ગોળ વિગેરે સન્નિધિ રાખી વાપરે.

(ગાથા ૩૫૫)

૬ સૂર્યાસ્ત સુધી વાપરે.
૭ માંડલીમાં સાધુઓની સાથે ન વાપરે.
૮ ગોચરી ફરવામાં પ્રમાદ કરે.

(ગાથા ૩૫૬)

૯ હીન-સત્વ બની લોચ ન કરાવે.

૧૦ મુદ્રાપૂર્વક કાઉસ્સગ્ગમાં શરમ રાખે.

૧૧ શરીરનો મેલ ઉતારે.

૧૨ માર્ગમાં ચાલતાં પગરખાં પહેરે.

૧૩ કારણ વિના ચોલપટ્ટો પહેરે.

(ગાથા ૩૫૭)

૧૪ ગામ-દેશ કુલનું મમત્વ રાખે.

૧૫ શેષકાળમાં પાટ-પાટલા વાપરે.

૧૬ પૂર્વેના ગૃહ-ભુવન-સામગ્રીને સ્મરણ કર્યે છતે અત્યારે 'હું તેના દ્વારા ખાલી છું' એમ વિચારી નિરાશ બને.

(ગાથા ૩૫૮)

૧૭ નખ-દાંત-કેશ-રોમ ઉતારી શરીરની વિભૂષા કરે.

૧૮ હાથ-પગ ધોવામાં ઘણા પાણીનો ઉપયોગ કરે.

૧૯ પાટ-પલંગ ખુરશીનો ઉપયોગ કરે.

૨૦ સંથારા-ઉત્તરપટ્ટાં વધારે ઉપકરણ વાપરે.

(ગાથા ૩૫૯)

૨૧ કાષ્ઠની જેમ આખી રાત ઉંઘે.

૨૨ સ્વાધ્યાય ન કરે.

૨૩ ઉપાશ્રયમાં-અંધકારમાં રજોહરણથી પ્રમાર્જ્યા વિના પ્રવેશ કરે.

૨૪ નિસીહી-આવસ્સહી ન બોલે.

(ગાથા. ૩૬૦)

૨૫ વિજાતીય–પૃથ્વી બદલાતાં સચિત્ત રજથી ખરડાયેલા પગનું પ્રમાર્જન ન કરે.

૨૬ યુગ–પ્રમાણ ઈર્યા–સમિતિનું પાલન ન કરે.

૨૭ પૃથ્વ્યાદિનું નિરપેક્ષપણે—નિઃશંક પણે ઉપમર્દન કરે.

(ગાથા. ૩૬૧)

૨૮ ઉપધિનું સંપૂર્ણ પડિલેહણ ન કરે.

૨૯ દિવસે સ્વાધ્યાય ન કરે.

૩૦ રાત્રિએ મોટા અવાજે બોલે.

૩૧ કલહ–પ્રિય હોય.

૩૨ તુચ્છતા–લઘુતાવાળો હોય.

૩૩ ગચ્છના સાધુના ચિત્તનો વિક્ષેપકરી ગચ્છ–ભેદ કરવા તત્પર હોય.

(ગાથા. ૩૬૨)

૩૪ ક્ષેત્રાતીત ભોજનાદિક કરે.

૩૫ કાલાતીત ભોજનાદિક કરે.

૩૬ ક્ષેત્રાતીત–કાલાતીત થાય તેવી ગોચરી આદિ કરે.

૩૭ જિનાજ્ઞા–વિરુદ્ધ સૂર્યોદય પૂર્વે આહારાદિ ગ્રહણ કરે.

૩૮ જિનાજ્ઞા–વિરુદ્ધ વસ્ત્રાદિ ગ્રહણ કરે.

(ગાથા. ૩૬૩)

૩૯ ખાસ કારણવાળા સ્થાપના કુલના ગૃહો સ્થાપે નહિ.

૪૦ કારણ વિના સ્થાપના–કુલ–ગૃહોમાં પ્રવેશ કરે.

૪૧ પાર્શ્વસ્થા સાથે સંગતિ–મૈત્રી રાખે.
૪૨ નિત્ય આર્ત્તધ્યાનમાં રક્ત રહે.
૪૩ સદા દુષ્ટ–ચિત્તવાળો પ્રમાદથી પ્રેક્ષા–પ્રમાર્જના ન કરે.

(ગાથા. ૩૬૪)

૪૪ જલ્દી ધબધબ ચાલે.
૪૫ ભોળાનો તિરસ્કાર કરે.
૪૬ રત્નાધિકનો તિરસ્કાર કરે.
૪૭ ટીકા–નિંદા કરવાવાળો હોય.
૪૮ પરનિંદામાં રસ લેનાર હોય.
૪૯ કર્કશ વચન બોલનાર હોય.
૫૦ વિકથા કરનાર હોય.
૫૧ સ્ત્રીઆદિ–કથામાં તત્પર રહે.

(ગાથા. ૩૬૫)

૫૨ વિદ્યાઓની સાધનાની ખટપટ કરે.
૫૩ મંત્રની સાધના કરે.
૫૪ વનસ્પતિ, ચૂર્ણ વગેરેના ચમત્કારો કરે.
૫૫ ગૃહસ્થોની રોગના પ્રતિકાર રૂપ ચિકિત્સા કરે.
૫૬ ગૃહસ્થોની આબાદી અર્થે કામણ–ટુમણ કરે.
૫૭ અક્ષર–જ્યોતિષ્ય આદિ દ્વારા ગૃહસ્થોનું ભાવી જુએ.
૫૮ પૃથ્વીઆદિની હિંસા કરી આરંભ–પરિગ્રહધારી બને.

(ગાથા. ૩૬૬)

૫૯ કારણ વિના નિષ્પ્રયોજન અવગ્રહ રાખનારો.
૬૦ દિવસે નિદ્રા લે.

૬૧ સાધ્વીએ લાવેલી ગોચરી વાપરે.
૬૨ સ્ત્રીઓના સ્થાનમાં રહે.

(ગાથા. ૩૬૭)

૬૩ અનુપયોગે સ્થંડીલ (અજયણાએ) ત્યાગ કરે.
૬૪ અનુપયોગે માત્રું (અજયણાએ) ત્યાગ કરે.
૬૫ અનુપયોગે કફ (અજયણાએ) ત્યાગ કરે.
૬૬ અનુપયોગે મેલ અજયણાએ ત્યાગ કરે.
૬૭ સંથારામાં બેસીને પ્રતિક્રમણ કરે.
૬૮ ઉપધિ પર બેસીને પ્રતિક્રમણ કરે.
૬૯ કપડું ઓઢીને પ્રતિ. કરે.

(ગાથા. ૩૬૮)

૭૦ પ્રાસુક–પાણીની ગવેષણા ન કરે.
૭૧ વગર કારણે પગમાં મોજાંનો ઉપયોગ કરે.
૭૨ ચાલુ વરસાદે બહાર ફરે.
૭૩ સુખશીલતાએ રહે.
૭૪ મોજ–શોખના સાધનોવાળા ક્ષેત્રમાં આસક્તિપૂર્વક રહે.

(ગાથા. ૩૬૯)

૭૫ આસક્તિથી દૂધ–ખાંડ વિગેરેની સંયોજના કરે.
૭૬ પ્રમાણાતિરિક્ત આહાર વાપરે.
૭૭ સારા આહારના વખાણ કરી વાપરે.
૭૮ ખરાબ આહારની નિંદા કરી વાપરે.
૭૯ શરીરના સૌંદર્ય–પુષ્ટિ માટે વાપરે.
૮૦ દંડાસણનો ઉપયોગ ન કરે.

(ગાથા. ૩૭૦)

૮૧ સંવત્સરીનો અઠ્ઠમ, ચોમાસીનો છઠ્ઠ અને પક્ખીનો ઉપવાસ છતી શક્તિએ ન કરે.

૮૨ માસકલ્પ પૂર્ણ થયે પણ સુખશીલતાથી રહે.

(ગાથા. ૩૭૧)

૮૩ હંમેશા એક–ઘરની ગોચરી વાપરે.

૮૪ એકલ–વિહારી બને.

૮૫ ગૃહસ્થનો પરિચય અધિક રાખે.

૮૬ નિમિત્ત–શાસ્ત્ર, જ્યોતિષ, સંગીત આદિ પાપ–શ્રુત, કે તેમાં રસ ધરાવે અને અભ્યાસ કરે.

૮૭ સંયમાનુષ્ઠાનમાં રક્ત ન રહેતાં લોકના ચિત્તનું રંજન કરવા મહેનત કરે.

(ગાથા. ૩૭૨)

૮૮ ઉદ્યત–વિહારી સાધુનો તિરસ્કાર કરે.

૮૯ જ્ઞાનાદિ શુદ્ધ–માર્ગને છૂપાવે.

૯૦ સંયમની જયણા ભૂલી સુખશીલતામાં રાચ્યો રહે.

૯૧ સુસાધુને છોડીને દોષયુક્ત ક્ષેત્રોમાં રહે.

(ગાથા. ૩૭૩)

૯૨ મોટા અવાજથી સંગીતમાં મગ્ન બને.

૯૩ મુખ વિકૃત કરીને હસે.

૯૪ કામચેષ્ટાવાળો ચેષ્ટા મોકલે.

૯૫ કામ–ચેષ્ટાના વચનોથી બીજાને હસાવે.

૯૬ ગૃહસ્થના કાર્યની ચિંતા કરે.

૯૭ શિથિલાચારીને વસ્ત્રાદિક આપે.

૯૮ શિથિલાચારીના વસ્ત્રાદિક ગ્રહણ કરે.

(ગાથા. ૩૭૪)

૯૯ આજીવિકા માટે ધર્મકથાઓ ભણે.

૧૦૦ ઘેર ઘેર વાતોના ગપાટા મારતો ફરે.

૧૦૧ ગણના-પ્રમાણથી અધિક ઉપકરણ રાખે.

(ગાથા. ૩૭૫)

૧૦૨ લઘુનીતિના, વડીનીતિના તથા કાળગ્રહણના માંડલા બરાબર ન કરે.

(ગાથા. ૩૭૬)

૧૦૩ આગમ-જ્ઞાતા ગીતાર્થનો ત્યાગ કરીને જાય.

૧૦૪ મોક્ષાભિલાષી ગીતાર્થને છોડીને જાય.

૧૦૫ પોતાના ગુરુભગવંત-આચાર્યને છોડીને જાય.

૧૦૬ ગુરુભગવંતને અણપૂછે બીજાને વસ્ત્રાદિ આપે

૧૦૭ ગુરુ-ભગવંતને અણપૂછે બીજા પાસેથી વસ્ત્રાદિ ગ્રહણ કરે.

(ગાથા. ૩૭૭)

૧૦૮ ગુરુ સંબંધી શૈયા-સંથારો ગુરુએ ભોગવ્યા પછી પોતે ભોગવે "ગુરુ-ઉપધિ વંદનીય છે" એ વાત ભૂલી જાય.

૧૦૯ ગુરુ બોલાવ્યેથી 'કેમ'-શું ? શબ્દનો પ્રયોગ કરે.

૧૧૦ ગુરુને ટુંકારાથી બોલાવે.

૧૧૧ ગુરુનો અવિનય કરે.

૧૧૨ મોટાઇનું અભિમાન કરે.

૧૧૩ વિષયાદિમાં આસક્ત બને.

(ગાથા. ૩૭૮)

૧૧૪ ગુરુ-તપસ્વી-બાલ-ગ્લાન-ગચ્છનું કાર્ય પૂછે નહિ અને કરે નહિ.

૧૧૫ આચાર-રહિત માત્ર વેષથી આજીવિકા ચલાવે.

(ગાથા. ૩૭૯)

૧૧૬ આગમોક્ત રીતે માર્ગ, ગમન, વસતિ, આહાર, સ્વપન, સ્થંડીલ, પરિષ્ઠાપન આદિની વિધિને જાણવા છતાં પણ યોગ્ય ન આચરે.

૧૧૭ અથવા વિધિની જાણકારી ન મેળવે.

૧૧૮ સાધ્વીની સામાચારી જાણવા છતાં પણ ન આચારે અથવા જાણે નહિ.

(ગાથા. ૩૮૦)

૧૧૯ ગુર્વાજ્ઞા વિના સ્વચ્છંદ-ગમનાદિ પ્રવૃત્તિ કરે.

૧૨૦ સ્વબુદ્ધિ-કલ્પનાએ આચરણ કરતો ફરે.

૧૨૧ શ્રમણની જ્ઞાનાદિ-પ્રવૃત્તિને છોડી લોકોની અન્ય પ્રવૃત્તિઓ કરે.

૧૨૨ ઘણાં જીવોનો આરંભ કરતો ફરે.

(ગાથા. ૩૮૧)

૧૨૩ અતિ અભિમાનમાં રખડ્યા કરે.

૧૨૪ જ્ઞાન રહિત છતાં શરીરથી પણ અક્કડ રહે.

૧૨૫ સ્વ-તુલ્ય જગતને ન દેખે, ન્યૂન માને.

સંયમી-જીવનના વિકાસ માટે અમલમાં મુકવા જેવી
૫૧ બાબતો.

૧ ઉઘાડે મુખે બોલવું નહિ.
૨ ઠઠ્ઠા મશ્કરી ફોગટની વાતો છાપા વિ. નો ત્યાગ.
૩ રોજ ત્રણ બાંધી માળા ગણવી.
ઉનાળામાં ૩૦૦, શિયાળામાં ૧૦૦૦, ચોમાસામાં ૫૦૦ સ્વાધ્યાય કરવો.
માર્ગમાં કોઈ સ્વાધ્યાય ન થાય.
૪ દહેરાસરોમાં મુદ્રા સાચવવા પૂર્વક ચૈત્યવદન કરવું.
૫ પડિલેહણમાં બોલવું નહિ.
૬ નમુક્કારસી પહેલાં ગોચરી ન જવું.
૭ ૧૨ તિથિ કાપ ન કાઢવો.
૮ ૧૨ તિથિ લીલોતરી ન વાપરવી.
૯ મોટી માંદગી સિવાય ફ્રુટ ન વાપરવું.
૧૦ હાથ, પગ ધોવા, ટાપટીપ રાખવી એ સાધુપણું ડોળનાર છે, માટે ન કરાય.
૧૧ દોષિત ગોચરી ન વાપરવી.
૧૨ પાણીની ગવેષણા બરાબર કરવી.
૧૩ સ્તવનોમાં દેશી રાગોનો ઉપયોગ મર્યાદાસર કરવો.
૧૪ નાટકીયા ઢબે મોહોત્પાદક પદ્ધતિ સ્તવનાદિમાં ન આદરવી.
૧૫ સંગીત ચારિત્ર-મોહની ઉદીરણા કરનાર છે.
૧૬ કાય દ્વારા સ્વચ્છતા-ચોખલીયા વૃત્તિ સાધુ જીવનમાં મહાદૂષણ લગાડનારી છે.

૧૭ સોડા–સાબુનું પાણી ક્ષાર વાળું હોય તેને પરઠવવા ખૂબ કાબુ રાખવો.

૧૮ સોડાથી ચાલતું હોય તો સાબુ વપરાય તો પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.

૧૯ સાબુ સિવાય ટીનોપોલ–સર્ફ વિ. પાવડરોનો ઉપયોગ સર્વથા વર્જ્ય છે.

૨૦ બાંધેલા વાડામાં ઠલ્લે ન જવું.

૨૧ પોટકું બાંધીને ક્યાંય સામાન ન રાખવો.

૨૨ સાધુને વેશ સામાચારીને યોગ્ય હોવો ઘટે.

૨૩ પ્રતિક્રમણના સૂત્રો અર્થના ઉપયોગ સાથે સંહિતા પ્રમાણે નાખવા.

૨૪ સાધુએ ગોચરી પાણી કે સ્થંડિલ ભૂમિ કે દેરાસર એકલા ન જવું.

૨૫ દશવૈકાલિક સૂત્ર સંક્ષેપથી પણ જ્ઞાની–ગુરુ પાસે ધારવું સંયમ-શુદ્ધિ માટે જરૂરી છે.

૨૬ આખુ ન ધરાય તો અધ્ય. ૬–૮–૧૦ બીજી ચૂલિકા દર મહીને દીક્ષા–દિને ધારવા.

૨૭ દિવસે સૂવું નહિ.

૨૮ શોખીન ચીજો અથાણું, ચેવડો, દહીંવડા, વિ. વાપરવા સાધુને ઉચિત નથી.

૨૯ વિગઈઓ ઔષધની જેમ વાપરવી ખોરાકની જેમ નહિ.

૩૦ દૂધ, ગળપણ, ઘી, ત્રણમાંથી એક વિગઇનો ત્યાગ જરૂર રાખવો

૩૧ તેલ–કડા૦ દહીં એમાંથી બે વિગઇનો જરૂર ત્યાગ કરવો

૩૨ ઓઘો શરીરથી અળગો ન રાખવો.

૩૩ માત્રું પરઠવવા સિવાય કામળી, દાંડા, વગર ઉપાશ્રયના અવગ્રહ બહાર ન જવું.

૩૪ સાધુ–સાધ્વીને લાઈટ કે તેની પ્રભામાં લખવું કે વાંચવું ઉચિત નથી.

૩૫ સ્થાપનાચાર્યના બહુમાનાર્થે સ્વ–આસન છોડી સર્વ ક્રિયા તેની પાસે જઇ કરવા આગ્રહ રાખવો.

૩૬ છતી શક્તિએ કોઇપણ નાની–મોટી ક્રિયા બેઠા બેઠા ન કરવી.

૩૭ દેરાસરમાં ખમાસમણા, અને મુખ્ય ગુરુને વંદન ૧૭ સંડાસા-પૂર્વક દેવાનો પ્રયત્ન કરવો.

૩૮ હંમેશા ૫૦૦ સ્વાધ્યાય ઓછામાં ઓછો કરવો જરૂરી છે.

૩૯ શ્રાવકના ઘરે કદાપિ વાતો કરવા ઉભા ન રહેવું.

૪૦ સંયમની શુદ્ધિ માટે પક્ખીના દિવસે આલોચના આવવી ખાસ જરૂરી છે.

૪૧ વૃદ્ધ–ગ્લાન સિવાય દરેક સાધુ–સાધ્વીએ ૧૨ તિથિઓ નવકારશી ન કરવાનો પૂરો આગ્રહ રાખવો.

૪૨ રોજ ઓછામાં ઓછું બે ઘડી પહેલા પાણી ચૂકાવવું.

૪૩ ખાસ કારણ સિવાય કદાપિ એકલા પ્રતિક્રમણ ન કરવું.

૪૪ કાંબળના કાળમાં અને કાંબળીના કાળની બાદ મુકામ પર આવ્યા પછી બે ઘડી સુધી ઘડીવાળવી નહિ.

૪૫ ઠલ્લાની તરપણીમાં વધેલું પાણી પાછું ન લાવવું અને તરપણી લાવીને લુંછી નાંખવાનો ઉપયોગ રાખવો.

૪૬ આગાઢ કારણ સિવાય હંમેશા જ્ઞાનનો તથા પાંચ મહાવ્રતનો પાંચ લોગસ્સનો કર્મક્ષય નિમિત્તે ૬ લોગસ્સનો નવપદ અને શ્રી નવકારનો ૯ લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ અવશ્ય કરવો.

૪૭ નિદ્રા સિવાય હંમેશા ઓછામાં ઓછું ૦ાા કલાક મૌન રાખવાની ટેવ પાડવી.

૪૮ ઘડા, પાતરા, વિગેરે ખુલ્લા ન રહી જાય તેનું ખાસ ધ્યાન રાખવું.

૪૯ ચાલુ ક્રિયામાં ત્રણ ડગલાંથી અધિક દંડાસણથી પૂંજી ચાલવાનો ઉપયોગ રાખવો.

૫૦ યાત્રાર્થે સાધુ–સાધ્વીઓએ અભિગ્રહ રાખવો તે ઉચિત નથી

૫૧ સાધુ જીવનમાં હંમેશા માટે આગમિક વાંચનનો ઉપયોગ સૂત્રના વાંચન કંઠસ્થ માટે અભિગ્રહ રાખવો જરૂરી છે.

ઉપરની બાબતોનું સંકલન નીચેના ગ્રંથોમાંથી કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

૧ શ્રી આવશ્યક સૂત્ર
૨ શ્રી દશવૈકાલિકસૂત્ર
૩ શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિ
૪ શ્રી પિંડનિર્યુક્તિ
૫ શ્રી આચારાંગ ચૂર્ણિ
૬ આવશ્યક ચૂર્ણિ,
૭ બૃહત્કલ્પસૂત્ર,
૮ શ્રી વ્યવહાર સૂત્ર,
૯ શ્રી જીતકલ્પ,
૧૦ શ્રી મહાનિશીથ સૂત્ર.

૧ શ્રી પંચવસ્તુ
૨ શ્રી ધર્મસંગ્રહ
૩ શ્રી લલિતવિસ્તરા
૪ શ્રી ચૈત્યવંદનભાષ્ય
૫ શ્રી પચ્ચક્ખાણ ભાષ્ય

જ્ઞાની–સદ્ગુરુના ચરણોમાં બેસી યથાશક્ય ઉપયોગની જાગૃતિ રાખી સંયમ–શુદ્ધિ માટે ઉપરની બાબતોને અમલી બનાવવા પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે.

પરમાત્માના શાસનની આજ્ઞાને વફાદાર રહેવા માટે સંયમી–આત્માઓ માટે

જરૂરી હિતકર સૂચનો

(જિનશાસનના આરાધક આત્માર્થી એક સંયમી મહા મુનિની અંતરંગ ખાસ સ્વાધ્યાય–પોથીમાંથી મુમુક્ષુઓના હિતાર્થે આ બાબતો રજુ કરી છે.)

—સંપાદક

૧ આગમિક સ્વાધ્યાય કરવા–કરાવવા વૃત્તિઓને કેન્દ્રિત કરવાનું નિર્ધારું છું. ઓચ્છવ–મહોચ્છવની પ્રવૃત્તિ ગૌણ રાખી લોકોમાં ધર્મપ્રેમ–ધર્મક્રિયા સાથે આજ્ઞાનું બહુમાન અને ગીતાર્થ–પુરુષોની પરંપરાને અનુસરતી ઈચ્છા – પૂર્વક સંયમી તરીકેના જીવનનો આગ્રહ વધુ રાખવો.

૨ શુદ્ધ શાસ્ત્રીય સંયમ–જીવન કાયમી જયણાવાળું, આરંભ સમારંભના કરાવણ આદિ દોષ રહિત જીવવા માટે સતત ઉપયોગ રાખવો. સાથેના સાધુઓ સંયમી મર્યાદા-શીલ અને અજયણા–અસદારંભની શૂન્યતાવાળા બને તેવી વિશિષ્ટ જીવનચર્યાવાળા બને તેનો સતત ઉપયોગ રાખવો

૩ દરેક સાધુને દશવૈકાલિક ઓઘનિર્યુક્તિ, ધર્મસંગ્રહ ભાગ ૨, યતિદિનચર્યા, પંચવસ્તુ, ઉત્તરાધ્યયન (અમુક-અધ્યયનો), "મુક્તિના પંથે" નો ચારિત્ર વિભાગ આટલું ચોક્કસપણે વંચાવી દેવું.

૪ ગોચરીની અનેષણા સંબંધી ખૂબ જ ઉપયોગ રાખવો.

૫ કારણ વિના કે નજીવા કારણે આધાકર્મ–નિત્યપિંડ કે

ભક્તપિંડ, ઓળખાણ પિંડ, સદંતર ગ્રહણ ન કરવા આ અંગે સાધુઓને સજાગ રાખવા.

૬ સાધુઓને રોજ બપોરે ૨ થી ૩ એક કલાક વાંચના જરૂર આપવી.

૭ પ્રશમરતિ, અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, વૈરાગ્યશતક-જ્ઞાનસાર, શાંત-સુધારસ અધ્યાત્મસાર, અધ્યાત્મોપનિષદ્, આદિ વૈરાગ્ય-પોષક ગ્રંથોનું વાંચન સાધુઓને જરૂર કરાવવું.

૮ પાંચ તિથિએ આયંબિલથી ઓછું પચ્ચક્ખાણ તથા બાકીની તિથિએ એકાસણાથી ઓછું પચ્ચક્ખાણ તથા અન્ય દિવસોમાં બેયાસણાથી ઓછું પચ્ચક્ખાણ ઉચિત નથી, પર્વાધિરાજ આદિ વિશિષ્ટ દિવસોએ નવકારશીનો ત્યાગ ઉચિત છે.

૯ વિગઈઓનો અનર્ગલ-અમર્યાદિત ઉપયોગ તથા રસોડું ટોળી-ભોજનશાળા-આદિનો આહાર સંયમ ટકાવવા માટે ખૂબ જ ખતરનાક છે અને આયંબિલ ખાતાનું પાણી સંયમને દૂષિત કરે છે.

૧૦ વ્યાખ્યાન સિવાય સાધ્વીઓ કે શ્રાવિકાઓ ઉપાશ્રયમાં સદંતર ન આવે તે આજે સાધુઓ માટે ચારિત્ર-શુદ્ધિ અંગે ખાસ જરૂરી છે.

૧૧ બહારગામથી વંદનાર્થે આવેલ શ્રાવકો સાથે વાત કરવા અન્ય સાધુને પડખે રાખી વ્યાખ્યાન પછીના એક કલાકમાં મળવું.

૧૨ ગ્રહણ શિક્ષા-આસેવનશિક્ષા અને સામાચારીનું પાલન આ ત્રણ બાબતો આજના સાધુ-જીવનમાં ખૂબ જ અત્યંત અગત્યની જરૂરી છે.

૧૩ યોગ્ય સંયમી–જીવનના ઘડતર વિના વૈરાગ્ય વૃત્તિને ટકાવવા–વધારવાના સત્પ્રયત્ન વિના દેખાતી દીક્ષા શાસનની દૃષ્ટિએ સ્વ–પર અહિતકારી નિવડે એવો અનુભવીઓનો નિચોડ છે.

૧૪ રહેણી–કરણી, સોબત, દૃશ્યો, ઉપકરણો, પ્રદૂષક તત્ત્વો આદિથી ચોમેર ઝેરી વાતાવરણ ફેલાઈ રહ્યું છે, જેમાં વિશિષ્ટ વયસંપન્ન વ્યક્તિને પણ બ્રહ્મચર્ય નભાવવું મુશ્કેલ થઈ રહ્યું છે તેમાં નાના બાળકોના બ્રહ્મચર્યની સુરક્ષા ખૂબ જ ભયપૂર્ણ છે.

૧૫ આજે ભૌતિકવાદનો જબ્બર ઝપાટો આખા વિશ્વ પર છે. તેમાંય હોય તેનું જાય એ ન્યાયે ભારતીય–સંસ્કૃતિને મૂળમાં ઘા થાય તેવી કૂટ નીતિથી આજે આહાર–વિહાર મકાનો–શહેરોના બાંધકામો–પહેરવેશ-દિનચર્યા-જીવનચર્યા આદિમાં ભૌતિકવાદ જબ્બર રીતે પગપેસારો કરી રહેલ છે.

૧૬ ધર્મ-સ્થાનકો પણ તેના અડ્ડા બની રહ્યા છે. સાધુ સંસ્થા પણ તેનો શિકાર બની રહી છે. શાસ્ત્રીય મર્યાદા સુવિહિત પુરુષોની આચરણા–સામાચારી જેવી ચીજ આજે ભૌતિકવાદી માનસના કારણે ઉપહાસ પાત્ર અને વેદિયાવેડાની ચીજ બની રહી છે.

૧૭ સાધુ–સાધ્વીના જીવનમાં ઉપકરણો અને તેની રીતભાતમાં ભૌતિકવાદે જબ્બર વર્ચસ્વ જમાવ્યું છે, પ્લાસ્ટિક–સનમાઈકા–તૈયાર રંગના ડબ્બા, સાંધવાની સોલ્યુશનની ટયુબ આદિ ખતરનાક ભયંકર ચીજો આજે રાજમાર્ગ રૂપે ધરખમ રૂપે વપરાઈ રહી છે.

સંયમોપયોગી સોનેરી સૂચનો

૧ સંથારામાં અધિકોપગરણ વાપરવું નહિ.
૨ નિદ્રા–પ્રમાદ પ્રહરથી વધુ સેવવો નહિ.
૩ પ્રમાર્જનાનો સતત ઉપયોગ રાખવો.
૪ પરિષ્ઠાપના ભૂમિએ માત્રું વિધિપૂર્વક પરઠવું.
૫ ઇરિયાવહી–કુસુમિણું–કાઉસ્સગ્ગ વ્યવસ્થિત કરવો.
૬ પ્રતિક્રમણ–સૂત્રો પદ્ધતિસર બોલવા.
૭ પ્રતિક્રમણમાં સ્થાને–સ્થાને આસન, વસ્ત્ર આદિની મર્યાદા સાચવવી.
૮ પ્રતિક્રમણમાં બોલવું નહિ.
૯ પ્રતિક્રમણ ઉચિત સમયે કરવું.
૧૦ પ્રતિક્રમણ મંદ સ્વરે કરવું.
૧૧ પડિલેહણ વ્યવસ્થિત કરવું.
૧૨ પડિલેહણમાં બોલવું નહિ.
૧૩ મુહપત્તિનો સતત ઉપયોગ રાખવો.
૧૪ શરીરનો સંયમ જાળવવો.
૧૫ સમયસર પ્રતિલેખના–પોરસી ભણાવવી.
૧૬ ઉપધિ મર્યાદાસર રાખવી.
૧૭ પાત્ર–પ્રતિલેખના વ્યવસ્થિત કરવી.
૧૮ સંયમોપકરણોનું બહુમાન જાળવવું.
૧૯ ગોચરી–માંડળીની જયણા સાચવવી.

૨૦ પાણીના ઘડા પાત્રાં–તરપણી વગેરે ઉઘાડા ન રાખવા.
૨૧ વાપરતાં એંઠા મોંઢે ન બોલવું.
૨૨ વાપરતાં પગ ઉભો રાખવો નહિ.
૨૩ વાપરતાં ડાબો હાથ બગાડવો નહિ.
૨૪ દાણા વેરવા, છાંટા પાડવા આદિ અજયણા ન કરવી.
૨૫ ચબ ચબ આદિ અવાજ ન થવા દેવો.
૨૬ કોઈ ચીજ વડીલને છંદના કર્યા વિના વાપરવી નહિ.
૨૭ કોઈ ચીજ નાનાને નિમંત્રણ કર્યા વિના વાપરવી નહિ.
૨૮ દહેરાસરમાં દશ–ત્રિકનું યથાસંભવ પાલન કરવું.
૨૯ દહેરાસરમાં ઉપયોગ પૂર્વક મુદ્રાઓ સાચવવી.
૩૦ દહેરાસરમાં ચૈત્યવંદનના સૂત્રો, સ્તવન, સ્તુતિ વિગેરે પદ્ધતિસર બોલવા.
૩૧ દહેરાસરમાં થોડીકવાર અંતર્નિરીક્ષણ કરવું.
૩૨ દહેરાસરમાં થોડીવાર આત્મચિંતન કરવું.
૩૩ ભૂલનો સ્વીકાર કરવો.
૪૪ ક્રોધની ક્ષમાપના કરવી.
૪૫ ગૌચરીના દોષ સંબંધી જયણા રાખવી.
૪૬ આધકર્મી–ઔદ્દેશિક–નિત્યપિંઠ–સંસ્તવપિંડ આદિ મહત્વનો કોઈ દોષ લગાડવો નહિ.
૪૭ ઓઘો–મુહપત્તી શરીરથી અળગા રાખવા.
૪૮ ઓઘો–મુહપત્તિ ચોલપટ્ટો ઉત્સંઘટ્યા.

૩૯ લૂણાં–ગરણાં–કાછલા–કાછલી–પાકલુંછણું કે દંડાસણ વગેરે ઠેબે ન ચઢાવવાં.

૪૦ બપોરે નિદ્રા ન લેવી.

૪૧ માંડલીનું કાર્ય પોતાને ફાળે આવેલું બરાબર સમયસર કરવું

૪૨ વડીલનું વચન ન ઉત્થાપવું.

૪૩ વડીલના પ્રત્યે બેદરકાર ન થવું.

૪૪ ધાતુના વાસણોનો ઉપયોગ ન કરવો.

૪૫ કાળના સમયે આગાઢ કારણ સિવાય બહાર ન નીકળવું.

૪૬ કાળના સમયે બહાર લઈ ગયેલ વસ્ત્ર-પાત્રની જયણા સાચવવી.

૪૭ કાળના સમયે ઓઢેલ કાંબળીને જયણા પૂર્વક રાખવી.

૪૮ રોજ ત્રણથી વધારે વિગઈ ન વાપરવી.

૪૯ દુધ, ઘી, ગળપણમાંથી એકનો ત્યાગ કરવો.

૫૦ લૂણાં, સ્થંડિલભૂમિની, તરપણીની વ્યવસ્થા જાળવવી.

૫૧ મુહપત્તિની અવહેલના ચુંથણી ન કરવી.

૫૨ ઓઘાનું બહુમાન જાળવવું.

૫૩ જ્ઞાન-ધ્યાનની પ્રવૃત્તિમાં પ્રેરણા મેળવવા પૂજ્ય ગુરુદેવ પાસે જવું.

૫૪ સંયમની મર્યાદાઓની ઉચિત પરિપાલના કરવા માટે જયણા રાખવી.

* *

* આરાધક ભાવ એટલે જીવન–શક્તિઓને આરાધ્યતત્વોનાં ચરણોમાં જાત સમર્પિત કરવી.

* આરાધક–ભાવનો વિકાસ થાય એટલે અહંભાવ અને સ્વછંદતા જાય અને આરાધનામાં ઓજસ આવે !!!

કાપ સંહિતા.

સાધુ-જીવનમાં જરૂર પડે ત્યારે કપડાં ધોવાની વ્યાવાહારિક-પ્રવૃત્તિમાં પણ જિનશાસનની જયણા-મર્યાદાઓની ટુંકમાં રૂપરેખા વૃદ્ધ ગુરુષો પાસેથી મેળવીને અહીં આપી છે.

૧ સામાન્ય. જલદી કાપ કાઢવો નહીં, ઓછામાં ઓછા ૧૫ દિવસે કાપ વ્યાજબી ગણાય.

૨ કાપ કાઢવાની શરૂઆત કરતાં પહેલા બધાં કપડાનું દૃષ્ટિ-પ્રતિલેખન કરી લેવું જોઇએ.

૩ તે જગ્યા ઉપર કાજો લેવો જોઇએ.

૪ ડોલ, પરાત, તપેલું વગેરે તમામ ઉપયોગમાં લેવાની વસ્તુઓનું કાળજીપૂર્વક પ્રમાર્જન કરવું જોઈએ.

૫ તે જગા ઉપર ચૂનો કે રાખ લાવીને રાખવી જોઇએ; જેથી કદાચ માખી વગેરે એકાએક પડી જાય તો તેની આજુબાજુ તે વસ્તુ પાથરીને તેને બચાવી શકાય.

૬ કાપ એવો ન કાઢવો જેથી 'વિભૂષા'ની વૃત્તિને પોષણ મળે.

૭ વડીલોની વસ્તુ કાપમાં લીધી હોય તો તેને પ્રથમ લેવી.

૮ દોરી પહેલેથી બાંધવી અને સંધ્યા થતાં પહેલા અચૂક છોડી લેવી.

૯ પવનથી કપડાં એકદમ ઊડતાં રહે તે રીતે ન સૂકવવા, વસ્ત્રો તડકે ન સૂકવવાં. ('જૂ'ની વિરાધનાની તેમાં શક્યતા છે.)

૧૦ દર ૪૮ મિનિટ પૂર્વે જમીન ઉપર બધે પોતું ફેરવી દેવું અન્યથા તે મેલા પાણીમાં સંમૂર્ચ્છિમ જીવો ઉત્પન્ન થાય.

૧૧ બને તો એક જ બેઠકે કાપ પૂરો કાઢવો.

૧૨ કાપ કાઢતાં મૌન રહેવું અને કાપમાં જ ઉપયોગ રાખવો.

૧૩ કાપના ચાલુ પાણીના હાથથી બાજુ ઉપર મૂકેલું ચોખ્ખું પાણી ન લેવું. જો હાથ તે પાણીને અડી જાય તો તે પાણીને પણ બે ઘડી પૂર્વે વાપરી નાંખવું પડે.

૧૪ વધુ ફીણ બનાવવું નહિ. કદાચ મેલા પાણીની ડોલમાં ફીણ વધી પડે તો તે ડોલ પરઠવતા પૂર્વે ફીણ ઉપર થોડોક ચૂનો ભભરાવી દેવો.

૧૫ પાણી લાવવાનો ઘડો ખૂબ દૂર રાખવો, જેથી તેની ઉપર ચાલુ કાપના પાણીના છાંટા ન પડે.

૧૬ પાણી ખૂબ જ કરકસરથી વાપરો, પણ તે સાથે સાબુ-વાળાં કપડાં રહી ન જાય તેની કાળજી પણ રાખો.

૧૭ પરાતો પછડાવી વગેરે અવાજ બનતા સુધી થવા ન દો.

૧૮ તમામ વાસણો ઢાંકેલા જ રાખવા. ખુલ્લાં રહે તો ફીણ વગેરેમાં માખી પડશે.

૧૯ ચૂનાના વધેલા પાણીથી કાપ કાઢવામાં અરુચિ ન દાખવો. તે જ દિવસના ગરમ પાણીમાં જ કાપ કાઢવાનો નિષ્કારણ આગ્રહ ઉચિત ન ગણાય.

૨૦ જમીન લૂછતી વખતે જીવ–વિરાધના ન થઈ જાય, તેની ભારે કાળજી રાખો.

૨૧ નજીકની મોરી વગેરેમાં પાણી વહ્યું ન જાય, તે માટે પરાતમાંથી પાણી ઉછળવા ન દો; અને વારંવાર જમીન લૂછવાની કાળજી કરો.

૨૨ વડીલોને કપડા સૂકવવા ન આપો; કે કાપ અંગેનું કોઈ પણ કામ ન સોંપો.

૨૩ કાપ કાઢી લીધા પછી ડોલ, પરાત વગેરે તમામ લૂછીને મૂકો; નહિ તો તેને નીતરતાં જે ત્યાં ટપકારૂપે પાણી પડશે તે બે ઘડીમાં ન સુકાય તો તેમાં જીવોત્પત્તિની શકયતા રહે.

૨૪ પરાતોને સાબુ વગેરેથી સાફ ધોઈને મૂકવી, જેથી પાણી ઠારવાના ઉપયોગમાં પણ લઈ શકાય.

૨૫ લૂછણિયું બે ઘડીમાં સુકાઈ જ જાય તે રીતે સૂકવવા મૂકી દેવું.

૨૬ કાપ કાઢ્યા બાદ તરત તેની નોંધ પ્રાયશ્ચિત્તની ડાયરીમાં કરી લેવી. વડીલ વગેરેનો કાપ કાઢયો હોય તો પણ કાપ કાઢનારે-લાભ-લેનારે તે રીતે તે નોંધ કરવી.

૨૭ કાપ કાઢવાનો શાસ્ત્રીય કાળ તો સામાન્યતઃ વર્ષાઋતુ બેસતાં પૂર્વે-એક જ વારનો છે; પણ હાલ તે નિયમ ન પાળી શકાય તો છેવટે શકય અને ઉચિત તેટલા વધુ અંતરે અને વિભૂષાવૃત્તિ વિના કાપ કાઢવો એટલું તો નક્કી જ રાખવું.

જુના-ગ્રંથના આધારે

સાધુની અવશ્ય કરણી

(પંદર બોલ)

૧ પડિક્કમણું ન કરે તો ઉઠામણું.
૨ બેઠાં પડિક્કમણું કરે તો ઉપવાસ.
૩ કાળવેળાએ પડિક્કમણું ન કરે તો ચોથભક્ત.
૪ સંથારા ઉપર પડિક્કમણું કરે તો ઉપવાસ.
૫ માંડલે પડિક્કમણું ન કરે તો ઉઠામણું.
૬ કુશીલીયાને પડિક્કમે તો ઉપવાસ.
૭ સંઘને ખમાવ્યા વિના પડિક્કમે તો ઉઠામણું.
૮ પોરસી ભણાવ્યા વિના સૂએ તો ઉપવાસ.
૯ દિવસે સૂએ તો ઉપવાસ.
૧૦ વસ્તિ અણપવેએ આદેશ માંગ્યા વિના સ્વાધ્યાય કરે તો ચોથભક્ત.
૧૧ અવિધિએ પડિલેહણ કરે તો ઉપવાસ.
૧૨ નિત્ય પડિલેહણ ન કરે તો ઉપવાસ.
૧૩ અણપડિલેહ્યા વસ્ત્ર વાપરે તો ઉપવાસ.
૧૪ કાજો અણઉદ્ધર્યે પડિક્કમણું કરે તો ઉઠામણું.
૧૫ ઇરિયાવહી આવ્યે છતે પડિક્કમ્યા વિના બેસે તો ચોથભક્ત.

ઉપરના ૧૫ બોલ શ્રી મહાનિશીથસૂત્રમાં કહ્યા છે.

તા. ક. ઉઠમણું શબ્દની પ્રાયશ્ચિત્તના ગ્રંથોમાં પરિભાષા પ્રાયઃ નથી, સમજવા ખાતર મળેલું વૃદ્ધ-પુરુષોએ નિર્દેશેલ માંડલી-બહાર કરવાની મર્યાદાને જણાવનાર **ઉત્થાપન** શબ્દનું રૂપાંતર રુપ આ શબ્દ દેખાય છે. વિશેષ જ્ઞાની-ગુરુભગવંતો જે કહે તે ખરૂં!

સંયમોપયોગી જરૂરી

મહત્વની હિતશિક્ષાઓ

પ્રતિક્રમણ

* પાપોની આલોચનારૂપ આ ક્રિયામાં પૂર્ણ ઉપયોગ જાળવવો જરૂરી છે.

  તેનાથી મોહનીય કર્મ મંદ પડે છે, માટે પ્રતિક્રમણના સૂત્રો શુદ્ધ–સંહિતાની જાળવણી સાથે સ્પષ્ટપણે બોલવા. તેમાં જ્યાં જ્યાં જે જે મુદ્રા છે, તેનો ઉપયોગ બરાબર રાખવો.

* ઓઘો નાભિથી ઉપરના ભાગે અડવો ન જોઈએ તેનું પૂર્ણ ધ્યાન રાખવું જોઇએ.

  ઓઘો મુહપત્તિ ચાલુ ક્રિયામાં શરીરને અડકીને જ રાખવાં. શરીરથી સહેજ પણ અળગા પડે તો તુર્ત ઇરિયાવહી કરવા.

* ઉજેહીની જયણા પૂર્ણપણે સાચવવી, કાંબલ આદિના ઉપયોગ માટે બેદરકારી ન રાખવી.

* કાઉસ્સગ્ગમાં **જિનમુદ્રા**

  ચૈત્યવંદન–ણુમોત્થુણં, સ્તવનાદિમાં **યોગમુદ્રા**

  જાવંતિ જાવંત કેવિ૦ જયવીયરાય૦ માં **મુક્તા-શુક્તિમુદ્રા.**

સજ્ઝાયમાં **ઉત્કટિકાસન.**

છ આવશ્યકમાં **યથાજાતમુદ્રા.**

શ્રમણ-સૂત્ર બોલતાં **વીરાસન** અથવા તેની મુદ્રા "करेमि भंते० आयरिय-उवज्झाए०"માં **અંજલિ મુદ્રાનો** તે ઉપયોગ રાખવો.

* પ્રતિક્રમણમાં પણ બીજાથી બોલાતા સૂત્રો મનમાં ધારવા અવ્યક્ત પણે બોલવા.
* પ્રતિક્રમણમાં સૂત્રો બોલતી વખતે મુહપત્તિનો ઉપયોગ બરાબર જાળવવો.
* ખમાસમણાની ૧૭ પ્રમાર્જના, વાંદણાના ૨૫ આવશ્યક જાળવવા ઉપયોગ રાખવો.
* પદ્ય રૂપ સૂત્રો તે તે ગાથા આદિ છંદની પદ્ધતિથી બોલવા અને ગદ્યરૂપ સૂત્રો સંહિતાની પદ્ધતિથી બોલવાં.
* ઓઘો ચરવળાની જેમ છેડા ભાગથી ન પકડવો, અર્થાત્ દોરીના ઉપરના ભાગે ન પકડવો, પણ વચલી દોરી અને નીચલી દોરીના વચ્ચે પકડવો, અને મુહપત્તિ અંગુઠાની આગળના ભાગે ઓઘા સાથે પકડવી.
* પ્રતિક્રમણમાં આવતા દરેક આદેશ માગવા ઉપયોગ રાખવો.
* તે-તે બોલાતા સૂત્રો યથાશક્ય ઉપયોગની જાગૃતિ સાથે શુદ્ધ ઉચ્ચાર-સંહિતાની જાળવણી મુદ્રાની મર્યાદા આદિ સાથે બોલવાં.
* પ્રતિક્રમણમાં સંપૂર્ણ મૌન જાળવવું, તેમાં પણ છ આવશ્યકમાં તો ખાસ.

* પ્રતિક્રમણમાં સ્થાપનાચાર્યની વિનય-મર્યાદા બરાબર જાળવવી.

* પ્રતિક્રમણમાં સ્થાપનાચાર્ય હાલી ન જાય.
કોઈની આડ ન પડે તેનો પૂર્ણ ઉપયોગ રાખવો.
છ આવશ્યકમાં વિશેષ કરીને ધ્યાન રાખવું.
સહસા કદાચ થઈ જાય તો ઇરિયાવહિયા પડિક્કમવા.
* રાઈ પ્રતિક્રમણમાં મંદ-સ્વરે અત્યંત ધીમા-શાંત સ્વરે સૂત્રો બોલવાં.
* સકલતીર્થ કે તપચિંતવણી કાઉસ્સગ્ગ વખતે મ્હોં આંખણીયું અજવાળું થાય તેનું ધ્યાન રાખવું.

પડિલેહણ

* પડિલેહણ કરતાં પહેલાં આપણી તમામ ઉપધિ એકત્રિત કરી લેવી.

* ચાલુ પડિલેહણમાં જરાક પણ આઘા-પાછા થવું નહિ, થવું પડે તો પૂંજવાનો ખૂબ જ ઉપયોગ રાખવો.

ત્રણ ડગલાથી વધુ જવાના અવસરે દંડાસણથી પૂંજવાની જયણા કરવી.
* પડિલેહણ કરાતી દરેક ચીજને લેતાં-મૂકતાં દૃષ્ટિ પડિલેહણ અને ઓઘો-દંડાસણ કે મુહપત્તીથી પ્રમાર્જવાનો ઉપયોગ રાખવો.
* અત્યંત નાની ચીજ અથવા પવિત્ર સંયમ કે જ્ઞાનના ઉપકરણો તથા દોરા-દોરી-દાંડી, ઓઘાનો પાટો, પોથીની પટ્ટી વગેરેને મુહપત્તીથી પ્રમાર્જવા.

* આસન કે સંથારીયું પાથરવાની ભૂમિ. વીંટિયો. બાંધેલ પોટકી કે પોથી, પાટ–પાટલા, દાંડો, દંડાસણ આદિની પ્રમાર્જના ઓઘાથી કરવી.
* સ્વાધ્યાય–ભૂમિ, પ્રતિક્રમણ–ભૂમિ, પડિલેહણ–ભૂમિ સંસ્તારક–ભૂમિ આદિની પ્રમાર્જના દંડાસણથી કરવી.

આમાં વ્યત્યાસ–વિપર્યાસ ન થાય તેનું પૂર્ણ ધ્યાન રાખવું.

* પડિલેહણ કરેલ વસ્ત્રાદિ પડિલેહણા નહિં કરેલ વસ્રાદિ સાથે મિશ્ર ન થાય તેનું પુરતું ધ્યાન રાખવું.
* સૌથી પહેલા ભૂમિ પ્રમાર્જી આસન પડિલેહી પાથરી તેના ઉપર પડિલેહણ વસ્ત્રાદિ મૂકવા.
* વસ્ત્રોની પડિલેહણામાં વસ્ત્ર નીચે જમીનને ન અડે આપણા શરીરને પણ ન અડે તે રીતે ઉભડક પગે બેસી અદ્ધર પડિલેહવું.

પડિલેહણ કરાતા વસ્ત્રાદિના ત્રણ ભાગ કરી ચક્ષુથી પડિલેહી (એક બાજુ) ફરી બીજી બાજુ પણ તે જ રીતે ત્રણ ભાગ કરી દૃષ્ટિપડિલેહણ કરી "સૂત્ર૦" પહેલી બાજુ–દૃષ્ટિ પડિલેહણ.

પછી "**અર્થ તત્વ કરી સદ્દહુ**" બીજી બાજુ દૃષ્ટિ પડિલેહણ કરીને બોલવું તેમજ પ્રથમ પ્રસ્ફોટક કરવો. પછી બીજો પ્રસ્ફોટક જમણા હાથ ઉપર કરતાં "**સમ્યક્ત્વ મોહનીય**" બોલવું.

ડાબા હાથ ઉપર પ્રસ્ફોટક કરતાં "**કામરાગ૦**" બોલવું પછી વસ્ત્ર અર્ધા ભાગે વાળી ભેગું કરી ડાબા હાથ ઉપર

પ્રમાર્જતાં "સુદેવ" આદિ મનદંડ૦ સુધી બોલ બોલવા.

* દરેક આદેશ ઇચ્છાકારેણ૦થી ઉચ્ચસ્વરે આજ્ઞા માગવાના ભાવપૂર્વક માંગવો.

* પડિલેહણ નીચેના ક્રમથી કરવું.

૧ કાંબલ ૨ કાંબલનો કપડો ૩ ઓઢવાનો કપડો ૪ સંથારીયું ૫ ઉત્તરપટ્ટો	પછી યથાયોગ્ય બાકીની ઉપધિ (સંયમ-સાધક હોય તે) પછી સંયમને ઉપગ્રહ કરનાર અન્ય ઉપકરણોની પ્રતિલેખના, છેલ્લે દાંડાનું પડિ૦ કરી કાજો લેવો.

* આદેશ મલ્યા પછી-ઇચ્છં કહેવું.

* પડિલેહણમાં કરાતી ઇરિયાવહી વગેરે બધા વ્યક્ત સ્વરે જ બોલવા.

* લોગસ્સ૦ આદિ ગાથાબદ્ધ બોલવા.

* પડિલેહણ શરૂ કર્યો પછી કાજો લઈને સૂપડીમાં લઇ વોસિરાવી ઇરિયા૦ ન કરાય ત્યાં સુધી—

—આસન પર ન બેસાય, કપડું ઓઢાય નહિ, તેમજ વચ્ચે બીજી કોઈ ક્રિયા-(કામ-કાજ) ન થાય.

* લેવાતો કાજો ઓળંગવો નહિ.

* એક સાથે બે જણાએ કાજો ન લેવો.
* સાંજના પડિલેહણમાં કાજો વોસિરાવી પાણી ગાળી મુઠ્ઠસી૦ પચ્ચક્ખાણ પાર્યા પછી પાણી વપરાય. વચ્ચે પાણી ન વપરાય.
* સવારના પડિલેહણમાં ઓઘો સૌ પ્રથમ પડિલેહવો સાંજે બધી પડિલેહણા પૂર્ણ થયા પછી (કાજા પહેલાં) ઓઘો પડિલેહવો.

—: ઓઘાના પડિલેહણનો ક્રમ :—

સવારે	સાંજે
૧ નિષદ્યા (સૂતરાઉ)	૧ ઓઘારીયું (ઉની)
૨ ઓઘારીયું (ઉની)	૨ નિષદ્યા (સૂતરાઉ)
૩ દાંડી	૩ દાંડી
૪ વચલી દોરી	૪ વચલી દોરી
૫ પાટાની પ્રમાર્જના	૫ પાટાની પ્રમાર્જના
૬ નીચલી દોરી	૬ નીચલી દોરી
૭ દશીઓનું પડિલેહણ	૭ દશીઓનું પડિલેહણ

* કાજો લેતી વખતે દાંડાની પડિલેહણા, માત્રકની પડિલેહણા, સંસ્તારક–ભૂમિ, પાટ–પાટલી વગેરેની પડિલેહણા કરવી.
* કાજો લીધા પછી સૂપડીમાં ભેગો કરી તપાસી પરઠવી જ્યાં ભેગો (કાજો) કર્યો હોય તે સ્થાને ઊભા રહી ઈરિયા૦ પડિક્કમ્યા પછી સૂપડી–દંડાસણ યથાસ્થાને મૂકવાં.

* સાંજના પડિ૦માં કાજો વોસિરાવી ઇરિયા૦ પડિક્કમી પાણી ગાળવા માટે ઘડો–ગરણું કાઢવી આદિ એકત્રિત કરી ઈરિયા૦ પડિક્કમી પડિલેહી પાણી ગાળવું.

* ૭ ઘડી દિન ચઢયે "બહુપડિપુણ્ણા પોરસી" ભણાવતી વખતે બધાં પાતરાં, દોરા, તરપણી, લુણાં ગળણું વગેરે ભેગું કરી પછી ઇરિયા૦ પડિક્કમવા.

ઝોળી વગેરેની ગાંઠ–દોરાની આંટી ખોલવી વગેરે બધું પ્રથમ કરી લેવું.

પછી નીચેના ક્રમ પ્રમાણે પડિલેહણ કરવું :—

૧ ઉપરનો ગુચ્છક (કાંણાવાળો)

૨ ચરવળી (પાય કેસરીયા)

૩ ઝોળી

૪ પલ્લા

૫ રજસ્ત્રાણ

૬ પાત્ર–સ્થાપનક (નીચેનો ગુચ્છો કરવો)

૭ પાતરાં

પાત્રાનું પડિલેહણ આ રીતે :—

* પ્રથમ પાતરાંની ઉપરની ફરતી લાલ કિનારી ઉપર ચરવલી ફેરવવી (પ્રમાર્જના કરવી) પછી પાતરાંને તે પડિલેહેલી કિનારીથી બરાબર પકડી–(જમીનથી ૪ આંગલથી વધારે અદ્ધર નહિ) અંદર ચરવલીથી પ્રમાર્જના કરી બહાર પ્રમાર્જના કરી નીચે ચરવલીથી પ્રમાર્જના કરવી.

* પછી તરપણી–ચેતનો–કાછલો–કાછલીનું પડિલેહણ કરી દોરાઓનું પડિલેહણ કરવું પછી લૂણાનું.
* પડિલેહણ કરેલ પાતરાં, પાતરાનો સામાન લૂણાં ગળણું વગેરે વ્યવસ્થિત ગોઠવીને મુકવું (પાથરેલા આસન ઉપર) (આસન પાથરીને જ આ બધી વસ્તુઓ મૂકવી.)
* ગોચરી વાપર્યા પછી પાતરાં વગેરે ઠેકાણે વ્યવસ્થિત (માખી કે અન્ય કોઈ સંપાતિમ જીવની વિરાધના ન થાય તે રીતે બધા પાત્રોને) ઝોલીમાં વીંટાળી મૂકવા, તેમ શકય ન હોય તો છેવટે ઉપર કપડું ઢાંકી જયણા સાચવવી.
* બાદ માંડલીનો કાજો ધઈ દાણા હોય તેની વ્યવસ્થા કરીને જ બીજું કામ કરવું.
* લૂણાનું પાણી તડકે ન પરઠવું તેમજ લૂણું તડકે ન સૂકવવું.
* દંડાસણ ઉભું ન મૂકવું. એક સાથે બે કે અધિક દંડાસણ ભેગાં ટીંગાડવા નહિં.
* પાટલો ઉભો મૂકવો નહિં.
* બળવણુ–સોય–કાતર વગેરેની હાથો હાથ લેવડ દેવડ કરવી નહિં.
* કાજો લીધા વગરની સંથારા માટે કે ગોચરી માટે, સ્વાધ્યાય કરવા કે બેસવા માટે ભૂમિ કામ ન લાગે. ઇરિયા૦ કરી કાજો લીધા પછી વપરાય.

* અપડિલેહેલ વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ઉપયોગમાં ન લેવા.
* વાપરતાં, પ્રતિક્રમણ-પડિલેહણ આદિ આવશ્યક ક્રિયા કરતાં, માત્રક હાથમાં હોય ત્યારે, લઘુનીતિ-વડીનીતિ કરતાં બોલાય જ નહિં.
* વાપરતાં બોલવાની જરૂર પડે તો મુખ-શુદ્ધિ કરીને જ બોલવું.
* ગોચરી-પાણી દૂર જવાથી, તથા જ્યાં સાધુ-સાધ્વી ઓછા જતાં હોય તેવા ઘરોએ જનારને ઘણી નિર્જરા થાય છે.
* જ્યાં ઘણા સાધુ-સાધ્વીઓ જતાં હોય તેવા ઘરોમાં આગાઢ કારણ વિના ન જવું.
* એક ઘરે એકથી વધુ વાર ગોચરી માટે ન જવું જોઇએ.
* સમુદાયમાં રહેનાર સાધુએ સ્વ-કુટુંબ માફક સર્વ સાથે સાપેક્ષપણે દરેક કાર્ય પોતાનું સમજીને હરખભેર કરવું જોઇએ.
* સ્વામી-જીવ-તીર્થંકર-ગુરુઅદત્તના પ્રકારોનું રહસ્ય ગુરુ-ગમથી સમજી ત્રીજું વ્રત દૂષિત ન થાય, તેની કાળજી રાખવી.
* સાધુ-જીવન સાદાઇથી બિન-જરૂરી વસ્તુના ઉપયોગ સિવાય ઓછામાં ઓછી ચીજથી નભાવી શકાય તેવું હોવું જોઇએ.
* શોખની વસ્તુઓથી નવ ગજ દૂર રહેવું.
* કોઇ વખત ઓછી કે અણગમતી ચીજ આવી મળે તો મનમાં દુઃખ ન લાવવું.

* ગૃહસ્થો આવા કપરા–કાળમાં પોતાનું જીવન કેવી રીતે નભાવે છે? તે વિચારી "जे अ कंते भोए पिए" ના મર્મને સમજી સ્વેચ્છાથી ત્યાગબુદ્ધિ કે વિરાગબુદ્ધિ કેળવવી.
* દશવૈકાલિકનું સાર્થ વાચન નવદીક્ષિતાવસ્થા–દીક્ષા પછી ૧૮ માસ સુધી લગભગ અવારનવાર રોજ થોડું થોડું કરવું (૮ મું અધ્ય૦ ૧૦ મું અધ્ય૦ ખાસ) પછી મહિનામાં એકવાર દીક્ષાના બીજા ૧૮ માસ સુધી, પછી વર્ષમાં એક વાર આખું અખંડ દીક્ષા–તિથિના આગલા ૭ દિવસ અને પાછલા ૭ અને ૧ દીક્ષા તિથિ એમ પંદર દિવસમાં પૂરું કરવું.
* રત્નાધિક સાધુની પડિલેહણ આદિ ભક્તિ, બાહ્ય વિનય પ્રતિપત્તિ કરવામાં જરાપણ ઉપેક્ષા ન કરવી.
* વડિલ–ગુરુની ભક્તિ કે બહુમાનની પ્રવૃત્તિમાં ભણવાના બહાને કે બીજા કારણે ઓછાશ ન થવા દેવી.
* મોટા બોલાવે કે તુર્ત ગમે તે કામ પડતું મૂકી "જી સાહેબ" કરી ઉભા થવું.
* નાના કે મોટા કોઈપણ ગ્લાન–મુનિની સેવા ભક્તિ વૈયાવચ્ચના કામમાં પ્રથમ લાભ મને કેમ મળે? એવો ભાવ રાખવો! અને ગમે તે કામ પડતું મૂકી ગ્લાનની સેવા ખડે પગે પ્રથમ કરવી.

કેમ કે તેમાં મહાલાભ– કર્મનિર્જરા છે.

* દહેરાસરમાં શાંત–ચિત્ત શુભ ભાવના ઉલ્લાસ સાથે ચૈત્યવંદન કરવું.

* દેરાસરમાં બિલકુલ ઉતાવળ ન કરવી.
* ઓછામાં ઓછી ૨૦ મિનિટ તો દહેરાસરમાં ગાળવી જોઈએ.
* બારી બારણા બંધ કરતી વખતે ઓઘા કે દંડાસણથી તેના સાંધા અને તેના મિજાગરાઓને પુંજવા, બાદ ઉપયોગથી જયણા કરવી.

  કેમકે–જયણા એ ધર્મની માતા છે.
* સામાન્યતઃ પંદર દિવસ પહેલા કાપ ન કાઢવો.

  જરા જરા મેલા કપડાંને ચોખલીયાવૃત્તિ કે ટાપટીપ કરવાની વૃત્તિથી કે વારંવાર ધોવાની ગૃહસ્થાપણાની ટેવને તિલાંજલી આપવી ઘટે.
* પાણી એક તો પીવા માટે પણ વર્તમાનકાલે બહુ વિચારણીય થઈ પડેલ છે, પ્રાસુક અચિત્ત નિર્દોષ પાણી બહુ દુર્લભ થઈ પડયું છે. પણ જીવન નિર્વાહ અર્થે ન છૂટકે લેવું પડે, પણ શોખ ખાતર કાપ માટે પાણીનો ઉપયોગ તેમજ સાબુ–સોડા આદિ ક્ષારવાળા પાણીને પરઠવવામાં પણ બહુ વિરાધનાનો સંભવ છે.

માટે કાપ માટે પુરતી જયણા રાખવી જરૂરી છે તે માટે જેમ બને તેમ ઉપયોગ રાખી કપડાં ઓછાં મેલા થાય કે અવારનવાર એકલા ક્યારેક સ્વભાવિક વધુ પડતાં પાણીના સંયોગે પાણીથી સારૂં કરતા રહેવાથી બહુ વિરાધનાનો પ્રસંગ નહિ આવે.

સાધુએ વચન પણ બહુ વિવેકપૂર્વક સંયમને પોષક તથા જાણ્યે-અજાણ્યે પણ સાક્ષાત્ કે પરંપરાએ સીધી યા આડકતરી રીતે અસંયમને પોષણ આપનાર ન બને તેવું બહુ ઉપયોગ પૂર્વક બોલવાનું હોય છે.

તેથી અગીતાર્થને તો મૌનમાં જ વધુ લાભ નિર્દેશ્યો છે.

* ચાલુ ધોરણ પ્રમાણે કામ કરવામાં કંઈ પણ અડચણ હોય તો પૂછીને ફેરફાર કરવો, પણ પોતાની મેળે ફેરફાર ન કરવો કે કામ પડતું મુકવું નહિ.

* ચાલુ અભ્યાસ સિવાય બીજું કંઈપણ વાંચતાં પહેલાં બતાવીને સંમતિ મળે તો જ વાંચવું.

* પોતાની ઉપધિ-પુસ્તક વગેરે ચીજ સંયમના ઉપકરણ તરીકેના બહુમાન સાથે વ્યવસ્થિત રાખવી, તેમ ન કરવાથી સંયમના ઉપકરણોની અવહેલના કરવારૂપ આશાતના લાગે.

* શ્રમણ-સૂત્રમાં 'घोसहीणं' નામની શ્રુતની આશાતના જણાવી છે, માટે તે તે સૂત્રો મનમાં બોલવાં કે ગોખવા અગર મન-મરજી પ્રમાણેની શૈલીથી બોલવા તે શ્રુત-જ્ઞાનની આશાતનારૂપ છે માટે મુહપત્તી રાખી બહુ ઉચ્ચ સ્વરે નહિ પણ સ્પષ્ટ ઉચ્ચાર અને તે તે મર્યાદાપૂર્વક બોલવા જરૂરી છે.

* દૈનિક આલોયણા નોંધવામાં પ્રમાદ ન કરવો.

* સંયમને પોષક વૈરાગ્ય-ભાવનાને સમર્થક થોડું પણ વાંચન વડિલને પૂછીને તેઓ જણાવે તે પ્રમાણે જરૂર કરવું.
* ગોચરીના ૪૨ દોષો વગેરે જરૂરી સંયમ-સાધક મહત્વની બાબતો વિગતવાર રોજ જાગૃતિ કાયમ રહે, તે રીતે સમજી લેવી જરૂરી છે, તેમાં બેદરકારી ન રાખવી.

ગોચરી

* ગોચરી-માંડલીના નિયમોનું પાલન બરાબર કરવા માટે તત્પર રહેવું જેમકે—

૧ વડિલના આવ્યા વિના કે તેઓની આજ્ઞા વિના વાપરવું નહિં

૨ કોઈપણ ચીજ માંગવી નહિ, માંગીને લેવું નહિ. શરીરાદિની અનુકૂળતા ન હોય તો ગોચરી પહેલાં અગર અન્ય-સમયે ગુરુને વાત કરી દેવી.

૩ પર્યાયે વડિલ હોય તેમના જ હાથે કોઇ પણ ચીજ લેવી.

૪ સ્વતંત્ર આપણા હાથે કોઇ પણ ચીજ ન લેવી.

૫ નિયમાનુસાર ગોચરીની વધ-ઘટે સહકારી-ભાવથી વર્તવું.

૬ ઉણોદરીના લક્ષ્યપૂર્વક વાપરવાના ધ્યેયને પ્રસંગે માંડલીની વ્યવસ્થા-બંધારણને અનુકૂલ રહી જાળવવા પ્રયત્નશીલ રહેવું

૭ થોડું ઓછું હોય તો ચલાવી લેવાની અને થોડું વધુ હોય તો કચવાટ કર્યા વિના નભાવી લેવાની ટેવ કેળવવી.

૮ દાણા વેરવા, એંઠા હાથથી લેવડ-દેવડ, એંઠા મોંઢે બોલવું, પગ ઉભો કરવો, ભીંતનો કે હાથનો ટેકો લેવો, ચબચબ અવાજ કે સબડકા મારવા આદિ જયણા તેમ જ સ્વાદ-વૃત્તિઓથી ઘણા પાત્રાંનો ઉપયોગ-આદિ માંડલીના દૂષણો યથાશકચ-પ્રયત્ને વર્જવા ઉપયોગવંત રહેવું.

સાધુ-જીવનની સારમયતા

મુમુક્ષુ આત્માને વ્યક્તિગત-કલ્યાણની સાધના પ્રધાન હોય છે, તેની સાચવણી-ખીલવણીને સાપેક્ષ રહીને સર્વ કાર્યો કરવાનાં હોય છે, માટે મુમુક્ષુ આત્મા અનંત-પુણ્યરાશિના અતિપ્રકર્ષના પરિણામે મેળવેલ પ્રભુશાસનના લોકોત્તર-સંયમની આરાધનાને અનુકૂળ સાધનોની સફળતા યથાયોગ્ય શી રીતે મેળવી શકાય? તે અંગે શ્રી આચારાંગ-આદિ શાસ્ત્રોમાં નાના પ્રકારનું વર્ણન છે, જેમાનું કંઈક આ ગ્રંથમાં વર્ણવવા અલ્પ પ્રયાસ કર્યો છે, પણ આ બધું માર્ગદર્શન મુમુક્ષુ-આત્માને સહજ રીતે મળી રહે, તેવું કંઈક અહીં બતાવાય છે.

૧ પ્રથમ તો સાધુ-સાધ્વીએ દીક્ષાનો પરમાર્થ સમજી, બાહ્ય-જીવનમાંથી આંતરિક-જીવન જીવવા માટેની પૂર્ણ તૈયારીવાળા જીવન જીવવા માટેની પોતાની જવાબદારી ધ્યાનમાં રાખીને, પરમ-હિતકર જ્ઞાની-ભગવંતોના વચનોને પૂર્ણ વફાદાર રહેવું ઘટે, તે વચનો પણ પોતાની બુદ્ધિની તુચ્છતાના કારણે સંપૂર્ણ-યથાર્થ ન સમજાય, તેવા પ્રસંગે પણ સાક્ષાત્ ઉપકારી પોતાના ગુરુભગવંતો પ્રતિ પૂર્ણ વિનયભાવે નમ્રતા દાખવવી. પોતાના આત્મિક-વિકાસ માટે પૂર્ણ જાગૃત રહેવું

૨ દીક્ષા લીધા પછી રોજની ઉપયોગી ક્રિયાઓની શુદ્ધિ અને જયણાપૂર્વક પાલન થાય, તે માટે વિધિનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવી યથાશક્ય પ્રયત્ન કરી વિધિપૂર્વક પાલન માટે નિરંતર ધ્યાન રાખવું.

૩ આવશ્યક-સૂત્રોના અર્થો સામાચારીની નિર્મલતા, આવશ્યક-ક્રિયાની સમયાદિ-વ્યવસ્થાપૂર્વક નિયત-વ્યવસ્થા અને આચાર-પ્રધાન સાધુજીવન જીવવા આદિની તત્પરતા માટે શક્તિસંપન્ન-આત્માએ પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઇએ.

૪ દીક્ષા લીધા પછી પહેલી તકે નીચે જણાવ્યા મુજબ પ્રાથમિક અભ્યાસ કરવો જરૂરી છે, કે જેનાથી આત્મા સંયમ વિવેકની મહત્તા સમજી વ્યક્તિગત આત્મિક કલ્યાણની સાધનાને સાધવા ઉદ્યત થઈ શકે.

૧ આવશ્યક-ક્રિયાના સૂત્રો (અર્થસાથે)

શકય હોય તો સંહિતા, પદસંધિ. સંપદા અને ઉચ્ચાર-શુદ્ધિની યોગ્ય કેળવણી મેળવવી જરૂરી છે.

૨ શ્રીદશવૈકાલિક સૂત્ર (અર્થ સાથે)

સંસ્કૃત ન જાણનારે પણ ગુરુમુખે આખા ગ્રંથનો અર્થ ધારી તેમાંથી ધ્યાન રાખવા લાયક નોંધ કરી. રોજ તે સંબંધી યોગ્ય-ઉપયોગની જાગૃતિ રાખવા પ્રયત્ન સેવવો.

આખા દશવૈકાલિક સૂત્રનો યોગ ન બને તેમ હોય તો પણ **પહેલા પાંચ અધ્યયનો, આઠમું, દશમું અને છેલ્લી બે ચૂલિકાઓ** ખાસ ગુરુગમથી અર્થ સહિત ધારવી, **તેમજ દશવૈકાલિક સૂત્રના દશ અધ્યયનોની સજઝાયો** ગુરુગમથી ધારવી અને બને તો ગોખવી.

૩ **શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિ** ગ્રંથની વાચના ગુરુમુખે લેવી અને તેમાંથી વિહાર, ગોચરી, પડિલેહણ સ્વાધ્યાય, સ્થંડિલ ભૂમિ, રોગચિકિત્સા, પાત્રલેપ આદિ સંબંધી યોગ્ય જયણા આદિની નોંધ કરવી.

૪ વૈરાગ્યવાહી-ગ્રંથોનું વાંચન-મનનાદિ

જેમકે **શ્રી અધ્યાત્મ-કલ્પદ્રુમનો બીજો પાંચમો આઠમો, નવમો, અગિયારમો, તેરમો, અને પંદરમો અધિકાર, શ્રીપ્રશમરતિ, શ્રીજ્ઞાનસાર. શ્રીઅધ્યાત્મ સાર, શ્રીઉપદેશમાલા, શ્રીશાંતસુધારસગ્રંથ,** શ્રીરત્નાકરપચ્ચીશી, શ્રી હૃદયપ્રદીપ-છત્રીશી, શ્રી કુમારપાલ ભૂપાલ રચિત સાધારણજિન સ્તવન વગેરે ગ્રંથો.

૫ દ્રવ્યાનુયોગનો પ્રાથમિક અભ્યાસ–

ચારે અનુયોગમાં પ્રધાન ચરણ-કરણાનુયોગની મહત્તા-સફલતા દ્રવ્યાનુયોગની સાપેક્ષ-વિચારણા પર અવલંબે છે, માટે પ્રાથમિક-કક્ષામાં વર્ત્તતા બાલ-જીવોને માટે ચરણકરણાનુયોગ અમુક-ક્રિયાઓના શુભ આસેવનના બલે આત્મિક સંસ્કારોના ઘડતરની ભૂમિકા તૈયાર કરે છે, પણ સાધુજીવનમાં તો તે તૈયાર થયેલું પ્રાથમિક-ભૂમિકા ઉપર યોગ્ય-સંસ્કારોનું મજબૂત મંડાણ કરવાનું હોય છે, તેથી દ્રવ્યોનુયોગની સાપેક્ષ પ્રધાનતા (પોતાના માટે) જરૂરી છે. માટે **ચાર પ્રકરણ, ત્રણ ભાષ્ય, ચાર કર્મગ્રંથ** (શક્તિ-ક્ષયોપશમ આદિની અનુકૂળતા હોય તો **છ કર્મગ્રંથ**, નહિ તો પાંચથી સામાન્ય ખ્યાલ આવી રહે છે.) **શ્રીતત્ત્વાર્થ સૂત્ર, શ્રીનયકર્ણિકા શ્રી પ્રમાણનયતત્ત્વાલોકાલંકાર અને શ્રી દ્રવ્યગુણ-પર્યાયનો રાસ,** સમકિતના ૬૭ બોલની સજ્ઝાય યોગ-દૃષ્ટિની સજ્ઝાય વગેરે તાત્ત્વિક-વિચારના પ્રાથમિક-ગ્રંથોનું અધ્યયન જરૂરી છે.

આમાંના કેટલાક ગ્રંથો સંસ્કૃત ભાષા અને શાસ્ત્રીય જ્ઞાનની પ્રૌઢતા માંગે છે, છતાં સંસ્કારરૂપે યતકિંચિત્ અંશે પણ ગુરુગમથી બુદ્ધિનું પરિકર્મણ કરવા ઉપયોગી હોવાથી તેવાં ગ્રંથો પણ આમાં જણાવ્યા છે.

૬ ઉપર મુજબનું પાયાનું તાત્વિક-શિક્ષણ મળ્યા બાદ શક્તિ-સંપન્ન આત્માએ સ્વકલ્યાણની સાધનાને અનુકૂલ સર્વ સાધનોનો સંપૂર્ણ વ્યવસ્થિત ઉપયોગ જયણા-પ્રધાન જીવન જીવવારૂપે કર્યા બાદ વધેલી શકિતનો પર-કલ્યાણમાં ઉપયોગ કરી કર્મનિર્જરાના માર્ગે જલ્દી આગળ વધી શકાય, તે માટે સંસ્કૃતભાષાનો અભ્યાસ કરવા પ્રયત્નશીલ થવું ઉચિત છે, નહિં તો દીક્ષા લીધી અને દીક્ષાના વાસ્તવિક-ભાવાર્થને જીવનમાં ઉતારવારૂપે સ્વ-કલ્યાણને અનુકૂળ અધ્યવસાય-શુદ્ધિના સાધનો તાત્વિક-શિક્ષણદ્વારા મેળવ્યા ન હોય અને પર-કલ્યાણની ભાવનામાં સંસ્કૃત-ભાષા આદિના અભ્યાસથી પડી જવાય, તો જીવનમાં પડેલા અનાદિ કાલના સંસ્કારો માન-અભિમાન, જનરંજન, બહિર્ભાવની વૃત્તિ આદિ સ્વરૂપે આત્માને સંયમના મૂલ ધ્યેયથી ખસેડી મૂકે તેમ પણ બનવા સંભવ છે.

આમ છતાં ઉપર જણાવેલ બાબતોમાં યોગ્ય ગીતાર્થ-જ્ઞાની ગુરુ ઔચિત્યાનૌચિત્યનો વિચાર કરી યોગ્ય રીતે પ્રવર્તી શકે છે, પણ સામાન્યતઃ સ્વેચ્છાથી પ્રવર્ત્તનારા આત્માઓ શુભ ભાવના હોવા છતાં કેટલીકવાર વિપરીત અવસ્થામાં મૂકાઇ જાય છે.

માટે ઉપર જણાવ્યા મુજબ સાધુપણાના સારરૂપે સ્વ-કલ્યાણની સાથે અન્ય આત્માઓના હિતને સાધવારૂપનો લાભ મેળવવા પ્રાથમિક ઘડતર માટે ઉપયોગવંત થવાની જરૂર છે.

આલોચના-દીપિકા

જ્ઞાનાચાર

૧ અકાળે સ્વાધ્યાય કરે, કાળે સ્વાધ્યાય ન કરે.

૨ કાજો લીધા વિનાની જગ્યાએ સ્વાધ્યાય કરે.

૩ વિદ્યાગુરુનો અપલાપ કરે.

૪ ગુરુની આજ્ઞા સિવાય બીજા પાસે ભણે.

૫ સૂત્રાદિ યોગ કર્યા સિવાય તે સૂત્ર આદિ ભણે.

૬ એંઠા મોંઢે બોલે.

૭ માત્રાની કુંડી હાથમાં હોયને બોલે.

૮ માત્રુ, ઠલ્લો કાગળ ઉપર કરે કે પરઠવે.

૯ પુસ્તક, નવકારવાળી આદિ પડી જાય કે પગ લાગે.

૧૦ તોતડા, બોબડા આદિની મશ્કરી કરી.

૧૧ અધિક જ્ઞાનવાળાની અવજ્ઞા-ઇર્ષા કરે.

૧૨ ભગવંતના વચન ઉપર શંકા કે અશ્રદ્ધા કરે.

૧૩ પુસ્તક આદિ જ્ઞાનના સાધનો ઉપર થુંક, પરસેવો, શ્લેષ્મ આદિ લાગે.

૧૪ ઉઘાડા મોંએ સ્વાધ્યાય કરે.

દર્શનાચાર

૧ દહેરાસરે ચૈત્યવંદન કરવું રહી જાય.

૨ દહેરાસરમાં વા-છૂટ થાય.

૩ શત્રુંજયાદિ તીર્થસ્થાન ઉપર માત્રું–ઠલ્લો કરે, શ્લેષ્મ-નાંખે કે થુંકે.

૪ સાધ્વીને તીર્થસ્થાન કે દહેરાસરમાં અડચણ આવે.
૫ પ્રતિમાજીને શ્વાસ લાગે કે થુંક લાગે.
૬ સ્થાપનાચાર્યજી નીચે પડી જાય.
૭ પર્વતિથિએ ચૈત્યપરિપાટી ન કરે.
૮ ગોચરી વાપર્યા પછી ચૈત્યવંદન કરવું રહી જાય.
૯ મિથ્યાત્વીનાં દર્શનની કોઈ વસ્તુની ઇચ્છા કરે.
૧૦ પ્રવચનની હીલના કરે.
૧૧ આચાર્ય કે ગુર્વાદિ પ્રત્યે અરૂચિ કરે, જુગુપ્સા કરે, અવિનય કરે કે કર્કશ શબ્દો બોલે.

૧૨ ગુરુનું વચન તહત્તિ ન કરે.
૧૩ ગુરુની મુહપત્તિ આદિ વસ્તુ વાપરે.
૧૪ વડિલના આસન વગેરેનો સંઘટ્ટો થાય, પગ મૂકે કે બેસે.
૧૫ ગુર્વાદિકને થુંક લાગે કે આશાતનાદિ કરે.

ચારિત્રાચાર

૧ પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ અષ્ટ પ્રવચન–માતાનો ભંગ કરે.
૨ ઉપાશ્રયની બહાર જતાં 'આવસ્સહી' પ્રવેશ કરતાં 'નિસિહી' કહેવી રહી જાય.

૩ ૧૦૦ ડગલા ઉપરથી આવ્યા પછી કે કોઈપણ પારિષ્ઠાપનિકા કર્યા પછી ઈરિયાવહી કરવી રહી જાય.

૪ સૂતી વખતે કાનમાં કુંડલ નાખવા રહી જાય.

૫ પડિલેહણ કરતાં વાતચીત કરે કે બોલે.
૬ પડિલેહણ કરતાં પચ્ચક્ખાણ આપે.
૭ પડિલેહણ બરાબર ન કરાય, બોલ બોલવા રહી જાય.
૮ દોરો, દાંડો, દંડાસન, કામલી, ઢાંકણું લૂણું આદિની પડિલેહણ કરવું રહી જાય.
૯ પડિલેહણ કર્યા સિવાયની વસ્તુ વાપરે.
૧૦ આધાકર્મી આદિ દોષવાળો આહાર વાપરે.
૧૧ જરૂર કરતાં વધારે ઉપધિ વાપરે.
૧૨ શય્યાતરના ઘરનો આહાર, વસ્ત્ર પાત્ર આદિ વાપરે.
૧૩ નિંદા, વિકથા કરે.
૧૪ પોતાનો ઉત્કર્ષ કરે.
૧૫ દુર્ધ્યાન કરે.
૧૬ ગૃહસ્થની વસ્તુ ભાંગે-તોડી નાખે, કે ખોઇ નાખે કે વાપરવા લાવેલ પાછી ન આપે.
૧૭ શરીર ઉપરનો મેલ ઉતારે.
૧૮ શરીરની શોભા માટે વિભૂષા કરે–ટાપટીપ કરે.
૧૯ સ્નાન કરે, વિભૂષા ખાતર હાથ પગ ધૂવે કે મોંઢા ઉપર ભીનો હાથ લગાડે, શરીર ઉપર ભીનાં કપડા વગેરેનું પોતું ફેરવે.
૨૦ દર્પણમાં ઈરાદાપૂર્વક જુએ.

પ્રથમ મહાવ્રત

૧ વિકલેન્દ્રિય (બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય ચઉરિન્દ્રિય) જીવની વિરાધના.

૨ વિકલેન્દ્રિય જીવને કિલામણા.

૩ કપડા, ઉત્તરટ્ટા આદિ ઉપર જીવ મર્યાના ડાઘ.

૪ બાંધેલી દોરી સાંજે છોડવી રહી જાય.

પૃથ્વીકાય

૫ સચિત્ત પૃથ્વી–માટી, ભીની રેતી કે ખારવાળી આદિ જમીન ઉપર ચાલે, પગ આવે સંઘટ્ટો થાય.

૬ ગામમાં પ્રવેશ કરતાંકે નિકળતાં તથા એક જાતની ભૂમિ માંથી બીજી જાતની ભૂમિ ઉપર જતાં પગ પૂંજવા રહી જાય.

૭ નદી કે પાણી ઓળંગતા પગ ન પુંજે.

૮ સચિત્ત પાણી–અપકાય ઉપર પગ આવે કે સંઘટ્ટો થાય

૯ લઘુનીતિ, વડીનીતિ, ગોચરી, પાણી આદિ માટે જતાં આવતાં કે બારી–બારણાં બંધ કરતાં કે ઉઘાડતાં પુંજવાની જયણા ન રાખવી.

અપ્કાય

૧૦ વરસાદના છાંટ લાગે–ભીંજાઈ જવાય.

૧૧ પાણીનો વહેળો, નહેર આદિ ઉતરે.

૧૨ વિહાર આદિમાં નદી ઉતરે. (પગલાંની ગણતરી નહિ પણ ઉંડાણ પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે.)

અર્ધી જાંઘ જેટલું પાણી હોય તે સંઘટ્ટ કહેવાય.

નાભિ–પ્રમાણ પાણી હોય તે લેપ કહેવાય.

નાભિથી વધારે પાણી હોય તે લેપોપરિ કહેવાય.

જે પ્રકારની નદીમાં ઉતર્યા હોય તેનું નામ આલોચનામાં જણાવવું જોઇએ.

૧૩ નાવમાં બેસીને નદી આદિ ઉતર્યા.

૧૪ ભૂલથી સચિત્ત પાણી આવી ગયું, કે અચિત્ત પાણીમાં સચિત્ત પાણી ભેગું થઈ ગયું, તે પાણી ભીનાશવાળી જગ્યાને બદલે કોરી જમીન કે રેતીમાં પરઠવે.

૧૫ ધુમસ પડતી હોય ત્યારે બહાર નીકળે, રસ્તામાં જતાં આવતાં ધુમસ પડતી હોય તો પણ ગમનાગમન કરે.

૧૬ વસ્ત્ર, લૂણું આદિ વસ્તુ સચિત્ત પાણીમાં વનસ્પતિ ઉપર કે નિગોદ કે લીલફુલ ઉપર પડે.

તેઉકાય

૧૭ દીવો કે વીજળીની ઉજેહી લાગે કે કામળી ઓઢ્યા સિવાય આવ જાવ કરે.

૧૮ સળગતી બીડી, અંગારા આદિ ઉપર પગ આવી જાય.

૧૯ ચૂલા આદિનો સંઘટ્ટો થાય કે હાલે.

૨૦ પાણી, વસ્ત્ર આદિ અગ્નિમાં પડે.

૨૧ દહેરાસર વગેરેમાં દીવા વગેરેને કપડા આદિની ઝાપટ લાગે

વાયુકાય

૨૨ ઉઘાડે મુખે–મુખ આગળ મુહપત્તિ રાખ્યા વિના બોલે.

૨૩ હવામાં ઉડતાં કપડાં વગેરેને સંકોચે નહિ.

૨૪ દોરી, ખીંટી આદિ ઉપર સૂકવેલા કે રાખેલા કપડા હવાથી ફરફર થતા હોય તેનો ઉપયોગ કરે નહિ.

૨૫ ફુંક મારે.

૨૬ ગરમી લાગતાં કપડું–પુંઠું આદિથી પવન નાંખે.

વનસ્પતિકાય

૨૭ લીલફુલ, નિગોદ, થડ, ફળ, ફુલ, છાલ, બી, વૃક્ષ, છોડ વગેરેનો સંઘટ્ટો થાય, ઉપર ચાલે કે બેસે.

૨૮ ઉપર મુજબમાંથી કોઇનો પણ પરંપરાએ સંઘટ્ટો થાય.

૨૯ સચિત્ત અનાજ, લીલોતરીનો સંઘટ્ટો થાય.

૩૦ સચિત્ત અનાજનો પરંપરાએ સંઘટ્ટો થાય.

૩૧ વિહાર આદિમાં લીલોતરી ઉપર ચાલવામાં આવે કે સંઘટ્ટો થાય. તેમાં પગ નીચે, અડખે-પડખે, સચિત્ત કે મિશ્ર વનસ્પતિનો દોષ જાણવો.

આમાં ગાઉં, ખેતર, પગલાંની નોંધ રાખવી.

૩૨ નિગોદ-લીલફુલ કે પાણીવાળી જમીન ઉપર ચાલવામાં આવે

૩૩ પાણીમાં ચૂનો નાંખવો રહી જાય કે મોડો નાખે.

૩૪ લીંટ, બલખો રસ્તા ઉપર નાંખી ઉપર ધૂળ આદિ ન નાંખે.

૩૫ માત્રું, કાપડનું પાણી આદિ બે ઘડી ઉપર પડી રહે.

૩૬ કાગડાં, ચકલાં, આદિ ઉડાડવા, કૂતરાં આદિ હાંકી કાઢવાં-ત્રાસ પમાડવાં, બાળકને ભય પમાડવા.

૩૭ સાંજે માત્રું પરઠવવાની તથા ઠલ્લે જવાની જગ્યા જોવાની રહી જાય અને ઉપયોગ કરે.

૩૮ વાડામાં કે તડકામાં ઠલ્લે બેસે.

૩૯ કાચા દૂધ, દહીં છાસવાળા પાત્રાનું લૂણું કઠોળવાળા પાત્રાને કર્યું.

૪૦ કઠોળવાળા પાત્રાનું લૂણું, કાચા દૂધ, દહીં છાસવાળા પાત્રાને કર્યું

૪૧ વાપરેલું લૂણું સાફ કર્યા વગરનું રહી જાય.

દ્વિતીય મહાવ્રત

૧ ક્રોધ, લોભ, ભય, હાસ્યથી જાણીને જુઠું બોલે.
૨ ક્રોધ, લોભ, ભય, અજાણતાં જુઠું બોલે.
૩ જાણીને માયાપૂર્વક જુઠું બોલે.
૪ ઉઘાડા–મુખે બોલે.
૫ સાવદ્ય–ભાષા કે 'જ' કાર પૂર્વક ભાષા બોલે.
૬ બીજા ઉપર ખોટા આળ મૂકે.
૭ ગુરુ આદિ વડિલે પૂછ્યાનો સાચો જવાબ ન આપે.
૮ ગુરુની સામું બોલે. તોછડાઈપૂર્વક બોલે.
૯ બીજાની નિંદા વગેરે કરે.

તૃતીય મહાવ્રત

૧ માલિકની રજા સિવાય વસ્તુ લીધે. (સ્વામીઅદત્ત)
૨ સચિત્ત વસ્તુ વાપરે. (જીવ અદત્ત)
૩ આધાકર્મી આદિ દોષવાળી વસ્તુ વાપરે (શ્રીતીર્થંકરઅદત્ત)
૪ ગુરુની રજા સિવાય કોઈ વસ્તુ આદિ મંગાવે. (ગુરુઅદત્ત)
૫ ગુરુની રજા સિવાય ગોચરી વાપરે.
૬ ગુરુને બતાવ્યા સિવાય ગોચરી વાપરે.
૭ ગુરુને પૂછ્યા સિવાય વસ્તુનો અદલો-બદલો કરે.
૮ ગુરુની રજા સિવાય કોઈ કામ કરે.
૯ રજા લીધા સિવાય ઉપાશ્રય–મકાન, આદિમાં ઉતરે.

ચતુર્થ મહાવ્રત

૧ સાધુ–સાધ્વી કે સ્ત્રીને અને સાધ્વી સાધુ કે પુરૂષને રાગ પૂર્વક કે મૈથુન–દૃષ્ટિથી જુવે.

૨ બ્રહ્મચર્યની નવ વાડમાંથી કોઈપણ વાડનું ખંડન કરે.
૩ પૂર્વની કામક્રીડા આદિનું સ્મરણ કરે.
૪ વિલાસી વાંચન, ચિત્રદર્શન કે વિચાર કરે.
૫ સૃષ્ટિ–વિરૂદ્ધ કર્મ કે હસ્તકર્મ આચરે.
૬ સાધુને સાધ્વી, સ્ત્રી કે તિર્યંચનો સંઘટ્ટો અનંતર કે પરંપરાએ થાય. સાધ્વીને સાધુ, પુરૂષ કે તિર્યંચનો સંઘટ્ટો અનંતર કે પરંપરાએ થાય.
૭ નિષ્કારણ પ્રણીત આહાર કે અધિક આહાર વાપરે.
૮ સાધ્વી કે શ્રાવિકા સાથે હસીને વાતો કરે.
૯ છોકરાં રમાડે.
૧૦ પુરૂષ કે છોકરાના શરીરનો સ્પર્શ કરે.

પંચમ મહાવ્રત

૧ ઉપકરણ વસ્ત્ર–પાત્રાદિ ઉપર મૂર્છા રાખે.
૨ ગૃહસ્થને ઘેર વસ્ત્ર–પાત્રાદિ રાખી મૂકે.
૩ જરૂર ન હોવા છતાં વસ્તુ રાખે.
૪ પોતા થકી દ્રવ્ય રાખે–રખાવે.

ષષ્ઠ વ્રત

૧ પડિલેહણ કર્યા સિવાયના પાત્રાદિમાં ગોચરી પાણી લાવે.
૨ પડિલેહણ કર્યા સિવાયના પાત્રાદિમાં ગોચરી પાણી વાપરે.
૩ સૂર્યોદય પહેલાં પડિલેહણ કરેલ પાત્રાદિમાં ગોચરી પાણી લાવે કે વાપરે.
૪ સૂર્યોદય પહેલાં કે સૂર્યાસ્ત પછી આહાર–પાણી વાપરે.
૫ તિવિહારનું પચ્ચક્ખાણ કર્યા પછી કે સાંજે પચ્ચક્ખાણ પછી મુખમાંથી દાણો નીકળે.

૬ પચ્ચક્ખાણ કર્યા બાદ કે રાત્રે ઉલટી થાય.
૭ પચ્ચક્ખાણ કર્યા બાદ કે રાત્રે આહારના ઓડકાર આવે.
૮ ગોચરી વાપરતાં સ્વાદ માટે વસ્તુને ભેગી કરીને વાપરે, પ્રશંસા કરે, નિંદા કરે કે વિના કારણે વાપરે.
૯ પહેલી પોરિસીનું લાવેલું ત્રીજી પોરિસી થઈ ગયે વાપરે.
૧૦ એક સ્થાનેથી વહોરેલું બે કોસ (૪ાા માઇલ) દૂર ગયે વાપરે.
૧૧ ઔષધ આદિ રાત્રે સંનિધિ, પોતાની પાસે રાખે કે વાપરે.
૧૨ ઝોળી પડલાં આદિ આહારાદિથી ખરડાએલાં રહી જાય, સાંજ પહેલાં ન ધુવે.

તપાચાર

૧ શક્તિ હોવા છતાં પર્વતિથિએ ઉપવાસ આદિ તપ ન કરે.
૨ ઉણોદરી ન રાખે.
૩ વૃત્તિ સંક્ષેપ ન કરે.
૪ વિગઇનો ત્યાગ ન કરે.
૫ દ્રવ્યાદિ–અભિગ્રહ ન રાખે.
૬ પચ્ચક્ખાણ ભાંગે.
૭ રોગાદિ સમ્યક્ પ્રકારે સહન ન કરે.
૮ પ્રાયશ્ચિત્ત ન લે.
૯ પ્રાયશ્ચિત્ત પુરૂં ન કરે.

વીર્યાચાર

૧ વિના કારણે બેઠા બેઠા પ્રતિક્રમણ કરે.
૨ ખમાસમણાં વગેરેની વિધિ બરાબર ન સાચવે.
૩ વિનય–વૈયાવચ્ચ ન કરે.

૪ ગુર્વાદિક—રત્નાધિકને બરાબર વંદન-વિધિ ન સાચવે.
૫ માંડલીમાં પ્રતિક્રમણ ન કરે.
૬ સવારે કે સાંજે પ્રતિક્રમણ ન કરે.
૭ સવારે પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી સૂઈ જાય.
૮ સંથારા-પોરિસિ ન ભણાવે.
૯ કારણ વિના દિવસે સૂવે.
૧૦ પુંજવા—પ્રમાર્જવાનો ઉપયોગ ન રાખે.

સામાચારી

૧ ઓઘાની પડિલેહણ બે વાર ન કરે.
૨ પોરિસી ભણાવવી રહી જાય.
૩ પચ્ચક્ખાણ પારવું રહી જાય.
૪ મુઠ્ઠસી પચ્ચક્ખાણ ભાંગે.
૫ અભિગ્રહ ભાંગે.
૬ કાઉસ્સગ્ગ ભાંગે.
૭ ઠલ્લો—માત્રું આદિ પરઠવતાં પહેલાં 'અણુજાણહ જસુસ. ગ્ગહો' અને પછી ત્રણ વાર 'વોસિરે' ન કહે.
૮ કાપ આખો કે અડધો કાઢે.
૯ પ્રતિક્રમણ—માંડલી કે ભોજન—માંડલીમાં ગુરૂના આવ્યા પછી આવે.
૧૦ અપરાધનો મિચ્છામિ દુક્કડં ન આપે.
૧૧ વાચનાચાર્યનું આસન ન પાથરે કે સ્થાપનાજી ન પધરાવે.
૧૨ પક્ખી આદિના દિવસે વિંટલાદિની પડિલહેણ ન કરે કે રહી જાય.

૧૩ રાત્રે ઠલ્લે જાય. સજ્ઝાય કર્યા પહેલા કે અંધારામાં ઠલ્લે જાય

૧૪ ઉપકરણ આદિ ખોવાઈ જાય.

૧૫ સંથારા ઉપર ઉત્તરપટ્ટો પાથર્યા સિવાય સૂઈ જાય.

૧૬ રાત્રે ઉંચા સ્વરે બોલે કે છીંક બગાસું ઉધરસ ખાતી વખતે જયણા ન રાખે.

૧૭ બારી–બારણાં બંધ કરતાં કે ઉઘાડતાં પ્રમાર્જના ન કરે.

૧૮ પાત્રાદિ પડી જાય કે તૂટી જાય.

૧૯ ઓઘો શરીરથી અળગો થાય કે મુહપત્તિની આડ પડે કે ખોવાઇ જાય.

આ સિવાયના આલોચનાના-સ્થાનો પોતપોતાની સામાચારી મુજબ જાણી લેવા.

સંસ્કારોને ક્ષીણ કરવાનો ઉપાય.

સંસ્કારોને પરવશ થયેલા આત્માઓ જ્ઞાનીઓના વચનોનું રહસ્ય સમજી શકતા નથી.

તેથી

સંપૂર્ણ સમર્પણ ભાવપૂર્વક જ્ઞાનિ મહાપુરુષોની નિશ્રાએ ધર્મ ક્રિયાઓ વિધિપૂર્વક કરવી જરૂરી છે.

જેથી

સંસ્કારોની શક્તિ ક્ષીણ થાય અને જ્ઞાનીઓના વચનોનું રહસ્ય પારખવાની શક્તિ વિકાસ પામે.

શું કરવાથી પ્રાયશ્ચિત આવે?

વીતરાગ-પરમાત્માના શાસનમાં આરાધના કરનારાઓને સતત ઉપયોગપૂર્વક જાળવી રાખવા જેવા આરાધકભાવને ટકાવી રાખવા માટે જ્ઞાનાદિ-સાધક પ્રવૃત્તિમાં અનાભોગાદિ-કારણે થઈ જતા અસદ્‌વર્તનોમાંથી પાછા હઠવાની જાગૃતિ પ્રધાનપણે જરૂરી વર્ણવી છે.

તે અંગે સાધુ-જીવનમાં જે જે પ્રવૃત્તિઓ અસદ્‌વર્તનરૂપે જ્ઞાની-ભગવંતોએ શાસ્ત્રોમાં વિસ્તારથી જણાવી છે. તેમાંની કેટલી મુમુક્ષુ આત્માને સાવધાની કેળવવા ઉપયોગી થઈ પડે તે શુભ-આશયથી જણાવાય છે.

અસદ્‌વર્તનોની યાદી

૧ રોજ ત્રિકાલ ચૈત્યવંદન (દહેરાસર-દર્શનાદિ) ન કરે તો
૨ અવિધિથી ચૈત્યવંદન કરે તો.
૩ પોતાની શોભા-પૂજા માટે ફલ-ફૂલ-બીજાદિની વિરાધના કરે તો.
૪ ચૈત્યવંદન કે સ્વાધ્યાય કરતાં કે સ્તવન બોલતાં અંતરાય કરે તો.
૫ પ્રતિક્રમણ ન કરે તો.
૬ બેઠા પ્રતિક્રમણ કરે તો.
૭ અનુપયોગથી પ્રતિક્રમણ કરે તો.
૮ પ્રતિક્રમણના સમયનું ઉલ્લંઘન કરે તો.

૯ સંથારામાં સૂતાં સૂતાં પ્રતિક્રમણ કરે તો.
૧૦ સંથારામાં બેસીને પ્રતિક્રમણ કરે તો.
૧૧ માંડલીમાં પ્રતિક્રમણ ન કરે તો.
૧૨ સર્વ શ્રમણ–સંઘની ત્રિવિધે–ત્રિવિધે ક્ષમાપના કર્યા વગર પ્રતિક્રમણ કરે તો.
(એટલે કે કોઈની સાથે કષાયાદિ થયો હોય તો તેની શાંતિ કર્યા વિના પ્રતિક્રમણ કરે તો.
૧૩ પદે-પદની ઉચ્ચાર-શુદ્ધિના ઉપયોગ વિના પ્રતિક્રમણ કરે તો.
૧૪ પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના સંથારામાં કે પાટ પર સૂઇ જાય તો.
૧૫ દિવસે સૂએ તો.
૧૬ અનુપયોગે કે અતિથિએ ઉપધિ–વસતિનું પડિલેહણ કરે તો.
૧૭ પડિલેહણ કર્યા વિનાની ઉપધિ વાપરે તો.
૧૮ પડિલેહણ કરી સંથારાભૂમિએ કાજો ન લે તો અગર અજયણાએ કાજો પરઠવે તો.
૧૯ પડિલેહણ પછી થુંકવા આદિની કુંડીની ભસ્માદિને ન પરઠવે તો, અગર સૂર્યોદય પૂર્વે પરઠવે તો.
૨૦ વનસ્પતિ અને ત્રસ–જીવવાળી ભૂમિએ માત્રું આદિ પરઠવે તો.
૨૧ પારિષ્ઠાપનિકા–ભૂમિનું વિધિપૂર્વક પડિલેહણ ન કરે તો.
૨૨ વગર મુહપત્તિએ ક્રિયા કરે તો કે બગાસું કે વાચનાદિ સ્વાધ્યાય કરે તો.
૨૩ સાવરણીથી કાજો કાઢે તો.
૨૪ સૂર્યોદય પછી પહેલા પહોરમાં એક ઘડી બાકી રહે ત્યાં સુધી નવું ન ભણે તો અગર સ્વાધ્યાય ન કરે તો.

૨૫ દિવસના પહેલા પહોરે સ્વાધ્યાયને બદલે વિકથા કરે તો.
૨૬ સ્વાધ્યાયાદિની શક્તિ ન હોય તો દિવસના પહેલા પહોરે નવકારમંત્રનું સ્મરણ ન કરે તો.
૨૭ વ્યાખ્યાન ન સાંભળે તો અગર વાચનાદિ, સ્વાધ્યાય કે અર્થ–ગ્રહણ ન કરે તો.
૨૮ પ્રતિક્રમણ, વાચના કે સ્વાધ્યાય કરતાં, ચાલતાં કે ઉભા રહેતાં તેઉકાયની ઉજેહી પડતાં શરીરાદિનો સંકોચ ન કરે તો.
૨૯ થઈ ગયેલ પાપોની આલોચના કરી ગુરુ પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત ન લે તો.
૩૦ પહેલી કે બીજી પોરસીમાં ફરવાની દૃષ્ટિએ ઉપાશ્રય બહાર જાય તો.
૩૧ ગૃહસ્થના ઘર પાસે અશુચિ કરે તો.
૩૨ રાત્રે ઠલ્લે જાય તો.
૩૩ દિવસે જોઇ ન રાખેલ (વગર પડિલેહેલી) ભૂમિએ રાત્રે ઠલ્લો–માત્રું પરઠવે તો.
૩૪ પહેલા કે બીજા પહોરમાં સ્વાધ્યાયાદિ પડતો મૂકીને વિકથા, અનુપયોગી વાતો કે આર્ત્તાદિ–ધ્યાનને પોષક કથાઓ કરે કે ઉદીરે તો.
૩૫ ઉપાશ્રયમાંથી નિકળતાં "आवस्सही" ન બોલે તો.
૩૬ ઉપાશ્રયમાં પેસતાં "णिस्सिही" ન બોલે તો.
૩૭ વારંવાર ઉપાશ્રયમાંથી બહાર જાય તો.
૩૮ ગુરુ–આજ્ઞાથી ગોચરી આદિ માટે વસતિમાંથી બહાર ગયા પછી રસ્તા વચ્ચે ગમે ત્યાં કથા–વિકથાદિ કરે તો

૩૯ (મોજાં આદિ) પગરખાંનો ઉપયોગ કરે તો.

૪૦ વિચાર-પૂર્વક, મધુર, થોડું, કામપુરતું, ગર્વરહિત, તુચ્છકારરહિત, નિર્દોષ અને સ્વ-પરહિતકારી ભાષા ના બોલે તો.

૪૧ સાવદ્ય-ભાષા બોલે તો.

૪૨ વધારે બોલ-બોલ કરે તો.

૪૩ 'જ' કારના પ્રયોગપૂર્વક બોલે તો.

૪૪ કષાય કરે કે ઉદીરે તો.

૪૫ કષાયની શાંતિ કર્યા વિના વાપરે કે રાતવાસી કષાય રાખે તો.

૪૬ મર્મભેદી, પુરૂષ, કર્કશ, અનિષ્ટા, નિષ્ઠુર વચનો બોલે તો.

૪૭ કચકચાટ, લડાઈ, ઝગડો, ટંટો કરે તો.અસભ્ય ભાષા કે અપશબ્દો બોલે તો.

૪૮ વડીલોની અવહેલના કરે તો.

૪૯ ગચ્છ, સંઘ કે માંડલીની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરે તો.

૫૦ અયોગ્યને સૂત્રાર્થ ભણાવે કે અવિધિથી સારણા-વારણાદિ કરે તો.

૫૧ બેસતાં કે ઉભા થતાં સંડાસા (સાંધા)ઓનું પ્રમાર્જન ન કરે તો.

૫૨ કોઈપણ ચીજને લેતાં-મૂકતાં પૂંજવા-પ્રમાર્જવાનો ઉપયોગ ન રાખે તો. જેમ તેમ કોઇ પણ ચીજ લે-મુકે તો.

૫૩ સંયમની સાધનાને અનુકુળ ઉપધિ જરૂર કરતાં વધારે રાખે તો.

૫૪ ઓઘાને ખભા પર કુહાડાની જેમ રાખે તો.

૫૫ કપડાં, ઓઘો કે દાંડાનો અવિધિથી ઉપયોગ કરે તો.

૫૬ અંગોપાંગ દબાવવા–આદિ શરીર–શુશ્રૂષા કરાવે તો.

૫૭ બે–કાળજીથી કાંઇપણ સંયમોપકરણ ખોવાઈ જાય તો.

૫૮ જાણ્યે–અજાણ્યે વિજળી–વરસાદનો સંઘટ્ટો થાય તો.

૫૯ સ્ત્રીનો પરંપરાએ પણ સંઘટ્ટો થાય તો.

૬૦ અકલ્પ્ય–વસ્તુનું ગ્રહણ કરે તો.

૬૧ ગોચરી ગયે છતે કથા–વિકથા આદિ કરે તો.

૬૨ ગોચરી જે રીતે જે ક્રમથી વહોરી હોય તે રીતે ગુરુ પાસે ન આલોવે તો.

૬૩ પચ્ચક્ખાણ પાર્યા વિના ગોચરી વાપરે તો.

૬૪ સાધુઓની ભક્તિ કર્યા વિના ગોચરી વાપરે તો.

૬૫ વાપરતાં કે ગોચરી વહેંચતાં દાણા વેરે તો.

૬૬ વિવિધ–પ્રકારોથી રસોના આસ્વાદપૂર્વક ગોચરી વાપરે તો.

૬૭ સ્વાદિષ્ટ–વસ્તુમાં રાગ કરે તો.

૬૮ કાઉસ્સગ્ગ કર્યા વિના (ગુરુની સંમતિ લીધા વિના) વિગઇ વાપરે તો.

૬૯ બે વિગઇથી વધારે વાપરે તો.

૭૦ નિષ્પ્રયોજન (સ્વાદ–દૃષ્ટિથી) વિગઇ વાપરે તો.

૭૧ ગ્લાન-નિમિત્તની ચીજ ગ્લાનને આપ્યા વિના વાપરી જાય તો.

૭૨ ગ્લાનની ભક્તિ કર્યા વિના વાપરે તો.

૭૩ પોતાના બધા કામ પડતા મૂકી ગ્લાનની ભક્તિ ન કરે તો.

૭૪ ગ્લાનની ભક્તિના બહાને પોતાના સ્વાધ્યાયાદિમાં પ્રમાદ કરે તો.

૭૫ ગ્લાનાવસ્થામાં કારણે સેવવા પડેલ દોષોનું પ્રાયશ્ચિત્ત ન લે તો.

૭૬ ગ્લાનનાં કહેતાંની સાથે જ તેનું કામ ન કરે તો.

૭૭ ગોચરીના બેંતાલીસ દોષોની યથાશક્ય જયણા ન રાખે તો.

૭૮ છ કારણ સિવાય ગોચરી વાપરે તો.

૭૯ વાપરતી વખતે સારી-ખરાબ ચીજની કે તેના આપનારની પ્રશંસા-નિંદા કરે તો.

૮૦ રસ-લોલુપતાથી પદાર્થને વધુ સ્વાદિષ્ટ બનાવી વાપરે તો.

૮૧ છતી-શક્તિએ આઠમ, ચૌદશ કે જ્ઞાન-પાંચમે ઉપવાસ, ચોમાસીનો છટ્ઠ કે સંવત્સરીનો અટ્ઠમ ન કરે તો.

૮૨ સંયમના ઉપકરણો વ્યવસ્થિત સંભાળપૂર્વક ન રાખે તો.

૮૩ પાત્રાં બાંધતાં ઝોળીની ગાંઠ ન છોડે તો.

૮૪ ગોચરી વાપર્યા પછી માંડલીનો કાજો ન લે તો.

૮૫ સાંજના પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી વિધિપૂર્વક ઉપયોગ સાથે સ્વાધ્યાય (પહેલો પહોર પૂરો થાય ત્યાં સુધી) ન કરે તો.

૮૬ પ્રથમ પોરસી પૂરી થયા વિના સંથારો પાથરે તો.

૮૭ સંથારો પાથર્યા વિના સૂઈ જાય તો.

૮૮ વગર-પડિલેહેલી જગ્યાએ સંથારો કરે તો.

૮૯ અવિધિથી સંથારો કરે તો.

૯૦ ઉત્તરપટ્ટો ન પાથરે તો.

૯૧ બેવડો ઉત્તર પટો પાથરે તો.

૯૨ સર્વ જીવરાશિને સાચા દિલથી ક્ષમાપના કર્યા વિના સૂઇ જાય તો.

૯૩ આહાર-ઉપધિ અને શરીરને સાગારિક રીતે વોસિરાવ્યા વિના સૂઇ જાય તો.

૯૪ કાનમાં રૂના કુંડલ નાખ્યા વિના સૂઈ જાય તો.

૯૫ સંથારામાં સૂતી વખતે ગુરુ-પરંપરાગત મંત્રાક્ષરોથી આત્મરક્ષા કર્યા વિના સૂએ તો.

૯૬ અનિત્યાદિ બાર ભાવનાઓ વિચાર્યા વિના સૂએ તો.

૯૭ રાત્રે છીંક, બગાસું કે ઉધરસ ખાય, અગર તેની યોગ્ય જયણા ન સાચવે તો.

૯૮ ઉંઘ પૂરી થયા પછી પણ પ્રમાદાદિથી મર્યાદા ઉપરાંત સંથારામાં પડ્યા રહે તો.

૯૯ સચિત્ત, પૃથિવી આદિ છ કાયાનો જાણતાં-અજાણતાં સાક્ષાત્ કે પરંપરાએ સંઘટ્ટો થાય તો.

૧૦૦ વાપર્યા પછીનું ચૈત્યવંદન ન કરે તો.

૧૦૧ શાસ્ત્રીય-મર્યાદાનુસાર સંયમી-જીવન જીવવા માટે બેદરકારી સેવે તો.

આ મુજબ કેટલીક સંયમ-વિરૂદ્ધ આચરણાઓ જાણવી. તેના આસેવનથી સંયમારાધના દૂષિત થાય છે.

માટે સદ્ગુરુ પાસે તેનું યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત લઈ સંયમની આરાધના નિર્મલ કરવા માટે જાગૃત રહેવું જોઇએ.

આ નોંધ પરમ પવિત્ર **શ્રી મહાનિશીથ-સૂત્ર** આદિ આગમિક-આચારગ્રંથોના આધારે તૈયાર કરી છે.

આરાધકનું કર્તવ્ય

વિચારોની સમતુલા જાળવવી જરૂરી છે. તે કરતાં પણ વૃતિઓમાં સમર્પણ ભાવ જાળવવો વધુ જરૂરી છે.

આરાધકની ફરજો.

વિચારો અને તેની પરિણતિ એ બન્નેનું મિશ્રણ આપણી અંતર શક્તિઓને અજવાળે છે.

સાગરનાં મોતી

* સોનું, ચાંદી કે ઝવેરાતની જેટલી કિંમત મગજમાં છે તેના ક્રોડમેં ભાગે પણ ધર્મની કિંમત સમજાય તો ધર્મની પ્રવૃત્તિમાં ઉલ્લાસ જાગે.

* કોઇની ટીકા કરવાના બદલે તેના કામની પ્રશંસા કરો ! જેથી તેનો ઉલ્લાસ વધે !

* આપણા પ્રતિ આદરભાવ સામાને ઉત્પન્ન થાય તેવું વાતાવરણ કેળવવું જરૂરી છે કે જેથી તેની છતી-ભૂલોનો કરાતો નિર્દેશ પોતાની મેળે ઓળખી દોષ-મુક્ત બનવા પ્રયત્ન કરી શકે !

* વચનનો ઉપયોગ બીજાના ઉલ્લાસની જાગૃતિ કેળવવા કરવો જરૂરી છે.

* દરેક માણસ પોતાની પ્રશંસા અને મહત્વ ઇચ્છે છે, પણ દુઃખની વાત એ છે કે આ બન્ને ચીજ બીજાને આપવા તૈયાર નથી, તો આપ્યા વિના શી રીતે મળે ? એ પણ ખાસ વિચારણીય છે.

* બીજાની ટીકા કરનારો માણસ અણસમજથી પણ દુશ્મનાવટની ખરીદી કરે છે.

દરેક પૂજ્ય સાધુ-સાધ્વીજીઓએ આ
પુસ્તિકાનો અચૂક સદુપયોગ કરવો

આત્મ શુદ્ધિ માટે અંતરની ચક્ષુથી
ભૂલોનું યથાર્થ દર્શન જરૂરી છે,

* आलोचना परिणतो हि साधुः *

આલોચના વિધિપૂર્વક નિખાલસપણે
ગુરુસમક્ષ ભૂલની કબૂલાત

ગુરુ તે જે આત્મ-શુદ્ધિનો રાહ ચીંધે !
શિષ્ય તે જે આત્મ-શુદ્ધિ માટે મથે !

* ગુરુભગવંતને વિનયપૂર્વક આલોચના આપવી
* ગુરુભગવંત પાસેથી શુદ્ધ ચિત્તે-પ્રાયશ્ચિત લેવું.

ભરત પ્રિન્ટરી દાણાપીઠ પાછળ તળાવ, પાલીતાણા